

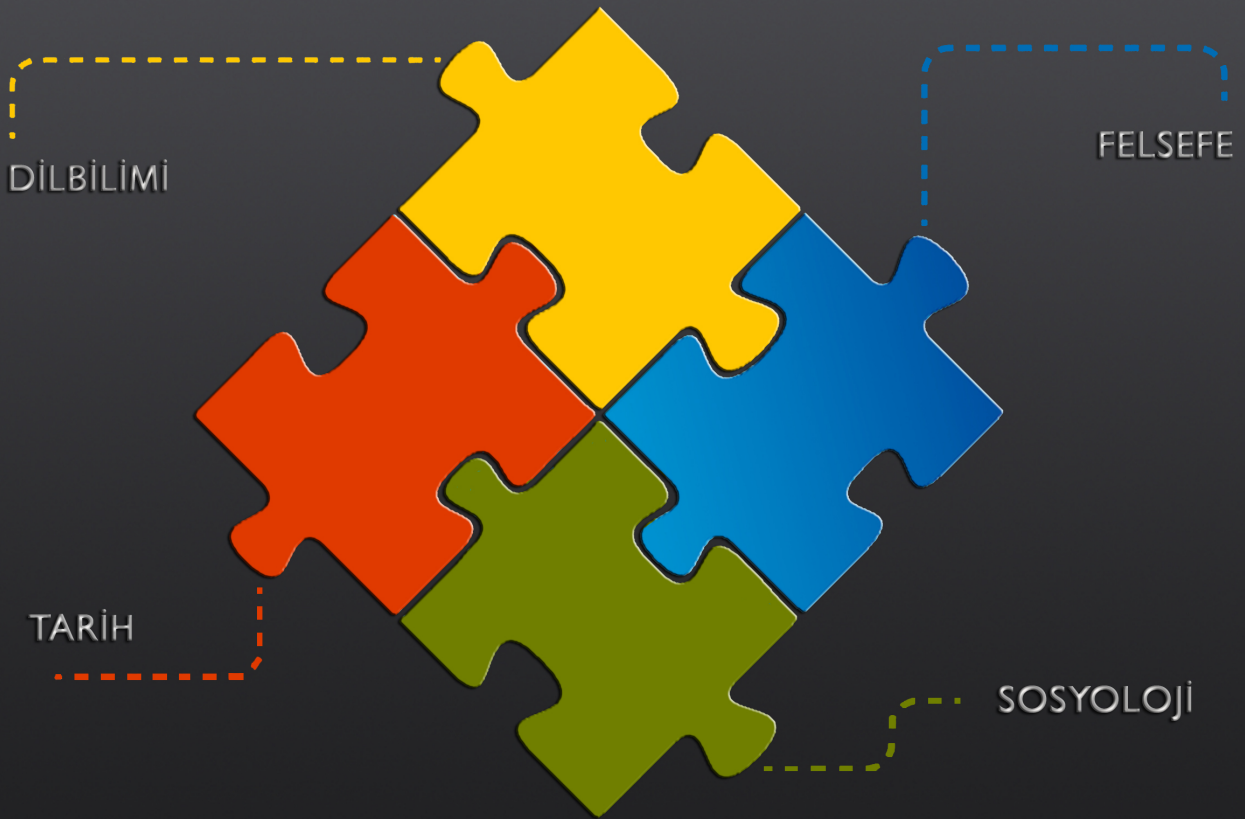
dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI

INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

ISSN: 2757-6108

ARALIK DECEMBER SAYI VOLUME 2021/3

Member
doi
crossref
DOI Prefix= 10.48147

dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI
INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

www.dadaakademi.com

Aralık December • Sayı Number: 2021/3

ISSN: 2757-6108

 Member
cross ref
DOI Prefix: 10.48147

dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI
INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

www.dadaakademi.com

Aralık December • Sayı Number: 2021/3

ISSN: 2757-6108

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi, Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği'nin iki ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli dergisidir. Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarına, yayın hakları www.dadaakademi.com'a aittir. Dergimizin tarandığı indeksler:

Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

OKUYUCU MEKTUPLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki görüş, yorum ve önerilerinizi Editöre gönderiniz.

Readers are highly encouraged to Express their views, comments or suggestions on published articles, to the editor.

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

dadadergisi@gmail.com

dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI
INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

www.dadaakademi.com
Aralık December
Sayı Number: 2021/3
ISSN: 2757-6108

İmtiyaz Sahibi / License Owner

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği

Editörü / Editor

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Editör Yardımcıları / Editor Assistants

Prof. Dr. Cüneyt AKIN

Doç. Dr. Talat DİNAR

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Yayın Danışma Kurulu / Board of Editorial Advisor

Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN 'Türk Dili' (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Leyla KARAHAN 'Türk Dili' (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Özgür AY 'Türk Dili' (Uşak Üniversitesi)

Prof. Dr. Semra GÜNAY AKTAŞ 'Coğrafya' (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Kasım TURHAN 'Felsefe' (Şırnak Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit USLU 'Felsefe' (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Cafer AYDIN 'Matematik' (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM 'Sosyoloji' (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemil YÜCEL 'Eğitim' (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Yakup CİVELEK 'İlahiyat-Arapça' (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Beyhan KANTER 'Edebiyat' (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN 'İletişim' (Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Naci KULA 'Psikoloji' (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Sinan SARAÇLI 'İstatistik' (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Yurtdışı Temsilciler / Representatives Abroad

Prof. Dr. Nikolay YEGOROV (Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Napil BAŽILHAN (Kazakistan)

Prof. Dr. Burul SAGINBAYEVA (Kırgızistan)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Makedonya)

Doç. Dr. Neriman HASAN (Romanya)

Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEVIÇ (Hırvatistan)

Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ (Arnavutluk)

Prof. Dr. Elisabed BZHALAVA (Gürcistan)

Genel Koordinatörler / General Coordinators

Dr. Bayram ÇETİNKAYA - Dr. Serdar KARAOĞLU

Dr. Nazmi ALAN- Dr. Ferdi BOZKURT

Adres : İstiklal Mahallesi, Duru Sokak, Duru Apartmanı, Nu: 8/4
Odunpazarı / Eskişehir / TÜRKİYE

Telefon : 0222 2393750 / 2350

Faks : 0222 2291418

Eposta : dadadergisi@gmail.com

dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI
INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

www.dadaakademi.com

Aralık December

Sayı Number: 2021/3

ISSN: 2757-6108

Yabancı Dil Sorumluları / Responsible for Foreign Language

Öğr. Gör. Nurcan İLBAŞ - Arş. Gör. Musa TÖMEN

Düzeltili Sorumluları / Responsible for Revision

Dr. Fatih DOĞRU - Dr. Duygu KAMACI GENCER - Dr. Ezgi ASLAN

Kaynakça Sorumlusu / Responsible for Bibliography

Dr. Nilay GİRİŞEN – Dr. Songül İLBAŞ – Dr. Göksel SERT

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ (Uşak Üniversitesi / Usak University)

Prof. Dr. Bülent ÖZKAN (Mersin Üniversitesi / Mersin University)

Prof. Dr. Engin YILMAZ (Sakarya Üniversitesi / Sakarya University)

Prof. Dr. Faruk YILDIRIM (Çukurova Üniversitesi / Çukurova University)

Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR (Düzce Üniversitesi / Düzce University)

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi / Balıkesir University)

Prof. Dr. Soner AKPINAR (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir Osmangazi University)

Doç. Dr. Erol TOPAL (Kastamonu Üniversitesi / Kastamonu University)

Doç. Dr. Gönül ERDEM NAS (Bartın Üniversitesi / Bartın University)

Dr. Ayşegül ATAY (Erciyes Üniversitesi / Erciyes University)

Dr. Ümmihan Sâre ÇİFTÇİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)

Adres : İstiklal Mahallesi, Duru Sokak, Duru Apartmanı, Nu: 8/4
Odunpazarı / Eskişehir / TÜRKİYE

Telefon : 0222 2393750 / 2350

Faks : 0222 2291418

Eposta : dadadergisi@gmail.com

dada

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI
INTERNATIONAL JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

www.dadaakademi.com
Aralık December
Sayı Number: 2021/3
ISSN: 2757-6108

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Beyhan KANTER	Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Çirkinlik ve Çirkinliğin Temsil Biçimleri <i>Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpinar's Novels</i>	1-16
Engin YILMAZ	Sabahattin Ali'nin 'Kırlangıçlar' Hikâyesinin 'Tutarlılık Görünümleri' Bakımından Çözümlemesi Analysis of Sabahattin Ali's 'Swallows' Story in Terms of Appearances of Coherence	17-27
Zeynep GENÇER BALOĞLU	Türkçe ve Japoncada Konu (Topic) İşaretleyicileri Topic Markers In Japanese and Turkish	29-44
Duygu KAMACI GENÇER	Sözlükbilim-Toplum Dilbilim Arakesiti The Interface of Lexicography and Sociolinguistics	45-59
Göksel SERT	Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on Terms of Lexicography	61-78
Ezgi ASLAN Özkan ASLAN	Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin İstatistiksel Bir Karşılaştırması A Statistical Comparison of Northeastern Turkish Dialects	79-94

Editörden...

Değerli Okuyucularımız Merhaba,

İlk olarak önemli bir haberi sizlerle paylaşmak istiyorum. **Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği**, 06.08.2021 tarihinde kuruldu, yasal bütün aşamalar geçilerek 08.09.2021 tarihinde bu kuruluş onaylandı. İlk genel kurul da 31 Ekim 2021 tarihinde gerçekleştirildi. Bu süreçte 24.09.2021 tarihinde yapılan bir protokolle dergimizin sahibi Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği'nin tüzel kişiliği oldu.

Dergimizin bundan sonraki hedefleri TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark üyeliğine kabul edilmek ve TR DİZİN tarafından taranmaktır. Bunun için işlemler başlatılmış olup müjdeli haber ulaştığında en kısa zamanda sizlere duyurulacaktır.

Değerli Okuyucularımız,

Uluslararası DADA (Disiplinler Arası Dil Araştırmaları) Dergisi'nin üçüncü sayısını 22 Aralık 2021 Çarşamba, saat 17.00 itibariyle sizlere ulaştırmış bulunuyoruz.

Değerli Okuyucularımız,

Uluslararası DADA Dergisi'nin bu sayısında beş makale ve bir çeviri yazısı ile sizlerin huzuruna çıkıyoruz. Bize destek veren yazar ve hakemlere çok teşekkür ederiz.

Değerli Okuyucularımız,

Dergimizin bu sayısında, **Beyhan Kanter**'in dergimizde yayınlanan ilk edebiyat makalesi (*Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Çirkinlik ve Çirkinliğin Temsil Biçimleri*) olmasıyla dikkat çekiyor. **Engin Yılmaz**'ın *Sabahattin Ali'nin "Kırlangıçlar" Hikâyesinin "Tutarlılık Görünümleri"* Bakımından Çözümlemesi, örnek alınacak bir yazı özelliğinde. **Zeynep Gençer Baloğlu**'nun *Türkçe ve Japoncada Konu (Topic) İşaretleyicileri* adlı makalesi de karşılaştırmalı dil araştırmaları bakımından çok önemli. Ve sözlükbilim üzerine yazılmış iki yazı da çok değerli. **Duygu Kamacı Gencer**'in *Sözlükbilim-Toplum Dilbilim Arakesiti* adlı yazısı tam bir disiplinler arası örnek. Diğer taraftan **Göksel Sert**'in *Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme* adlı makalesi de sözlükbilim ve terimbilim açısından alana katkı sağlayabilecek bir nitelikte. Son olarak **Ezgi Aslan ve Özkan Aslan**'ın birlikte yazdıkları *Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin İstatistiksel Bir Karşılaştırması* adlı yazısı Türk dillerinin sınıflandırılması çalışmalarına disiplinler arası bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Değerli Okuyucularımız,

Yeni sayımızın bilim dünyası için yararlı olmasını dilerken dördüncü sayıda daha dolu bir içerikle sizlerle buluşmayı temenni diliyoruz.

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Editör

22.12.2021, Eskişehir

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPNAR'IN ROMANLARINDA ÇİRKİNLİK VE
ÇİRKİNLİĞİN TEMSİL BİÇİMLERİ

Beyhan KANTER*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.11.2021
Kabul Tarihi 15.11.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.50

Yazar Bilgisi

* Prof. Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-9848-022X>

beyhankanter@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Mardin / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Bedene dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları ve kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyile kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala dair estetik kabuller ve yargılar sezdirilir. Dolayısıyla kurmaca metinlere bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da biçimsizlik üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları ya da komik olarak etiketlendikleri görülmektedir. Realist bir yaklaşımı benimseyen Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında da beden tasvirleri geniş yer tuttuğu için güzellik ve çirkinlik, toplumsal kabuller bağlamında kurguya dahil edilir. Gürpınar'ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından belirlenen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir.

Bu makalede Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında çirkinlikleriyle ön plana çıkan karakterlerin hayatla ve toplumsal yaşamla kurdukları bağ irdelenecektir. Makalede, çirkinliğin kurgularda işleniş biçimi sosyolojik bir yaklaşımla tahlil edilecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, roman, çirkinlik, kamburluk, estetik.

Kanter Beyhan (2021). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Çirkinlik ve Çirkinliğin Temsil Biçimleri". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 1-16.

UGLINESS AND ITS REPRESENTATION FORMS IN HUSEYIN RAHMI GURPINAR'S
NOVELS

Beyhan KANTER*

Article info

Submitted 10.11.2021
Accepted 15.11.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.50

Authors info

* Prof. Dr.

 <https://orcid.org/0000-0002-9848-022X>

beyhankanter@gmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of
Literature, Mardin / TURKEY

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

Perceptions and judgments relating to the body generally emerge in the context of aesthetic standards and acceptances of societies and take root over time. In fiction texts, aesthetic acceptances and judgments about society are implied by concentrating on the description of the bodily features of the characters who exist in flesh and blood and represent a life fiction. Therefore, when it is looked at the fictional texts, it is seen that especially the characters defined through ugliness or formlessness are exposed to a tragic effect or stigmatized as funny. Beauty and ugliness are included in the fiction in the context of social acceptances because body depictions have a large place in the novels of Hüseyin Rahmi Gürpınar, who adopts a realist approach. Hüseyin Rahmi Gürpınar describes the body characteristics of the characters and the distinctive aspects of these characteristics reflected in their behaviours, down to the last detail in his novels. In Gürpınar's novels, aesthetic acceptances such as beauty and ugliness determined by society sometimes form the basis of fiction and sometimes take an important place as factors that affect the bond that the characters establish with social life.

In this article, It is going to be discussed that the bond that the characters establish with life and the social world, who come to the forefront with their ugliness in Hüseyin Rahmi Gürpınar's novels. In the article, It is going to be analyzed how ugliness is handled in the fictional world through a sociological approach.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, novel, ugliness, hunchback, aesthetic.

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpinar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

Giriş

Çirkinlik de güzellik gibi estetik değerlerle, toplumsal ve kültürel birtakım referanslarla oluşan yargıları içerir. Çirkinlik, güzelin yarattığı olumlu çağrışımlar nedeniyle estetik tartışmalar içerisinde güzelliğin görünür veya ayrıcalıklı bir konumda olmasını sağlar. Oysa “çirkinlik”, doğa içinde en az güzellik kadar bir alan kaplar. Güzellik ve çirkinliğe dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları/kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde dal budak salarak kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyile kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala ve kültürel kodlara dair estetik kabuller sezdirilir. Kurgusal metinlerde güzel veya çirkin olarak tasarlanan tip ve karakterlerin bu yansıtılış biçimleri de bir işleve atıfta bulunacak şekilde tasarlanır. *Notre Dame’in Kamburu*’ndaki Quasimodo da “koca burunlu” *Cyrano de Bergerac* da yazarları tarafından bilinçli bir tasarrufla bu biçimlerde yaratılmışlardır. Çoğunlukla çirkinlik olumsuz çağrışımlar yaratsa da güzelliğin önündeki bedensel perde işlevinde de kullanılabilir. Öte yandan bedene dair olumlu ya da olumsuz her tanımlamanın bir sınırlamayı beraberinde getirdiğini de söylemek gerekir. Ancak olumlu tanımlamalar normallığe işaret ederken olumsuz tanımlamalarda sınırlandırma genellikle daha belirgin bir şekilde görülür (Aslan, 2018). Bu bağlamda kurmaca metinlerdeki beden tasvirlerine ve bedensel görünümünün toplumsal yapı tarafından algılanış biçimlerine bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da “biçim bozukluğu” üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları görülmektedir. Zira “bedenin toplum tarafından sınırları belirlenen normatif ya da estetik bir görüntüye sahip olmaması neticesinde, söz konusu bedene ilişkin farklı tutumlar/algılar geliştirilir. Kimi zaman acıma, şefkat, merhamet, koruma, ‘anlayış gösterme’ içeren bu tutumlar, bazen de estetik kabullerin dışında kalan kişiyi ötekileştirme, komikleştirme ya da bedensel görünümü yüzünden eleştirmeye, suçlamaya ve hatta ‘metaforik bir sürgüne’ zorunlu tutmaya kadar varır” (Kanter, 2019: 197). Söz gelimi Halit Ziya Uşaklıgil’in, “çirkin olduğu için vereme yakalanmış bir kızın hikâyesi[ni]” (Uşaklıgil, 1992: 168) anlattığı “Çay Fincanı” (1898) adlı hikâyesindeki veremli genç kız, çirkinliğinden dolayı ailesi tarafından acımayla karışık bir duyguyla sevilir:

“Onlar -baba ile anne- çocuğu zaten acımayla karışık bir sevgiyle severlermiş. Onun duygusallığının inceliğini düşünerek, bu çirkinlikten umutsuzluğa ve bahtsızlığa düşeceğini sezindikçe yürekleri sızlarmış. Çocukta, küçük yaşından beri yavaş yavaş meydana gelen bir bilinçle çirkinliğinin umutsuzluğu birleşerek ona sürekli bir hüzn verirmiş.” (Uşaklıgil, 1992: 169).

Çocukluktan itibaren “çirkinliği” ile yüzleşmek zorunda kalan, çirkinliğinin ezici yükünü bir kambur gibi, ‘habis bir ur’ gibi sırtında taşıyan bireyin trajedisi, yalnızlığı bir hayat stratejisi olarak geliştirmesinde ve çirkin bir bedenle yaşamaktansa kurtuluş olarak ölmeyi arzu etmesinde açığa çıkar. Söz konusu ölüm arzusu, bireyin kendisinden kaynaklanabileceği gibi toplum tarafından da çirkin kişinin ölmesinin daha iyi olabileceği düşünülebilir. Söz gelimi Reşat Nuri Güntekin’in *Harabelerin Çiçeği* romanında evlerinde çıkan bir yangın neticesinde yüzü yanan başkişinin çirkin ve yanmış bir yüzle yaşamasının bir anlamı olmayacağını söylenmesi de benzer bir tavrı içerir. Bu bağlamda biçimsizliğe ya da çirkinliğe karşı hem toplumun hem de mağdurun ortak çözümünün ölüm olması ve ölümün bir kurtuluş olarak görülmesi benzer yaklaşımları içermektedir (Yalçınkaya, 2020). Nitekim *Harabelerin Çiçeği* romanında çirkin bir yüzle yaşamaktansa ölümün daha makbul olacağına dair kanaat, yüzü yanan çocuğun babası tarafından vurgulanır.

Kurmaca metinlerde çirkinlikten ya da biçimsiz bedenlerinin oluşturduğu dışlanmışlıktan kurtulmak için ölümü ya da münzeviliği kaçış yolu tercih eden bireylerin yanı sıra hayatı ve insanları ciddiye almayarak kendilerince ironik bir atmosfer oluşturan “çirkin bireylere” de tesadüf edilmektedir. Çirkin, biçimsiz gibi tanımlamalar/sınırlandırmalar neticesinde olumsuz ya da yıkıcı tutumların muhatabı durumunda kalan bireylerin ironik tavırları topluma dahil olma çabalarının yanı sıra örtük veya refleksif tepkileri içermektedir. Zira içinde bulunan şartlar bireyi tüm hayata ve

insanlara karşı ironik bir tavır takınmaya yönlendirdiği gibi kurgusal bir hayat içerisinde zaman zaman kuklavari bir rol üstlenmeye mecbur bırakır (Yalçınkaya, 2019: 207). Romanlarında karakterlerin beden özelliklerini ve bu özelliklerin davranışlara yansıyan yönlerini, detaylı bir şekilde en ince ayrıntısına varıncaya kadar tasvir eden Hüseyin Rahmi Gürpınar, çirkinliği veya "biçim bozukluğu"nu toplumun mütehakkim tavrı bağlamında komiklik ya da trajikliği merkeze alarak kurgulaştırır.

Gürpınar'ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından değer ölçütü hâline getirilen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir. Bu bağlamda pek çok kültürde görüldüğü gibi karakterlerin bedensel özellikleri ile davranışları arasında anlatıcı tarafından ya da kurguda bir biçimde yer edinen diğer karakterler tarafından koşutluk kurulur ve fizyonomiye de önem atfedilir. Nitekim Önder Göçgün, Gürpınar'ın eserlerinde "fizyonomiye ve onun ruhi tezahürlerine önem ver[diği]" (1993: 72) tespitinde bulunur. Öte yandan romanların kurgusunda başat rol üstlenen anlatıcıların, güzellik ve çirkinlik ile ilgili genelleseyici veya tektipleştirici hükümlerde bulunmaları da insanlık tarihinden itibaren güzel-çirkin gibi kavramlar üzerindeki müşterek algıların - bazı ayrıntılar hariç tutulursa- yansıması gibidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında hem anlatıcının betimlemelerinde hem de diğer karakterlerin birbirleri hakkındaki yorumlarında genellikle beden üzerinden yargılarda bulunduğu görülmektedir. Söz gelimi; "kambur kahveci", "zevzek kambur," "kambur Esmâ", "yahni yanak", "sürâhi suratlı", "çalık benizli", "çürük mantar kafalı", "şişman karı", "cücemsî", "paytakça bir hanım", "bücür kız", "gudubet", "kambur hoca" gibi tanımlamalar, karakterlerle ilgili dikkat çekici tanımlamalar arasında yer alır.

'Çirkin Züppe'nin Güzelleşme Çabası

Züppe tipi, özellikle Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâtn Bey'le Rakım Efendi* romanıyla Türk edebiyatında kök salmaya başlar. Dönemsel şartlara göre vasıfları değişen züppe tipinin en önemli karakteristikleri, abartılı/gösterişli kılık kıyafetleri ve alafranga davranış pratikleri ile görünür olmaları ve toplumsal yapıda ayrıcalık edinmeye çalışmalarıdır. Bedene/dış görünüşe yüklenen anlamlarla görünür olmayı ve toplum içerisinde asrılık üzerinden ayrıcalıklı bir yer edinmeyi hayat stratejisi olarak benimseyen züppe tipi; ilk dönem romanlarda "aptal", "gülünç", "acınası", "maskara" gibi özellikleriyle ön plana çıkarken süreç içerisinde "bencil", "uyanık", "fırsatçı", "kurnaz", "çapkın" hatta "işbirlikçi vatan hainliği" gibi toplumsal düzeni tehdit eden yönleriyle belirginleşir (Moran, 1997). Hatta zaman içerisinde bu tipler, hırsızlık ve adam öldürme gibi kriminal yönleriyle de ön plana çıkarak züppe ile kötücül tip arasında bir yere konumlandırılırlar. Gürpınar'ın romanlarındaki züppeler de züppeliğin temel özelliği olan "şıklık hevesi" ve "gösteriş merakı"yla belirginleşen gülünçlüklerinin yanı sıra "fırsatçılık", "dolandırıcılık" ve "hırsızlık" gibi özellikleriyle de toplumun eleştirel bakışına maruz kalırlar. Gürpınar'ın karakter kurgulamalarında beden tasvirleri önemli bir işlevsellik yüklediği için züppe tipleri, hem fiziki görünümleri hem de 'acayip kıyafetleri' ile "çirkinlik" ve "adi mukallitlik" imgelerinin temsilcisi durumdadırlar.

Romanlarında züppe tipini, -züppe tipinin karakteristiklerini yansıtacak biçimde- kılık kıyafete yansıyan gösteriş, abartılı davranışlar ve toplum içinde bir şekilde dikkat çekme çabaları ile ön plana çıkaran Gürpınar, ayrıntılar aracılığıyla güzelliğin ve çirkinliğin toplumsal karşılığını kurguya taşır. Gürpınar'ın romanlarındaki züppe tipleri, kılık kıyafet, medenilik ritüelleri ve aksesuarlar aracılığıyla toplumsal beğeni kazanma ve kendilerini toplumun üstünde bir yere konumlandırma arzusundadırlar. Yazar, züppe tiplerin fiziki yapılarına dair ayrıntıları sunarken "orantısız", "norm dışı" veya "çirkin" izlenimi oluşturacak beden betimlemeleri yapar. Söz gelimi 1889'da yayımlanan *Şık'ta* müfrit bir alafranga hayat meraklısı olarak karikatürize edilen ve kurgu boyunca komik durumlara düşen Şöhret, fiziki özellikleri açısından çirkin olarak etiketlenerek küçümsenir ve anlatıcı, korseli, pudralı bir şık olan Şöhret'i merkeze alarak çirkinlerle/çirkinlikle ilgili hükümlerde bulunur:

“Şatırzade, süse, düzene olan merakı nispetinde simaca sakıldır. Zaten çirkinlerin süse, nizama itinaları güzellerden ziyadedir. Bazı çehre züğürtleri vardır ki, süslendikçe çirkinleşir. İşte bizim Şöhret de bunlardandır. Fakat, bu hâli günde birkaç kere saçlarını tarayıp tuvaletini alamod tanzim etmesine asla mâni olamaz” (Gürpınar, 2021a: 37).

Anlatıcının -Şöhret özelinde- çirkinlikle ilgili bu yargılayıcı hükümleri, toplumun estetik beğenileri ve bireyin narsistik tutumları olmak üzere iki farklı bağlamda görülmektedir. Nitekim insanların toplum tarafından kendilerine atfedilen çirkinliğin farkında ol(a)mayacakları ve kendilerini güzel göreceklarına dair tecrübi bilgiler, Şöhret’in narsistik tavırları ve çirkinliğini telafi etmeye ilişkin söylemleri üzerinden betimlenir:

“Şöhret, kendisini çirkin mi zanneder sanıyorsunuz? Heyhat! Kendi siması hakkındaki kanaat-i vicdaniyyesine müracaat edilmiş olsa kıtaat-ı hamse-i arzda kendi gibi bir sahib-cemal daha bulunabileceği meşuk kalır! Onun çirkinliği yalnız şunun bunun birer hükm-i vahiyesinden ibaret olup noksan onun hüsnünde değil onu hükmedenlerin temyiz-i hüsn ü kabih hususundaki sehv-i hislerindedir (Gürpınar, 2021a: 37).

Romanda, her ne kadar anlatıcı, Şöhret’in kendi çirkinliğinin farkında olmadığını dile getirse de Şöhret’in çirkinlikle ilgili değerlendirmeleri gerçekten de toplumsalın zımni estetik dayatmalarını bir şekilde hissettirir. Ancak Şöhret’in bu düşünüş tarzı, bilinçli bir sosyolojik analiz neticesi ya da toplumsal yapının verili kabullerine ilişkin bir eleştiri olmayıp narsistik eğilimleriyle ilgili sathi birtakım değerlendirmeleri barındırmaktadır:

“Bana çirkin diyenlerde asla tabiat yoktur. Bu biçareler musikiden en güzel bir parça dinleyip de hiçbir letafet hissetmeyen ve meşhur bir ressamın icaz-ı nakş olan fırçasından çıkan bir levha-i tasvire bakıp da hiçbir şey anlamayan tagilere benzerler. Estetiğin ne olduğunu bilmeyen böyle adamlar güzellikten, çirkinlikte ne anlarlar? Benim letafet-i cemalim hakkında bir hüküm verebilmek salahiyeti ancak sanayi-i nefise erbabına ait bir keyfiyettir” (Gürpınar, 2021a: 37-38).

Şık’ta anlatıcı, Şöhret’i iddiasında haksız kılmak için onun yüzünü detaylı olarak betimler ve “Şatırzade’nin şu sözleriyle sanayi-i nefise erbabının enzar-ı hayretine arz eylemekte olduğu cemal-i latifini bir gözden geçirelim” (Gürpınar, 2021a: 38) ifadeleriyle, Şöhret’le açıktan açığa alay eder. Şöhret’in yüzündeki uyumsuzlukların, ahenksizliklerin vurgulanmasıyla belirginleşen karikatürize betimlemeler, “orantısızlığın” yanı sıra Darwin teorisine gönderme yapılarak abartılı bir tarzda ve âdeta insana özgü vasıflardan arındırılarak sunulur:

“Efendim, Şık’ımda renk, esmerî; çehre, insanların ‘orangutan’ maymunu neslinden azman olduğunu iddia eden bazı hükemanın sözlerini tasdik ettirecek derecede uzun! Alt çene ileri doğru çıkık! Kara kaşların her biri ikişer parmak enliliğinde. Burun, Fransızların ‘aquilin’ tabir ettikleri şekilde, yani gagavari! Ufacık siyah gözler gayet çukurda! Boy sırık! Endam nahif! Sinnen dahi yirmi beş, yirmi altı tahmin olunabilir.” (Gürpınar, 2021a: 38).

Karikatürize ve “zavallı” bir züppe olarak kurguya taşınan Şöhret’in yanı sıra “kendini, tamamıyla bedenî arzularının ve bu arzuların sağladığı ‘para’nın emrine ver[en]” (Göçgün, 1993: 15) sevgilisi Madam Potiş de “şişman, sakil karı” (Gürpınar, 2021a: 132) ifadeleriyle tanımlanarak beden üzerinden bir estetik algı oluşturulur.

Estetik Kabullerin Dışında Bir Beden Özelliği: Kamburluk

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında kambur karakterler, çirkinlik/biçim bozukluğu ve davranış arasındaki -toplum tarafından atfedilen- ‘doğrusal’ ilişkiyi yansıtmak tarzda kurguya

taşınarak bu yönleri ile betimlenirler. Yazar, kamburlukla ilgili kalıpyargılara yer vermekle birlikte bu hususta üç tür algıyı merkeze alır. Bunlardan birincisi, kamburların âlim oldukları ve ilmin yükünü taşıdıkları, ikincisi ailelerinin bir suçunun bedelini ödemek üzere kambur yaratıldıkları üçüncüsü ise salt çirkinliğin ve norm dışılığın temsilcisi olmalarıdır. Kambur bireyler Gürpınar'ın romanlarında, daha sonra yazılan Türk romanlarında da görüleceği üzere "çekmeceli" ifadesiyle tanımlanırlar.

Mürebbiye'de mirasyedi bir tip olarak karikatürize edilen Amca Bey, roman boyunca kamburluğuna yapılan vurgu ile ön plana çıkar. Aslında ağabeyi Dehri Efendi de çirkinlik isnat edilecek özelliklerle betimlenmesine karşın söz konusu vurgular, Amca Bey'de daha belirgindir. Gürpınar'ın romanlarında, karakterlerin fiziki yönleriyle hayvanlara benzetilmesi *Mürebbiye*'de; "Amca Bey, teşkilât-ı bedeniyyece Dehri Efendi'nin küçürek mikyasında nev'anmâ bir nazîr-i acîbi idi. Birinin istikamet, diğerinin i'vicâc-ı kâmeti Amca Bey'in Dehri Efendi'ye nisbet-i müşâbehetini devr-i âhîr-i istihâlede bulunan bir kurbağa yavrusunun vâlideynine şeklen son takarrübü derecesinde bırakmıştı" (Gürpınar, 2021b: 64) ifadeleriyle açığa çıkar. Amca Bey'in, eğri büğrü boyu, yılankavi bacakları, omurgasındaki çarpıklığın ve bedenindeki bükülmenin Allah'ın bir kudreti olarak ahlakına da sirayet ettiği dile getirilerek halk arasında bedensel özellikler ve davranışlar arasında kurulan koşutluk sezdirilmektedir. Önder Göçgün'e göre Amca Bey, "-bilhassa kamburundan dolayı- hayata bakış tarzı itibariyle 'aşağılık kompleksi' içinde bocalayan ve tuhaf hâlleri olan 'dengesiz-eccentric' diyebileceğimiz bir tiptir" (1993: 72). Bu bağlamda kamburluğa bağlı olarak derinleşen kompleks, bireyin hayatla kurduğu bağın da sahih ve güçlü olmasının önüne geçer. Amca Bey, boy bakımından Dehri Efendi'den otuz santim kısa olmasına rağmen kafatası büyüklükleri ve yüz hatları birbirinin aynı gibidir. Ancak anlatıcı, Amca Bey'le ilgili hüküm verirken onun beden özelliklerini merkeze alarak küçümseyici betimlemelerde bulunur:

"(...) Fakat ikisinin de e'fal ve harekâtına dikkat eden en sathi nazar bir ehl-i tedkik, kütle-i dimâğîyyece Amca Bey'in ötekinden (dimağî okkaya bindirmeye müsaade olunursa) okkalarla noksanı bulunduğunu keşifte güçlük çekmezdi. Sanki kudret-i sânia rahm-i mâderde teşekkül-i hilkatçe işe yarayan ve yaramayan ne kadar haslet var ise birinci evlad[a] vermiş; ikincisine de her şeyin adisini, bozuğunu, zayıfını bırakmıştı" (Gürpınar, 2021b: 65).

Her davranışında ağabeyini taklit etmeye çalışan Amca Bey, ağabeyinin 'acayıp hâlleri'ni daha da ileriye vardiye ederek "*acayıpler acayıbi*" bir "*ucube*" izlenim oluşturur. Ağabeyi, taşrada memurluk yaparken İstanbul'da kendisine kalan mirası son kuruşuna kadar harcayan, ağabeyinin yardım ve ilgisine muhtaç kalan Amca Bey, maddi bağımlılığın dolayısı her emre "eyvallah" demek zorundadır. Dolayısıyla ağabeyinin biraderlikten pederlik derecesine çıkan nüfuzuna zorunlu kaldığı gibi ev içindeki konumu da çocuklarla uşaklar arasında sınır bir çizgide seyredir. Öte yandan Amca Bey'in birkaç defa evlenip geçinemeyip boşanması yüzünden ağabeyi onu ebedi bekârlığa mahkûm eder. Bu bekârlık günleri sırasında *Mürebbiye* Anjel'in yalıya gelmesi, Amca Bey'i yeni hülyalara götürür, bedenine odaklanmasına yol açar. Genç kadının beden imgesi ile gözleri kamaşan Amca Bey, "eğri boy"unu güzel bir kadın tarafından beğenilmeye ciddi bir engel olarak görürken Anjel'in manalı bakışları ile ümitlenir; eğri büğrü genç kadının etrafında dolanır. Bu bağlamda anlatıcı, *Mürebbiye*'nin zihin dünyası aracılığıyla sakatlık ve kalp/duygu arasında kurulan bağı aktarır:

"*Mürebbiye*, Paris'in romancılarına taş çıkartan o "psikolog", sakat bir vücutta sağlam bir kalbe nadiren tesadüf olunacağını bildiğinden Amca'ya kancayı takınca biçareyi istediği mühlîke-i sevdâya doğru yedebileceğini anlamıştı." (Gürpınar, 2021b: 66).

Batılı mürebbiyenin beden ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi bir zaaf kaynağı olarak bilmesi, onu Amca Bey'in zaafından istifade etmeye yönlendirir. Bu stratejinin temelinde kötücül bir estetik bilgisi olması dikkate değerdir. Bedensel görünüşe bireyin kendisi ya da toplum tarafından atfedilen değer, kurmaca metinlerde tematik bir çeşitlilikle işlenir. Bu bağlamda 'bedensel eksikliğin',

ötekini özellikle karşı cinsin varlığıyla hissedilmesi, Türk edebiyatında pek çok romanın alt metinlerinde görülür. Söz gelimi *Köyün Kamburu*’nda, “fregili bir baba ve topal bir anneden doğan hatırasız ve geçmişsiz bir antikahraman olan Çalık Kerim” (Hüküm, 2017: 64) köyün en güzel kadını Petek’e âşık olduğunda kamburunun olmasına içerler, *Sağırdere* ve *Kördüman*’da Hırsız İsmail köyün kadınlarını görünce sakat bacağının ağrısına rağmen dik yürümeye çalışır (Kanter, 2019). *Mürebbiye*’de de Amca Bey, Anjel yalıya geldikten sonra her gece rüyasında kamburunu düzelmiş görüp sevinir. Ancak her uyanış ve bedenine her dokunuş ona “kümbet kümbet”, “kamet kamet” olduğunu hatırlatır ve bu beden bilinci neticesinde oluşan kederle ağlamaklı hâle gelir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında sıklıkla karşımıza çıkan patolojik derecedeki narsistik eğilimler, Şöhret’te olduğu gibi Amca Bey’in de özellikleri arasındadır. Öte yandan Amca Bey, kamburluğunun yol açtığı kederini Anjel’in iltifatından tamamen mahrum kalacağını düşünmek gibi bir ümitsizlik derecesine vardırmadığı gibi kendi kendine derin düşünüp türlü ümit ve başarı yolları bulur. Bu bağlamda narsistik eğilimlerde önemli bir araçsallığı yüklenen ayna, Amca Bey’in bedenini detaylı bir incelemeye tabi tutmasına vesile olur. Amca Bey, aynanın karşısına geçip bütün uzuvlarını, yüz hatlarını bir bütün olarak değil ayrı ayrı derin bakışlarla inceleyerek güzellik atfedebileceği ayrıntılara odaklanır. Aynanın karşısına geçip kamburunu saklamaya çalışır; kaşlarını beğenir, gözlerini riyasız, sevimli bulur. Öte yandan zayıf yanakları, koca dudakları, bir karış kulakları için pek güvene güvene “güzeldir” hükmünde bulunamasa da kendisini büsbütün “çirkinlikle” itham etmemesi, bireyin kendine yönelik algısının toplumun estetik değerlerinden farklı oluşu ile izah edilebilir. Bu çerçevede “Fizyolojik ârâzını, psikolojik tavrı ile telafiye çalışan Amca Bey’i; aynanın karşısında, teselli vesileleri peşinde koşar bir hâlde görür[rüz]” (Göçgün, 1993: 74). Bireyin, toplumsal yapının estetik kabulleriyle uyuşmayan bedenine dair yargılarında her zaman güzel görülecek bir yön bulmaya meyilli oluşu insanın doğası ile ilgilidir. Şunu da vurgulamak gerekir ki “sürekli şekil değiştiren bir tanımlayıcı olarak ‘çirkin’, genelde gözlemlenen kişinin niteliklerinden çok gözlemleyen kişinin bakış açısını yansıtır” (Henderson, 2018: 32). Dolayısıyla güzellik ve çirkinliğe dair yüceltici ya da yıkıcı hükümler, bakanın/gözetleyen algısına ve nesilden nesle aktarılan kökleşmiş yargılara ilişkin bir durumu yansıtır. Çirkinlik etiketine maruz kalan birey, kabul veya ret arasında savururken kendince bir çıkış yolu arayıp bedeninde güzel ayrıntılar bulmaya odaklanabilir. Nitekim karşı cins tarafından beğenilme çabası ile bedenine odaklanan Amca Bey, yüzünün güzelliğine kanaat getirdikten sonra aynada biraz yükselip kamburunu da incelemeye tabi tutar. Arkasında biraz tümsek olmasının endamının ahengini pek o kadar bozmayacağına dair deliller bulmaya çalışıp muhayyilesinde, söz konusu çıkıntıyı biraz küçültmesi beğenilme kaygısının dışavurumudur:

“‘Hah şöyle, biraz ufalsa bak vücuduma ne kadar levendâne bir şekil gelecek’ vadisinden tutturduğu temennî-i hâminı gide gide pek ileri sürerek kamburunu bir varmış bir yokmuş farz edecek bir mertebeye kadar varıyordu” (Gürpınar, 2021b: 93).

Amca Bey’in kamburuna dair kaygıları *Cehennemlik* romanının başkişisi Atıfet’in hayatının dinmek bilmeyen kabusudur.¹ Çirkinliğinin hırpalayıcı etkilerinden kurtulmak isteyen Atıfet de düşlerinde Amca Bey gibi kendisini sürekli ‘kusursuz’ görür ancak, her sabah karşılaştığı bedensel gerçekliği onu toplum nezdindeki algısıyla da yüzleştirir. Atıfet’in makyajla, Şöhret’in giyim kuşamla, pudralarla kendilerini güzelleştirme çabaları, Amca Bey’in de gündelik kaygılarından biridir. Nitekim Amca Bey ideal bir beden imgesiyle algılanmayışının kusurunu terzilerde bulur; eli düzgün olan bir terzi elbisesinin pamukla beslenecek noktalarını güzelce tayin ederse bedeninin mum gibi dimdik olacağını ve biyolojik sınırlandırmalarından kurtulacağını düşünür. Bu nedenle Beyoğlu’nda kavga etmedik terzi bırakmayarak “arka[sın]daki çıkıntıyı” bakışlardan gizlemek için özel kıyafetler diktirir ve “tümseğini” sadece dostlarının ve yabancıların bakışlarından değil, kendi nazarından bile gizlemeye muvaffak olarak kendisinin artık boylu poslu bir delikanlı olduğuna şüphesi kalmaz. Anjel’e kendini beğendirmek için tuvaletine özel bir itina gösterir, yanaklarına pudra sürer, her sabah yüzüne ustura

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Beyhan Kanter, *Kurmaca Bedenler Türk Romanında Bir Söylem Biçimi Olarak Beden*, Kesit Yayınları, İstanbul.

gezdirebilir, yarı göğsüne kadar kokulu sabunlarla yıkanır, bıyıklarını kozmetiklerle, saçlarını türlü tuvalet sularıyla tarar ve mürebbiyenin kendisini görebileceği yerlerde gezinmeye çıkar. Bütün bunlar ve asriliği imajı oluşturan kıyafetler, gündelik hayatının en önemli meşguliyetleri arasına girer. Ancak anlatıcı, okurun gözünde retorik bir etki uyandırmak amacıyla karikatürize ve gülünç bir kambur profili çizer:

"Açık renk bir pantolon, siyah bir bonjor, beyaz bir kravat, üstünde ok şeklinde bir pırlanta iğne, ellerinde beyaz güderi eldivenler, Amca Bey'i bazı komedyalarda âlemi güldürmek için 'jön prömiye' rolüne çıkan ihtiyar, kambur aktörlere benzetir." (Gürpınar, 2021b: 98).

Çirkinliğin, kamburluğun ya da aşırı kısalığın toplumun estetik kabullerinin, beğeni yargılarının dışında kaldığına dair yıkıcı yorumlar, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında anlatıcının ya da karakterlerin hükümleri ile kurguya taşınır. Söz gelimi *Mürebbiye*'de Anjel'e âşık olan damat Sadri, Amca Bey'in "vücutça yamru yumruluğuna inzımm eden budalalığı" (Gürpınar, 2021b: 100) nedeniyle Anjel tarafından sevmeye layık görülmeceğini düşünür ve Amca Bey'e "zavallı kız! Kalbinize pek boylu boyuna sığmayacağı için zahrınızdaki cumbada yatmış olsa daha rahat eder zannındayım" (Gürpınar, 2021b: 165) ifadelerini sarf ederek kamburluğunu alaycı bir tahkirle hatırlatır. Anlatıcı da Amca Bey'in seveda ateşinin tesiriyle odadaki hâlini topaç gibi dönmeye benzeterek mizahi bir çerçeve oluşturur.

Türk romanında kamburlukla ilgili yapılan yorumlara bakıldığında kamburluk ile çekmece arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Söz gelimi Kemal Tahir'in romanlarında kamburluklarıyla ön plana çıkan karakterler "*çekmeceli şeytan*" gibi tabirlerle tanımlanırlar. Kamburlukla ilgili istisnai yorumlardan biri, Hüseyin Rahmi'nin *Cehennemlik* romanında görülür. Romanda Atıfet'in babası genç kıza ders veren hocanın kamburluğunu ilim yükü olarak niteleyerek estetik kabullerin dışında hürmetkâr bir bakış açısı sergiler. Oysa *Mürebbiye*'de evin kahyası Eda Hanım'ın, Amca Bey'e kızdığı zaman "Allah seni tevekkeli böyle çekmece ile yaratmamış" (Gürpınar, 2021b: 134) ifadelerini sarf etmesi, davranışlarla beden arasında özdeşlik kurmaya ilişkin toplumsal yargıları hatırlatır. Bu tür yargılar, gündelik dilde çirkinlik ve kötü ahlak arasında kurulan doğrusal ilişkiyi de sezdirmektedir. Zira norm dışı veya kötücüllük içeren davranışların çirkin olarak nitelendirilmesi de beden ve davranış arasında kurulan koşullu ilişkinin bir dışavurumudur. Bu bağlamda evin aşçısı da Amca Bey'den bahsederken ismini söylemek yerine kambur olarak ifade eder. *Tebessüm-i Elem* romanında da başkişi Kenan'ın kız kardeşi Namiye, "ufak tefek, sıska, kamburca, şaşı, gelinlik bir kızdı" (Gürpınar, 2012: 228), "kızcağız bütün bütün kamburlaşmış, solmuş, değişmiş, yalnız çürük haleleri ortasından bakan bir çift iri şaşı göz, bu kızın Namiye olduğuna biraz şahadet edebiliyordu" (Gürpınar, 2012: 324) ifadeleriyle betimlenir.

Şıpsıvdi'de romanın başlangıç kısımlarındaki meşhur tramvay sahnesi anlatılırken tramvay durağında köfte pişiren kahveci Arif'in beden özellikleri kamburluk vurgusu üzerinden dile getirilir. Konuşkan, neşeli bir tip olan ve tramvaydaki kadınlarla söyleşen ve "*kambur kahveci*" olarak tanıtılan Arif, toplumun "alay konusu" olmayı veya komiklikle özdeşleştirilmeyi içselleştirmiş ve bu manada âdeta toplumla zımni bir sözleşme imzalamıştır. Tramvaydaki kadınlardan birinin, "ne yaman kambur felektir o... Siz onun yamrılığına yumruluğuna bakmayınız. İki karı boşadı" (Gürpınar, 2021c: 67) ifadeleri, kambur birinin iki defa evlenip boşanmasının toplum tarafından şaşkınlıkla karşılanmasına ilişkin bir algıdır. Öte yandan tramvaydaki kadınlar kahvecinin kamburuyla eğlendikleri gibi kahve dükkanının yanındaki peynirci de "Arif'imın kamburuna dokunmasınlar... O, onun semeridir... Yaraşığdır... Sonra bütün tuhaflığı kamburuyla beraber gider. Bizim Arif kamburu olmayınca kaç para eder ki?" (Gürpınar, 2021c: 71) ifadeleriyle, Kahveci Arif'i kamburuyla özdeşleştirir. Öte yandan çırağın, "hanımlar doymamış, senin kamburunu yiyeceklermiş" (Gürpınar, 2021c: 71) ifadelerine karşın kahveci, şen ve sevimli bir tutumla kamburunu merkeze alan komiklikler yapar:

"Kamburuma sulanmasınlar. O benim babamdan kalma altın çekmecemdir. Hırsızlardan kurtarmak için üç bin liraya sigortaya koydum. Fakat sihirlidir.

Efsunludur. Bizim moruk bana bu mirası bırakırken içinden bir altınını bozdurup haraç edemesin [harcayamasın] diye bedduada bulunmuş... Sırtımda bir sandık lira taşıyorum da yine züğürtlükten ölüyorum.” (Gürpınar, 2021c: 71).

Kambur kahvecinin “biçimsiz bedenini” güldürü unsuruna dönüştürmesi ve toplumun beklentisinin de bu yönde olması, Bergson’un “biçimli bir kişinin başarıyla öyküneceği her tür biçimsizlik komik olabilir” (2015: 24) hükmünü hatırlatmaktadır. Bu bağlamda romanda kambur beden tasviri ile komik bir etki oluşturulmak istenmektedir. Bedeninin oluşturduğu komik etkiyi şen ve mizahi tavrıyla güçlendiren kahvecinin bu tavrı, onu yazarın ve toplumsal tepkinin dışına çıkarır. Kambur kahvecinin bu ironi karşısında kendisi ile barışık tavrı, kusurun kötücüllükle eşleştirilmesine olanak tanımaz. Bu bağlamda kahveci, Şöhret’in ve Amca Bey’in yanılışına düşmez. Zira güzel olmamasına rağmen kendini beğendirmek arzusunda olan ve toplumun atfettiği biçimsizlik yargılarından hoşnutsuzluk duyan bireyler, kamburlarını gizleme ya da toplumsal hayattan kopma/uzaklaşma çabasında olurlar.

Çirkinliğin Toplumsal Karşılığı: Ötelenme

Çirkinliğe dair algılar, ölçütler ve kavramsallaştırmalar, tarih boyunca tartışılmış, farklı tutum ve değerler üzerinden yorumlanmıştır. “Tanımı itibarıyla çirkinlik bir yoksunluğa, güçsüzlüğe ve cins bozukluğuna göndermede bulunur. Çirkinlik, varlığa ilişkin bir sapmanın işaretidir. Kusura ölçüsüzlüğe ve tutarsızlığa işaret eder. Ontolojik bakımdan çirkinlik kısıtlanmış, zayıf bir varlığa ya da kusurlu bir varlığa işaret eder” (Sagaert, 2017: 30). Çirkinliğe ilişkin etiketlemeler, “sıradan bedenleri sıra dışı toplumsal anlam taşıyıcılarına dönüştürebilir; bu bedenlerin karşı kaldığı muameleler lanetlemeden saygıya, alaydan ticarileştirmeye kadar uzanan bir çeşitlilik gösterir” (Henderson, 2018: 32). Tanzimat’tan bugüne kadar yazılan Türk romanlarına bakıldığında da kurmacanın atmosferi içerisinde çirkin olarak etiketlenen bedenlerin lanetlendikleri, ötekileştirildikleri, alaya alındıkları ya da bir biçimde toplumun içine dâhil edilmeye çalışıldıkları görülür. Gürpınar’ın romanlarında da bedene ilişkin yargılardan bir kısmı, *Hayattan Sahifeler* romanında dilencilik yapan bireylerin sakatlıklarının vurgulanması üzerinden dile getirilir ki dilencilere ilişkin bu tür betimlemelerin hem Türk hem dünya romanında benzer özellikleri içermesi, dilenci tipolojisine ilişkin beden göstergelerinin yansımalarıdır.

Çirkinlik, sakatlık, kamburluk gibi toplumsal normlar tarafından adlandırılan bedensel özellikler kimi kültürlerde işlenen günahların, yapılan kötülüklerin bedeli/cezası olarak görülse de Hüseyin Rahmi’nin *Şıpsırdi* romanında cimriliğiyle ön plana çıkan Kasım Efendi tarafından Allah’ın bir lütfü olarak yorumlanır ve kızı Edibe’ye de bu şekilde telkin edilir. Öyle ki Edibe, giyinme, süslenme gibi heveslerden pek uzak olmasının yanı sıra körlük, kamburluk, topallık, çolaklık gibi doğuştan bir sakatlığı olmadığına da çok üzülür. Zira Kasım Efendi’nin, “ ‘Cenâb-ı Hakk sevdiği kulunu sakat yaratır. Bu dünyadaki maluliyetin öbür dünyada ecri büyük olur’, dediğini çok defa işit[en]” (Gürpınar, 2021c: 221), Edibe’nin, sevap kazanmak amacıyla sırtına bir kümbet yaparak bu suni kamburla sokağa çıkmayı bile düşünmesi, sakatlığa kutsallık atfedilmesine dair bir inancı yansıtır. Ancak romanda Kasım Efendi’nin cimriliğiyle ön plana çıktığı düşünülünce bu yargılarla beden bakımına olumsuz bir içerik yüklemeye ve böylelikle birtakım masraflardan kurtulmaya çalıştığı da düşünülebilir.

Çirkinliğin sosyolojik ve psikolojik boyutu, devirlere ve kültürlerle göre farklı anlam alanlarını ve farklı kolektif imgelemleri içermektedir. Ancak genel bir kabul olarak “biçimi bozulmuş, grotesk, canavarı, yoz, asimetrik, çarpık, hayvansı, ucubeye benzeyen, kural dışı, orantısız, engelli, melez: değişik koşullarda, çağlarda ve kültürlerde ortaya çıkıp gelişen ve bakan göze göre farklı anlamlar kazanan çirkinlikle ilintili bir dizi terim çirkin kavramına eşlik et[miştir]” (Henderson, 2018: 12). Çirkinliğe ilişkin bu terimler, çoğu zaman öteleyici, aşağılayıcı, küçük düşürücü anlamları haizdir. Bu bağlamda çirkinliğin toplumsal yapı tarafından onaylanmayan hatta damgalanmaya sebep olan bir özellik olduğu *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdıvaç* romanında aslında çok güzel ve alımlı bir genç kız

olan Feriha tarafından vurgulanır. Feriha, kendisini görmeden âşık olan İrfan Cemal'e yazdığı mektuplarında kendisini çirkin olarak tanımlar ve çirkinliğin psikolojisini kendince izah eder:

"Mektubunuzda pek gülünç şeyler de var. Birtakım dilfirip eşkâl sayıp dökerek beni o surette tahayyül ettiğinizi ve tıpkı bu tasavvuratınıza muvafık zuhur ederek sizi aldatmamamı rica eyliyorsunuz. Bu temenniniz tuhaf, pek tuhaf ama ne kadar tuhaf... Buna tuhafıkların ekstrası diyeceğim. Bu temenniyatınız suretinde yaratılmayı hemen her kadın ister. Fakat kabil mi? Ya bu tasavvuratınızın külliyyen zıttı bir hilkatte isem sözlerinizin beni ne kadar müteessir edeceğini düşününüz. Teveccühünüze mazhariyetimi benim sun ve kudretim eremeyeceği bir hususa talik eyliyorsunuz. İnsan birçok şeyden mesul olabilir. Fakat çirkinliğinden asla... Çünkü bu felaketin en büyük mağduru yine onun musabinidir. Başkası değil... Dosta en büyük ihtiyacı olan çirkinlerdir. Onlar bu mahrumiyetlerini bildiklerinden setr-i sekâlet için ekseriya hünerler, faziletler iktisabına uğraşırlar. İşte ben bu çirkinlerden biriyim. Binaenaleyh dost olabilmek için tadat buyurduğunuz şerait-i halkiyeden külliyyen mahrum bir tali'zedeyim. Ne kadar tasavvur edebilirsiniz işte o kadar çirkinim. Bu yüzden zayı ettiğim saadeti diğer suretle tazmin edebilmeye çalışıyorum. Adeta bir erkek derecesinde iktisab-ı hüner ve malûmata uğraşıyorum. Evlerde vakit geçirmek için icat edilmiş kadın eğlenceleri sıklet-i derunumu tamamıyla defe artık kifayet etmiyor. İsporculuğa, bizde erkeklere mahsus addedilen eğlencelere kalkışyorum" (Gürpınar, 2021c: 150-151).

Feriha'nın, başkışı İrfan Galib'e yazdığı mektubundaki çirkinliğe dair bu yorumları, bedensel özelliklerinden sorumlu tutulan ve toplumun estetik hükümlerine maruz kalan bireylerin -özellikle de kadınların- toplum tarafından belli kalıplara hapsedilmelerini ve "ıssız bedenlere" dönüştürülmelerini içeren görüşleri barındırmaktadır. Öte yandan çirkinlik yüzünden kaybettiği saadeti başka alanlarda bulmaya çalıştığını söylemesi bir tür telafi etme çabasını içerir. Zira bedensel kusurlarını ve çirkin bedenini gizleme çabası, çirkinlikle "damgalanan birey"i kendisini farklı alanlarda geliştirmesine ve güçsüzlük duygusunu telafi edecek alanlara yönelmesine etki edebilir (Kanter, 2019). Nitekim özellikle Cumhuriyet sonrası yazılan kurmaca metinlerde çirkinlikleriyle etiketlenen ve toplumun dışına itilen bireylerin kendilerini ispat edecek alanlara yöneldiğine dair örnekler görmek mümkündür.

Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanında görüldüğü gibi çirkinliğin bir felaket olarak nitelendirilmesi ve "çirkin insanlar"ın yalnızlığa mahkûm olduklarının söylenmesi, kurmaca metinlerde sıklıkla karşımıza çıkan sosyolojik bir algıyı yansıtmaktadır. Söz gelimi *Cehennemlik* romanında çirkinlik ve güzellik entrik kurgunun şekillenmesinde önemli bir yer edinir. Romanda özellikle çirkinliğiyle ön plana çıkan Atıfet'in mektupları "acımasız stereotipleri" (Henderson, 2018: 56) yansıtan içeriklerden oluşmaktadır. Atıfet, tıpkı Halit Ziya Uşaklıgil'in "Çay Fincanı" hikâyesinde çirkinliğini dert edinerek verem olan genç kız gibi saatlerce odasına kapandığı gibi çirkinliğini yenebilmek için bedenini süslemeyi dener. "Marazi bir tutkuyla yüzüne pudralar, allıklar süren, kirpiklerini, gözlerini boyayan, "güdük saçlarını" modanın gerektirdiği şekilde biçimlendiren [Atıfet], bütün bu uğraşlarına rağmen güzellik ve latiflik elde edemediği gibi -hâkim anlatıcının/yazarın dediğine göre- daha da çirkin bir beden imajıyla görünürlük kazanır" (Kanter, 2019: 203- 204). Bu bağlamda çirkinlikten kurtulma arzusu, farklı biçimlerde ortaya çıkan yenilgilerle sonuçlanır.

Sonuç

Kurmaca metinlerde çirkinlik vurgusuyla ön plana çıkan karakterlerin sıradanlığın alışılmışlığı dışında, gülünç, biçimsiz veya dehşet uyandırıcı şekillerde metne yerleştirildikleri görülmektedir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında güzellik ve çirkinlikle ilgili toplumsal yargılar ve estetik kabuller/ölçütler, karakterlerin fiziksel özellikleri üzerinden kurmacada entrik kurgunun gelişmesine ya da vaka birimlerinin desteklenmesine etki eder. Güzellikleri ile kötücüllüklerini gizleyen ve çekicilikleriyle etraflarında hâle oluşturan karakterlerin yanı sıra çirkinlikleri yüzünden ötelenen,

Kanter Beyhan (2021). “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Çirkinlik ve Çirkinliğin Temsil Biçimleri”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 1-16.

www.dadaakademi.com

toplumsal hayatın dışında bırakılan ya da çirkinliklerini gizleme çabasında olan karakterlerin varlığı da toplumun bireyleri bedenleri üzerinden etiketlemesini yansıtır. Bu bağlamda bir çirkinlik/biçimsizlik ölçütü olarak değerlendirilen kamburluk, Gürpınar’ın *Şıpsıvdi*, *Mürebbiye* ve *Cehennemlik* romanlarında iki farklı düzlemde karşımıza çıkar. *Şıpsıvdi*’de fon karakterler arasında yer alan Kahveci Arif, kambur bedeni ve neşeli özelliğiyle halk tiyatrolarındaki tipleri hatırlatır. Dolayısıyla kambur birey üzerinden komiklik etkisi oluşturulur. *Mürebbiye*’de ise Amca Bey’in bedenine ilişkin abartılı tasvirler aracılığıyla kamburluk, biçimsizlik ve çirkinlik ile eş değer tutulur. *Cehennemlik*’te ise kambur hocanın kamburu, ilmin yüküne bağlanırken başkişi Atıfet’in kamburluğu çirkinlik, “gudubetlik” göstergesi olarak değerlendirilir.

Çirkinlik, *Şık*’ta karikatürize bir züppe olan Şöhret’in güzelleşme ve toplumun üstünde bir yere konulanma çabaları ile alay edilmek için vurgulanır. *Cehennemlik*’te ise çirkinliğin yol açtığı küçük düşürülme, trajik bir düzlemde “etiketli bir beden” olma aracılığıyla kurguya taşınır. Dolayısıyla *Cehennemlik*’te çirkinlik, toplumsal bağla ve hayatla ilişkileri zayıflattığı gibi güzellik de erdemlilikle çelişen bir durum olarak kurguya yansır.

KAYNAKLAR

- Aslan, Bahtiyar (2018) "Abject/Norm Dışı Bir Beden Olarak Seyit Lütfullah", *Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar* (Ed. İ. Şahin, D. Tepe, Nurcan Ankay), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Bergson, Henri (2015) *Gülme Komiğinin Anlamı Üstüne Deneme*, (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin (2012) *Tebessüm-i Elem* (Haz. Emre Taylan), İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2010) *Cehennemlik*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021a) *Şık*, (Haz. Dilek Herkmen), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021b) *Mürebbiye*, (Haz. Ayşe Şeker), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021c) *Şipsevdi*, (Haz. Habibe Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021d) *Hayattan Sahifeler*, (Haz. İlhan Sadıkoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Henderson, Gretchen E. (2018) *Çirkinliğin Kültürel Tarihi* (Çev. Ayşe Müge Çavdar), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hüküm, Muhammed (2017) *Şair- Sosyolog Kemal Tahir*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kanter, Beyhan (2019) *Kurmaca Bedenler Türk Romanında Bir Söylem Biçimi Olarak Beden (1923-1980)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Moran, Berna (1997) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sagaert, Claudine (2017) *Kadın Çirkinliğinin Tarihi* (Çev. Serdar Kenç), İstanbul: Mayakitap.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1993) *Bir Şi'r-i Hayal*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Yalçınkaya, Mehmet (2019) "Mizahi Bir Tür Olan İroninin Nesnede İnsanda ve Yaşamda Yansıması", *Mizah Kitabı*, (Ed. Yalçın Kahya), İstanbul, TEDEV Yayınları, s.195-212.
- Yalçınkaya, Mehmet ve Yılmaz, Victoria Bilge (2020) *Humour In Turkish Literature*, Ankara: Nobel Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Perceptions of the characters and their behaviour by the narrator or other characters in novels and judgments relating to the body generally emerge in the context of aesthetic standards and acceptances of societies and take root over time. In fiction texts, aesthetic acceptances and judgments about society are implied by concentrating on the description of the bodily features of the characters who exist in flesh and blood and represent a life fiction. Therefore, when it is looked at the fictional texts, it is seen that especially the characters defined through ugliness or formlessness are exposed to a tragic effect or stigmatized as funny. The fact that bodily deficiency or deformity is realized or felt by the other, especially the presence of the opposite sex, is seen in the sub-texts of many novels in Turkish literature. In this context, as is seen in many cultures, a relationship is established between the physical characteristics dealing with the social equivalent of ugliness. On the other hand, importance is also attached to physiognomy. Beauty and ugliness are included in the fiction in the context of social acceptances because body depictions have a large place in the novels of Huseyin Rahmi Gurpınar, who adopts a realist approach.

Huseyin Rahmi Gurpınar describes the body characteristics of the characters and the distinctive aspects of these characteristics reflected in their behaviours, down to the last detail in his novels. In Gurpınar's novels, aesthetic acceptances such as beauty and ugliness determined by society sometimes form the basis of fiction and sometimes take an important place as factors that affect the bond that the characters establish with social life. In Huseyin Rahmi Gurpınar's novels, social judgments and aesthetic acceptances/criteria related to beauty and ugliness affect the development of intrigue fiction or the support of case units through the physical features of the characters. The fact that the existence of characters who are marginalized due to their bodies or who try to hide their ugliness in addition to the characters who hide their evils thanks to their beauties and influence society through their attractiveness reflects that society stigmatizes individuals through their bodies.

Gurpınar, who reflects the snobby type in his novels through the ostentatiousness, exaggerated behaviors and efforts to attract attention in the society, carries the social equivalent of beauty and ugliness to fiction through details. The snob types in Gurpınar's novels desire to gain social admiration and position through costumes, civilization rituals and accessories. The author makes body descriptions that can create the impression of "disproportionate", "out of the norm" or "ugly" while presenting the details of the snobby types' physical structures. On the other hand, female characters who come to the fore with their ugliness are also excluded from the dynamic flow of life as is seen in the novel called *Cehennemlik*.

In Huseyin Rahmi Gürpınar's novels, hunchbacked characters are depicted with these aspects by being carried into fiction in a way that reflects the "linear" relationship between ugliness and "distortion". He focuses on three types of perceptions in this subject while the author includes stereotypes about hunchback. The first of these is that the hunchbacks are scholars and carry the burden of knowledge, the second is that they are created as hunchbacks to pay for a crime of their families, and the third is that they are the representatives of pure ugliness and non-normality. Hunchbacked individuals are defined by the expression "çekmeceli-with drawers" in Gurpınar's novels, as can be seen in later Turkish novels.

In this article, It is going to be discussed that the bond that the characters establish with life and the social world, who come to the forefront with their ugliness in Huseyin Rahmi Gurpınar's novels. In the article, It is going to be analyzed how ugliness is handled in the fictional world through a sociological approach.

dada

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpinar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

www.dadaakademi.com

Keywords

Huseyin Rahmi Gurpinar, novel, ugliness, hunchback, aesthetic.

GENİŞ ÖZET

Bedene dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları ve kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyale kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala dair estetik kabuller ve yargılar sezdirilir. Dolayısıyla kurmaca metinlere bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da biçimsizlik üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları ya da komik olarak etiketlendikleri görülmektedir. Bedensel eksikliğin veya biçimsizliğin, ötekinin özellikle karşı cinsin varlığıyla hissedilmesi ya da farkına varılması, Türk edebiyatında pek çok romanın alt metinlerinde görülür. Bu bağlamda çirkinliğin toplumsal karşılığını işleyen romanlarda, pek çok kültürde görüldüğü gibi karakterlerin bedensel özellikleri ile davranışları arasında anlatıcı tarafından ya da diğer karakterler tarafından ilişki kurulur. Öte yandan fizyonomiye de önem atfedilir. Realist bir yaklaşımı benimseyen Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında da beden tasvirleri geniş yer tuttuğu için güzellik ve çirkinlik, toplumsal kabuller bağlamında kurguya dahil edilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında karakterlerin beden özelliklerini ve bu özelliklerin davranışlara yansıyan belirgin yönlerini, detaylı bir şekilde en ince ayrıntısına varıncaya kadar tasvir eder. Gürpınar’ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından belirlenen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında güzellik ve çirkinlikle ilgili toplumsal yargılar ve estetik kabuller/ölçütler, karakterlerin fiziksel özellikleri üzerinden entrik kurgunun gelişmesine ya da vaka birimlerinin desteklenmesine etki eder. Güzellikleri ile kötücüllüklerini gizleyen ve çekicilikleriyle etraflarında hâle oluşturan karakterlerin yanı sıra biçimsiz, çirkin bedenleri yüzünden ötelenen, dışlanan ya da çirkinliklerini gizleme çabasında olan karakterlerin varlığı da toplumun bireyleri bedenleri üzerinden etiketlemesini yansıtır.

Romanlarında züppe tipini kılık kıyafete yansıyan gösteriş, abartılı davranışlar ve toplum içinde bir şekilde dikkat çekme çabaları ile yansıtan Gürpınar, ayrıntılar aracılığıyla güzellik ve çirkinliğin toplumsal karşılığını kurguya taşır. Gürpınar’ın romanlarındaki züppe tipleri, kılık kıyafet, medenilik ritüelleri ve aksesuarlar aracılığıyla toplumsal beğeni kazanma ve kendilerini toplumun üstünde bir yere konumlandırma arzusundadırlar. Yazar, züppe tiplerin fiziki yapılarına dair ayrıntıları sunarken “orantısız”, “norm dışı” veya “çirkin” izlenimi oluşturacak beden betimlemeleri yapar. Öte yandan çirkinlikleriyle ön plana çıkan kadın karakterler de *Cehennemlik* romanında görüldüğü üzere yaşamın dinamik akışının dışında kalırlar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında kambur karakterler, çirkinlik ve “biçim bozukluğu” arasındaki ‘doğrusal’ ilişkiyi yansıtmak tarzda kurguya taşınarak bu yönleri ile betimlenirler. Yazar, kamburlukla ilgili kalıp yargılara yer vermekle birlikte bu hususta üç tür algıyı merkeze alır. Bunlardan birincisi, kamburların âlim oldukları ve ilmin yükünü taşıdıkları, ikincisi ailelerinin bir suçunun bedelini ödemek üzere kambur yaratıldıkları üçüncüsü ise salt çirkinliğin ve norm dışılığın temsilcisi olmalarıdır. Kambur bireyler, Gürpınar’ın romanlarında, daha sonra yazılan Türk romanlarında da görüleceği üzere “çekmeceli” ifadesiyle tanımlanırlar.

Bu makalede Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında çirkinlikleriyle ön plana çıkan karakterlerin hayatla ve toplumsal yaşamla kurdukları bağ irdelenecektir. Makalede, çirkinliğin kurgularda işleniş biçimi sosyolojik bir yaklaşımla tahlil edilecektir.

dada

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpınar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

www.dadaakademi.com

Anahtar Kelimeler

Hüseyin Rahmi Gürpınar, roman, çirkinlik, kamburluk, estetik.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPNAR'IN ROMANLARINDA ÇİRKİNLİK VE
ÇİRKİNLİĞİN TEMSİL BİÇİMLERİ

Beyhan KANTER*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.11.2021
Kabul Tarihi 15.11.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.50

Yazar Bilgisi

* Prof. Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-9848-022X>

beyhankanter@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Mardin / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Bedene dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları ve kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyile kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala dair estetik kabuller ve yargılar sezdirilir. Dolayısıyla kurmaca metinlere bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da biçimsizlik üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları ya da komik olarak etiketlendikleri görülmektedir. Realist bir yaklaşımı benimseyen Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında da beden tasvirleri geniş yer tuttuğu için güzellik ve çirkinlik, toplumsal kabuller bağlamında kurguya dahil edilir. Gürpınar'ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından belirlenen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir.

Bu makalede Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında çirkinlikleriyle ön plana çıkan karakterlerin hayatla ve toplumsal yaşamla kurdukları bağ irdelenecektir. Makalede, çirkinliğin kurgularda işleniş biçimi sosyolojik bir yaklaşımla tahlil edilecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, roman, çirkinlik, kamburluk, estetik.

Kanter Beyhan (2021). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Çirkinlik ve Çirkinliğin Temsil Biçimleri". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 1-16.

Research Article

UGLINESS AND ITS REPRESENTATION FORMS IN HUSEYIN RAHMI GURPINAR'S
NOVELS

Beyhan KANTER*

Article info

Submitted 10.11.2021
Accepted 15.11.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.50

Authors info

* Prof. Dr.

 <https://orcid.org/0000-0002-9848-022X>

beyhankanter@gmail.com

Mardin Artuklu University, Faculty of
Literature, Mardin / TURKEY

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

Perceptions and judgments relating to the body generally emerge in the context of aesthetic standards and acceptances of societies and take root over time. In fiction texts, aesthetic acceptances and judgments about society are implied by concentrating on the description of the bodily features of the characters who exist in flesh and blood and represent a life fiction. Therefore, when it is looked at the fictional texts, it is seen that especially the characters defined through ugliness or formlessness are exposed to a tragic effect or stigmatized as funny. Beauty and ugliness are included in the fiction in the context of social acceptances because body depictions have a large place in the novels of Hüseyin Rahmi Gürpınar, who adopts a realist approach. Hüseyin Rahmi Gürpınar describes the body characteristics of the characters and the distinctive aspects of these characteristics reflected in their behaviours, down to the last detail in his novels. In Gürpınar's novels, aesthetic acceptances such as beauty and ugliness determined by society sometimes form the basis of fiction and sometimes take an important place as factors that affect the bond that the characters establish with social life.

In this article, It is going to be discussed that the bond that the characters establish with life and the social world, who come to the forefront with their ugliness in Hüseyin Rahmi Gürpınar's novels. In the article, It is going to be analyzed how ugliness is handled in the fictional world through a sociological approach.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, novel, ugliness, hunchback, aesthetic.

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpinar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

Giriş

Çirkinlik de güzellik gibi estetik değerlerle, toplumsal ve kültürel birtakım referanslarla oluşan yargıları içerir. Çirkinlik, güzelin yarattığı olumlu çağrışımlar nedeniyle estetik tartışmalar içerisinde güzelliğin görünür veya ayrıcalıklı bir konumda olmasını sağlar. Oysa “çirkinlik”, doğa içinde en az güzellik kadar bir alan kaplar. Güzellik ve çirkinliğe dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları/kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde dal budak salarak kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyile kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala ve kültürel kodlara dair estetik kabuller sezdirilir. Kurgusal metinlerde güzel veya çirkin olarak tasarlanan tip ve karakterlerin bu yansıtılış biçimleri de bir işleve atıfta bulunacak şekilde tasarlanır. *Notre Dame’in Kamburu*’ndaki Quasimodo da “koca burunlu” *Cyrano de Bergerac* da yazarları tarafından bilinçli bir tasarrufla bu biçimlerde yaratılmışlardır. Çoğunlukla çirkinlik olumsuz çağrışımlar yaratsa da güzelliğin önündeki bedensel perde işlevinde de kullanılabilir. Öte yandan bedene dair olumlu ya da olumsuz her tanımlamanın bir sınırlamayı beraberinde getirdiğini de söylemek gerekir. Ancak olumlu tanımlamalar normallığe işaret ederken olumsuz tanımlamalarda sınırlandırma genellikle daha belirgin bir şekilde görülür (Aslan, 2018). Bu bağlamda kurmaca metinlerdeki beden tasvirlerine ve bedensel görünümünün toplumsal yapı tarafından algılanış biçimlerine bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da “biçim bozukluğu” üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları görülmektedir. Zira “bedenin toplum tarafından sınırları belirlenen normatif ya da estetik bir görüntüye sahip olmaması neticesinde, söz konusu bedene ilişkin farklı tutumlar/algılar geliştirilir. Kimi zaman acıma, şefkat, merhamet, koruma, ‘anlayış gösterme’ içeren bu tutumlar, bazen de estetik kabullerin dışında kalan kişiyi ötekileştirme, komikleştirme ya da bedensel görünümü yüzünden eleştirmeye, suçlamaya ve hatta ‘metaforik bir sürgüne’ zorunlu tutmaya kadar varır” (Kanter, 2019: 197). Söz gelimi Halit Ziya Uşaklıgil’in, “çirkin olduğu için vereme yakalanmış bir kızın hikâyesi[ni]” (Uşaklıgil, 1992: 168) anlattığı “Çay Fincanı” (1898) adlı hikâyesindeki veremli genç kız, çirkinliğinden dolayı ailesi tarafından acımayla karışık bir duyguyla sevilir:

“Onlar -baba ile anne- çocuğu zaten acımayla karışık bir sevgiyle severlermiş. Onun duygusallığının inceliğini düşünerek, bu çirkinlikten umutsuzluğa ve bahtsızlığa düşeceğini sezindikçe yürekleri sızlarmış. Çocukta, küçük yaşından beri yavaş yavaş meydana gelen bir bilinçle çirkinliğinin umutsuzluğu birleşerek ona sürekli bir hüznü verirmiş.” (Uşaklıgil, 1992: 169).

Çocukluktan itibaren “çirkinliği” ile yüzleşmek zorunda kalan, çirkinliğinin ezici yükünü bir kambur gibi, ‘habis bir ur’ gibi sırtında taşıyan bireyin trajedisi, yalnızlığı bir hayat stratejisi olarak geliştirmesinde ve çirkin bir bedenle yaşamaktansa kurtuluş olarak ölmeyi arzu etmesinde açığa çıkar. Söz konusu ölüm arzusu, bireyin kendisinden kaynaklanabileceği gibi toplum tarafından da çirkin kişinin ölmesinin daha iyi olabileceği düşünülebilir. Söz gelimi Reşat Nuri Güntekin’in *Harabelerin Çiçeği* romanında evlerinde çıkan bir yangın neticesinde yüzü yanan başkişinin çirkin ve yanmış bir yüzle yaşamasının bir anlamı olmayacağını söylenmesi de benzer bir tavrı içerir. Bu bağlamda biçimsizliğe ya da çirkinliğe karşı hem toplumun hem de mağdurun ortak çözümünün ölüm olması ve ölümün bir kurtuluş olarak görülmesi benzer yaklaşımları içermektedir (Yalçınkaya, 2020). Nitekim *Harabelerin Çiçeği* romanında çirkin bir yüzle yaşamaktansa ölümün daha makbul olacağına dair kanaat, yüzü yanan çocuğun babası tarafından vurgulanır.

Kurmaca metinlerde çirkinlikten ya da biçimsiz bedenlerinin oluşturduğu dışlanmışlıktan kurtulmak için ölümü ya da münzeviliği kaçış yolu tercih eden bireylerin yanı sıra hayatı ve insanları ciddiye almayarak kendilerince ironik bir atmosfer oluşturan “çirkin bireylere” de tesadüf edilmektedir. Çirkin, biçimsiz gibi tanımlamalar/sınırlandırmalar neticesinde olumsuz ya da yıkıcı tutumların muhatabı durumunda kalan bireylerin ironik tavırları topluma dahil olma çabalarının yanı sıra örtük veya refleksif tepkileri içermektedir. Zira içinde bulunan şartlar bireyi tüm hayata ve

insanlara karşı ironik bir tavır takınmaya yönlendirdiği gibi kurgusal bir hayat içerisinde zaman zaman kuklavari bir rol üstlenmeye mecbur bırakır (Yalçınkaya, 2019: 207). Romanlarında karakterlerin beden özelliklerini ve bu özelliklerin davranışlara yansıyan yönlerini, detaylı bir şekilde en ince ayrıntısına varıncaya kadar tasvir eden Hüseyin Rahmi Gürpınar, çirkinliği veya "biçim bozukluğu"nu toplumun mütehakkim tavrı bağlamında komiklik ya da trajikliği merkeze alarak kurgulaştırır.

Gürpınar'ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından değer ölçütü hâline getirilen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir. Bu bağlamda pek çok kültürde görüldüğü gibi karakterlerin bedensel özellikleri ile davranışları arasında anlatıcı tarafından ya da kurguda bir biçimde yer edinen diğer karakterler tarafından koşutluk kurulur ve fizyonomiye de önem atfedilir. Nitekim Önder Göçgün, Gürpınar'ın eserlerinde "fizyonomiye ve onun ruhi tezahürlerine önem ver[diği]" (1993: 72) tespitinde bulunur. Öte yandan romanların kurgusunda başat rol üstlenen anlatıcıların, güzellik ve çirkinlik ile ilgili genelleseyici veya tektipleştirici hükümlerde bulunmaları da insanlık tarihinden itibaren güzel-çirkin gibi kavramlar üzerindeki müşterek algıların - bazı ayrıntılar hariç tutulursa- yansıması gibidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında hem anlatıcının betimlemelerinde hem de diğer karakterlerin birbirleri hakkındaki yorumlarında genellikle beden üzerinden yargılarda bulunduğu görülmektedir. Söz gelimi; "kambur kahveci", "zevzek kambur," "kambur Esmâ", "yahni yanak", "sürâhi suratlı", "çalık benizli", "çürük mantar kafalı", "şişman karı", "cücemsî", "paytakça bir hanım", "bücür kız", "gudubet", "kambur hoca" gibi tanımlamalar, karakterlerle ilgili dikkat çekici tanımlamalar arasında yer alır.

'Çirkin Züppe'nin Güzelleşme Çabası

Züppe tipi, özellikle Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâhî Bey'le Rakım Efendi* romanıyla Türk edebiyatında kök salmaya başlar. Dönemsel şartlara göre vasıfları değişen züppe tipinin en önemli karakteristikleri, abartılı/gösterişli kılık kıyafetleri ve alafranga davranış pratikleri ile görünür olmaları ve toplumsal yapıda ayrıcalık edinmeye çalışmalarıdır. Bedene/dış görünüme yüklenen anlamlarla görünür olmayı ve toplum içerisinde asrılık üzerinden ayrıcalıklı bir yer edinmeyi hayat stratejisi olarak benimseyen züppe tipi; ilk dönem romanlarda "aptal", "gülünç", "acınası", "maskara" gibi özellikleriyle ön plana çıkarken süreç içerisinde "bencil", "uyanık", "fırsatçı", "kurnaz", "çapkın" hatta "işbirlikçi vatan hainliği" gibi toplumsal düzeni tehdit eden yönleriyle belirginleşir (Moran, 1997). Hatta zaman içerisinde bu tipler, hırsızlık ve adam öldürme gibi kriminal yönleriyle de ön plana çıkarak züppe ile kötücül tip arasında bir yere konumlandırılırlar. Gürpınar'ın romanlarındaki züppeler de züppeliğin temel özelliği olan "şıklık hevesi" ve "gösteriş merakı"yla belirginleşen gülünçlüklerinin yanı sıra "fırsatçılık", "dolandırıcılık" ve "hırsızlık" gibi özellikleriyle de toplumun eleştirel bakışına maruz kalırlar. Gürpınar'ın karakter kurgulamalarında beden tasvirleri önemli bir işlevsellik yüklediği için züppe tipleri, hem fiziki görünümleri hem de 'acayip kıyafetleri' ile "çirkinlik" ve "adi mukallitlik" imgelerinin temsilcisi durumdadırlar.

Romanlarında züppe tipini, -züppe tipinin karakteristiklerini yansıtacak biçimde- kılık kıyafete yansıyan gösteriş, abartılı davranışlar ve toplum içinde bir şekilde dikkat çekme çabaları ile ön plana çıkaran Gürpınar, ayrıntılar aracılığıyla güzelliğin ve çirkinliğin toplumsal karşılığını kurguya taşır. Gürpınar'ın romanlarındaki züppe tipleri, kılık kıyafet, medenilik ritüelleri ve aksesuarlar aracılığıyla toplumsal beğeni kazanma ve kendilerini toplumun üstünde bir yere konumlandırma arzusundadırlar. Yazar, züppe tiplerin fiziki yapılarına dair ayrıntıları sunarken "orantısız", "norm dışı" veya "çirkin" izlenimi oluşturacak beden betimlemeleri yapar. Söz gelimi 1889'da yayımlanan *Şık*'ta müfrit bir alafranga hayat meraklısı olarak karikatürize edilen ve kurgu boyunca komik durumlara düşen Şöhret, fiziki özellikleri açısından çirkin olarak etiketlenerek küçümsenir ve anlatıcı, korseli, pudralı bir şık olan Şöhret'i merkeze alarak çirkinlerle/çirkinlikle ilgili hükümlerde bulunur:

“Şatırzade, süse, düzene olan merakı nispetinde simaca sakıldır. Zaten çirkinlerin süse, nizama itinaları güzellerden ziyadedir. Bazı çehre züğürtleri vardır ki, süslenikçe çirkinleşir. İşte bizim Şöhret de bunlardandır. Fakat, bu hâli günde birkaç kere saçlarını tarayıp tuvaletini alamod tanzim etmesine asla mâni olamaz” (Gürpınar, 2021a: 37).

Anlatıcının -Şöhret özelinde- çirkinlikle ilgili bu yargılayıcı hükümleri, toplumun estetik beğenileri ve bireyin narsistik tutumları olmak üzere iki farklı bağlamda görülmektedir. Nitekim insanların toplum tarafından kendilerine atfedilen çirkinliğin farkında ol(a)mayacakları ve kendilerini güzel göreceklarına dair tecrübi bilgiler, Şöhret’in narsistik tavırları ve çirkinliğini telafi etmeye ilişkin söylemleri üzerinden betimlenir:

“Şöhret, kendisini çirkin mi zanneder sanıyorsunuz? Heyhat! Kendi siması hakkındaki kanaat-i vicdaniyyesine müracaat edilmiş olsa kıtaat-ı hamse-i arzda kendi gibi bir sahib-cemal daha bulunabileceği meşuk kalır! Onun çirkinliği yalnız şunun bunun birer hükm-i vahiyesinden ibaret olup noksan onun hüsnünde değil onu hükmedenlerin temyiz-i hüsn ü kabih hususundaki sehv-i hislerindedir (Gürpınar, 2021a: 37).

Romanda, her ne kadar anlatıcı, Şöhret’in kendi çirkinliğinin farkında olmadığını dile getirse de Şöhret’in çirkinlikle ilgili değerlendirmeleri gerçekten de toplumsalın zımni estetik dayatmalarını bir şekilde hissettirir. Ancak Şöhret’in bu düşünüş tarzı, bilinçli bir sosyolojik analiz neticesi ya da toplumsal yapının verili kabullerine ilişkin bir eleştiri olmayıp narsistik eğilimleriyle ilgili sathi birtakım değerlendirmeleri barındırmaktadır:

“Bana çirkin diyenlerde asla tabiat yoktur. Bu biçareler musikiden en güzel bir parça dinleyip de hiçbir letafet hissetmeyen ve meşhur bir ressamın icaz-ı nakş olan fırçasından çıkan bir levha-i tasvire bakıp da hiçbir şey anlamayan tagilere benzerler. Estetiğin ne olduğunu bilmeyen böyle adamlar güzellikten, çirkinlikte ne anlarlar? Benim letafet-i cemalim hakkında bir hüküm verebilmek salahiyeti ancak sanayi-i nefise erbabına ait bir keyfiyettir” (Gürpınar, 2021a: 37-38).

Şık’ta anlatıcı, Şöhret’i iddiasında haksız kılmak için onun yüzünü detaylı olarak betimler ve “Şatırzade’nin şu sözleriyle sanayi-i nefise erbabının enzar-ı hayretine arz eylemekte olduğu cemal-i latifini bir gözden geçirelim” (Gürpınar, 2021a: 38) ifadeleriyle, Şöhret’le açıktan açığa alay eder. Şöhret’in yüzündeki uyumsuzlukların, ahenksizliklerin vurgulanmasıyla belirginleşen karikatürize betimlemeler, “orantısızlığın” yanı sıra Darwin teorisine gönderme yapılarak abartılı bir tarzda ve âdeta insana özgü vasıflardan arındırılarak sunulur:

“Efendim, Şık’ımda renk, esmerî; çehre, insanların ‘orangutan’ maymunu neslinden azman olduğunu iddia eden bazı hükemanın sözlerini tasdik ettirecek derecede uzun! Alt çene ileri doğru çıkık! Kara kaşların her biri ikişer parmak enliliğinde. Burun, Fransızların ‘aquilin’ tabir ettikleri şekilde, yani gagavari! Ufacık siyah gözler gayet çukurda! Boy sırık! Endam nahif! Sinnen dahi yirmi beş, yirmi altı tahmin olunabilir.” (Gürpınar, 2021a: 38).

Karikatürize ve “zavallı” bir züppe olarak kurguya taşınan Şöhret’in yanı sıra “kendini, tamamıyla bedenî arzularının ve bu arzuların sağladığı ‘para’nın emrine ver[en]” (Göçgün, 1993: 15) sevgilisi Madam Potiş de “şişman, sakil karı” (Gürpınar, 2021a: 132) ifadeleriyle tanımlanarak beden üzerinden bir estetik algı oluşturulur.

Estetik Kabullerin Dışında Bir Beden Özelliği: Kamburluk

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında kambur karakterler, çirkinlik/biçim bozukluğu ve davranış arasındaki -toplum tarafından atfedilen- ‘doğrusal’ ilişkiyi yansıtmak tarzda kurguya

taşınarak bu yönleri ile betimlenirler. Yazar, kamburlukla ilgili kalıpyargılara yer vermekle birlikte bu hususta üç tür algıyı merkeze alır. Bunlardan birincisi, kamburların âlim oldukları ve ilmin yükünü taşıdıkları, ikincisi ailelerinin bir suçunun bedelini ödemek üzere kambur yaratıldıkları üçüncüsü ise salt çirkinliğin ve norm dışılığın temsilcisi olmalarıdır. Kambur bireyler Gürpınar’ın romanlarında, daha sonra yazılan Türk romanlarında da görüleceği üzere “çekmeceli” ifadesiyle tanımlanırlar.

Mürebbiye’de mirasyedi bir tip olarak karikatürize edilen Amca Bey, roman boyunca kamburluğuna yapılan vurgu ile ön plana çıkar. Aslında ağabeyi Dehri Efendi de çirkinlik isnat edilecek özelliklerle betimlenmesine karşın söz konusu vurgular, Amca Bey’de daha belirgindir. Gürpınar’ın romanlarında, karakterlerin fiziki yönleriyle hayvanlara benzetilmesi *Mürebbiye*’de; “Amca Bey, teşkilât-ı bedeniyyece Dehri Efendi’nin küçürek mikyasında nev’anmâ bir nazîr-i acîbi idi. Birinin istikamet, diğerinin i’vicâc-ı kâmeti Amca Bey’in Dehri Efendi’ye nisbet-i müşâbehetini devr-i âhîr-i istihâlede bulunan bir kurbağa yavrusunun vâlideynine şeklen son takarrübü derecesinde bırakmıştı” (Gürpınar, 2021b: 64) ifadeleriyle açığa çıkar. Amca Bey’in, eğri büğrü boyu, yılankavi bacakları, omurgasındaki çarpıklığın ve bedenindeki bükülmenin Allah’ın bir kudreti olarak ahlakına da sirayet ettiği dile getirilerek halk arasında bedensel özellikler ve davranışlar arasında kurulan koşutluk sezdirilmektedir. Önder Göçgün’e göre Amca Bey, “-bilhassa kamburundan dolayı- hayata bakış tarzı itibarıyla ‘aşağılık kompleksi’ içinde bocalayan ve tuhaf hâlleri olan ‘dengesiz-eccentric’ diyebileceğimiz bir tiptir” (1993: 72). Bu bağlamda kamburluğa bağlı olarak derinleşen kompleks, bireyin hayatla kurduğu bağın da sahih ve güçlü olmasının önüne geçer. Amca Bey, boy bakımından Dehri Efendi’den otuz santim kısa olmasına rağmen kafatası büyüklükleri ve yüz hatları birbirinin aynı gibidir. Ancak anlatıcı, Amca Bey’le ilgili hüküm verirken onun beden özelliklerini merkeze alarak küçümseyici betimlemelerde bulunur:

“(…) Fakat ikisinin de e’al ve harekâtına dikkat eden en sathi nazar bir ehl-i tedkik, kütle-i dimâğîyyece Amca Bey’in ötekinden (dimağî okkaya bindirmeye müsaade olunursa) okkalarla noksanı bulunduğunu keşifte güçlük çekmezdi. Sanki kudret-i sânia rahm-i mâderde teşekkül-i hilkatçe işe yarayan ve yaramayan ne kadar haslet var ise birinci evlad[a] vermiş; ikincisine de her şeyin adisini, bozuğunu, zayıfını bırakmıştı” (Gürpınar, 2021b: 65).

Her davranışında ağabeyini taklit etmeye çalışan Amca Bey, ağabeyinin ‘acayıp hâlleri’ni daha da ileriye vardırarak “*acayıpler acayibi*” bir “*ucube*” izlenim oluşturur. Ağabeyi, taşrada memurluk yaparken İstanbul’da kendisine kalan mirası son kuruşuna kadar harcayan, ağabeyinin yardım ve ilgisine muhtaç kalan Amca Bey, maddi bağımlılığından dolayı her emre “eyvallah” demek zorundadır. Dolayısıyla ağabeyinin biraderlikten pederlik derecesine çıkan nüfuzuna zorunlu kaldığı gibi ev içindeki konumu da çocuklarla uşaklar arasında sınır bir çizgide seyrederek. Öte yandan Amca Bey’in birkaç defa evlenip geçinemeyip boşanması yüzünden ağabeyi onu ebedi bekârlığa mahkûm eder. Bu bekârlık günleri sırasında *Mürebbiye* Anjel’in yalıya gelmesi, Amca Bey’i yeni hülyalara götürür, bedenine odaklanmasına yol açar. Genç kadının beden imgesi ile gözleri kamaşan Amca Bey, “eğri boy”unu güzel bir kadın tarafından beğenilmeye ciddi bir engel olarak görürken Anjel’in manalı bakışları ile ümitlenir; eğri büğrüle genç kadının etrafında dolanır. Bu bağlamda anlatıcı, *Mürebbiye*’nin zihin dünyası aracılığıyla sakatlık ve kalp/duygu arasında kurulan bağı aktarır:

“*Mürebbiye*, Paris’in romancılarına taş çıkartan o “psikolog”, sakat bir vücutta sağlam bir kalbe nadiren tesadüf olunacağını bildiğinden Amca’ya kancayı takınca biçareyi istediği mülhike-i sevdâya doğru yedebileceğini anlamıştı.” (Gürpınar, 2021b: 66).

Batılı mürebbiyenin beden ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi bir zaaf kaynağı olarak bilmesi, onu Amca Bey’in zaafından istifade etmeye yönlendirir. Bu stratejinin temelinde kötücül bir estetik bilgisi olması dikkate değerdir. Bedensel görünüme bireyin kendisi ya da toplum tarafından atfedilen değer, kurmaca metinlerde tematik bir çeşitlilikle işlenir. Bu bağlamda ‘bedensel eksikliğin’,

ötekini özellikle karşı cinsin varlığıyla hissedilmesi, Türk edebiyatında pek çok romanın alt metinlerinde görülür. Söz gelimi *Köyün Kamburu*’nda, “fregili bir baba ve topal bir anneden doğan hatırasız ve geçmişsiz bir antikahraman olan Çalık Kerim” (Hüküm, 2017: 64) köyün en güzel kadını Petek’e âşık olduğunda kamburunun olmasına içerler, *Sağırdere* ve *Kördüman*’da Hırsız İsmail köyün kadınlarını görünce sakat bacağının ağrısına rağmen dik yürümeye çalışır (Kanter, 2019). *Mürebbiye*’de de Amca Bey, Anjel yalıya geldikten sonra her gece rüyasında kamburunu düzelmiş görüp sevinir. Ancak her uyanış ve bedenine her dokunuş ona “kümbet kümbet”, “kamet kamet” olduğunu hatırlatır ve bu beden bilinci neticesinde oluşan kederle ağlamaklı hâle gelir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında sıklıkla karşımıza çıkan patolojik derecedeki narsistik eğilimler, Şöhret’te olduğu gibi Amca Bey’in de özellikleri arasındadır. Öte yandan Amca Bey, kamburluğunun yol açtığı kederini Anjel’in iltifatından tamamen mahrum kalacağını düşünmek gibi bir ümitsizlik derecesine vurdurmadığı gibi kendi kendine derin düşünüp türlü ümit ve başarı yolları bulur. Bu bağlamda narsistik eğilimlerde önemli bir araçsallığı yüklenen ayna, Amca Bey’in bedenini detaylı bir incelemeye tabi tutmasına vesile olur. Amca Bey, aynanın karşısına geçip bütün uzuvlarını, yüz hatlarını bir bütün olarak değil ayrı ayrı derin bakışlarla inceleyerek güzellik atfedebileceği ayrıntılara odaklanır. Aynanın karşısına geçip kamburunu saklamaya çalışır; kaşlarını beğenir, gözlerini riyasız, sevimli bulur. Öte yandan zayıf yanakları, koca dudakları, bir karış kulakları için pek güvene güvene “güzeldir” hükmünde bulunamasa da kendisini büsbütün “çirkinlikle” itham etmemesi, bireyin kendine yönelik algısının toplumun estetik değerlerinden farklı oluşu ile izah edilebilir. Bu çerçevede “Fizyolojik ârâzını, psikolojik tavrı ile telafiye çalışan Amca Bey’i; aynanın karşısında, teselli vesileleri peşinde koşar bir hâlde görür[rüz]” (Göçgün, 1993: 74). Bireyin, toplumsal yapının estetik kabulleriyle uyuşmayan bedenine dair yargılarında her zaman güzel görülecek bir yön bulmaya meyilli oluşu insanın doğası ile ilgilidir. Şunu da vurgulamak gerekir ki “sürekli şekil değiştiren bir tanımlayıcı olarak ‘çirkin’, genelde gözlemlenen kişinin niteliklerinden çok gözlemleyen kişinin bakış açısını yansıtır” (Henderson, 2018: 32). Dolayısıyla güzellik ve çirkinliğe dair yüceltici ya da yıkıcı hükümler, bakanın/gözetleyen algısına ve nesilden nesle aktarılan kökleşmiş yargılara ilişkin bir durumu yansıtır. Çirkinlik etiketine maruz kalan birey, kabul veya ret arasında savururken kendince bir çıkış yolu arayıp bedeninde güzel ayrıntılar bulmaya odaklanabilir. Nitekim karşı cins tarafından beğenilme çabası ile bedenine odaklanan Amca Bey, yüzünün güzelliğine kanaat getirdikten sonra aynada biraz yükselip kamburunu da incelemeye tabi tutar. Arkasında biraz tümsek olmasının endamının ahengini pek o kadar bozmayacağına dair deliller bulmaya çalışıp muhayyilesinde, söz konusu çıkıntıyı biraz küçültmesi beğenilme kaygısının dışavurumudur:

“‘Hah şöyle, biraz ufalsa bak vücuduma ne kadar levendâne bir şekil gelecek’ vadisinden tutturduğu temennî-i hâminı gide gide pek ileri sürerek kamburunu bir varmış bir yokmuş farz edecek bir mertebeye kadar varıyordu” (Gürpınar, 2021b: 93).

Amca Bey’in kamburuna dair kaygıları *Cehennemlik* romanının başkişisi Atıfet’in hayatının dinmek bilmeyen kabusudur.¹ Çirkinliğinin hırpalayıcı etkilerinden kurtulmak isteyen Atıfet de düşlerinde Amca Bey gibi kendisini sürekli ‘kusursuz’ görür ancak, her sabah karşılaştığı bedensel gerçekliği onu toplum nezdindeki algısıyla da yüzleştirir. Atıfet’in makyajla, Şöhret’in giyim kuşamla, pudralarla kendilerini güzelleştirme çabaları, Amca Bey’in de gündelik kaygılarından biridir. Nitekim Amca Bey ideal bir beden imgesiyle algılanmayışının kusurunu terzilerde bulur; eli düzgün olan bir terzi elbisesinin pamukla beslenecek noktalarını güzelce tayin ederse bedeninin mum gibi dimdik olacağını ve biyolojik sınırlandırmalarından kurtulacağını düşünür. Bu nedenle Beyoğlu’nda kavga etmedik terzi bırakmayarak “arka[sın]daki çıkıntıyı” bakışlardan gizlemek için özel kıyafetler diktirir ve “tümseğini” sadece dostlarının ve yabancıların bakışlarından değil, kendi nazarından bile gizlemeye muvaffak olarak kendisinin artık boylu poslu bir delikanlı olduğuna şüphesi kalmaz. Anjel’e kendini beğendirmek için tuvaletine özel bir itina gösterir, yanaklarına pudra sürer, her sabah yüzüne ustura

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Beyhan Kanter, *Kurmaca Bedenler Türk Romanında Bir Söylem Biçimi Olarak Beden*, Kesit Yayınları, İstanbul.

gezdirebilir, yarı göğsüne kadar kokulu sabunlarla yıkanır, bıyıklarını kozmetiklerle, saçlarını türlü tuvalet sularıyla tarar ve mürebbiyenin kendisini görebileceği yerlerde gezinmeye çıkar. Bütün bunlar ve asrılık imajı oluşturan kıyafetler, gündelik hayatının en önemli meşguliyetleri arasına girer. Ancak anlatıcı, okurun gözünde retorik bir etki uyandırmak amacıyla karikatürize ve gülünç bir kambur profili çizer:

"Açık renk bir pantolon, siyah bir bonjor, beyaz bir kravat, üstünde ok şeklinde bir pırlanta iğne, ellerinde beyaz güderi eldivenler, Amca Bey'i bazı komedyalarda âlemi güldürmek için 'jön prömiye' rolüne çıkan ihtiyar, kambur aktörlere benzetir." (Gürpınar, 2021b: 98).

Çirkinliğin, kamburluğun ya da aşırı kısalığın toplumun estetik kabullerinin, beğeni yargılarının dışında kaldığına dair yıkıcı yorumlar, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında anlatıcının ya da karakterlerin hükümleri ile kurguya taşınır. Söz gelimi *Mürebbiye*'de Anjel'e âşık olan damat Sadri, Amca Bey'in "vücutça yamru yumruluğuna inzımm eden budalalığı" (Gürpınar, 2021b: 100) nedeniyle Anjel tarafından sevmeye layık görülmeceğini düşünür ve Amca Bey'e "zavallı kız! Kalbinize pek boylu boyuna sığmayacağı için zahrınızdaki cumbada yatmış olsa daha rahat eder zannındayım" (Gürpınar, 2021b: 165) ifadelerini sarf ederek kamburluğunu alaycı bir tahkirle hatırlatır. Anlatıcı da Amca Bey'in seveda ateşinin tesiriyle odadaki hâlini topaç gibi dönmeye benzeterek mizahi bir çerçeve oluşturur.

Türk romanında kamburlukla ilgili yapılan yorumlara bakıldığında kamburluk ile çekmece arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Söz gelimi Kemal Tahir'in romanlarında kamburluklarıyla ön plana çıkan karakterler "*çekmeceli şeytan*" gibi tabirlerle tanımlanırlar. Kamburlukla ilgili istisnai yorumlardan biri, Hüseyin Rahmi'nin *Cehennemlik* romanında görülür. Romanda Atıfet'in babası genç kıza ders veren hocanın kamburluğunu ilim yükü olarak niteleyerek estetik kabullerin dışında hürmetkâr bir bakış açısı sergiler. Oysa *Mürebbiye*'de evin kahyası Eda Hanım'ın, Amca Bey'e kızdığı zaman "Allah seni tevekkeli böyle çekmece ile yaratmamış" (Gürpınar, 2021b: 134) ifadelerini sarf etmesi, davranışlarla beden arasında özdeşlik kurmaya ilişkin toplumsal yargıları hatırlatır. Bu tür yargılar, gündelik dilde çirkinlik ve kötü ahlak arasında kurulan doğrusal ilişkiyi de sezdirmektedir. Zira norm dışı veya kötücüllük içeren davranışların çirkin olarak nitelendirilmesi de beden ve davranış arasında kurulan koşullu ilişkinin bir dışavurumudur. Bu bağlamda evin aşçısı da Amca Bey'den bahsederken ismini söylemek yerine kambur olarak ifade eder. *Tebessüm-i Elem* romanında da başkışı Kenan'ın kız kardeşi Namiye, "ufak tefek, sıska, kamburca, şaşı, gelinlik bir kızdı" (Gürpınar, 2012: 228), "kızcağız bütün bütün kamburlaşmış, solmuş, değişmiş, yalnız çürük haleleri ortasından bakan bir çift iri şaşı göz, bu kızın Namiye olduğuna biraz şahadet edebiliyordu" (Gürpınar, 2012: 324) ifadeleriyle betimlenir.

Şıpsıvdi'de romanın başlangıç kısımlarındaki meşhur tramvay sahnesi anlatılırken tramvay durağında köfte pişiren kahveci Arif'in beden özellikleri kamburluk vurgusu üzerinden dile getirilir. Konuşkan, neşeli bir tip olan ve tramvaydaki kadınlarla söyleşen ve "*kambur kahveci*" olarak tanıtılan Arif, toplumun "alay konusu" olmayı veya komiklikle özdeşleştirilmeyi içselleştirmiş ve bu manada âdeta toplumla zımni bir sözleşme imzalamıştır. Tramvaydaki kadınlardan birinin, "ne yaman kambur felektir o... Siz onun yamrılığına yumruluğuna bakmayınız. İki karı boşadı" (Gürpınar, 2021c: 67) ifadeleri, kambur birinin iki defa evlenip boşanmasının toplum tarafından şaşkınlıkla karşılanmasına ilişkin bir algıdır. Öte yandan tramvaydaki kadınlar kahvecinin kamburuyla eğlendikleri gibi kahve dükkanının yanındaki peynirci de "Arif'imın kamburuna dokunmasınlar... O, onun semeridir... Yaraşığdır... Sonra bütün tuhaflığı kamburuyla beraber gider. Bizim Arif kamburu olmayınca kaç para eder ki?" (Gürpınar, 2021c: 71) ifadeleriyle, Kahveci Arif'i kamburuyla özdeşleştirir. Öte yandan çırağın, "hanımlar doymamış, senin kamburunu yiyeceklermiş" (Gürpınar, 2021c: 71) ifadelerine karşın kahveci, şen ve sevimli bir tutumla kamburunu merkeze alan komiklikler yapar:

"Kamburuma sulanmasınlar. O benim babamdan kalma altın çekmecemdir. Hırsızlardan kurtarmak için üç bin liraya sigortaya koydum. Fakat sihirlidir.

Efsunludur. Bizim moruk bana bu mirası bırakırken içinden bir altınını bozdurup haraç edemesin [harcayamasın] diye bedduada bulunmuş... Sırtımda bir sandık lira taşıyorum da yine züğürtlükten ölüyorum.” (Gürpınar, 2021c: 71).

Kambur kahvecinin “biçimsiz bedenini” güldürü unsuruna dönüştürmesi ve toplumun beklentisinin de bu yönde olması, Bergson’un “biçimli bir kişinin başarıyla öyküneceği her tür biçimsizlik komik olabilir” (2015: 24) hükmünü hatırlatmaktadır. Bu bağlamda romanda kambur beden tasviri ile komik bir etki oluşturulmak istenmektedir. Bedeninin oluşturduğu komik etkiyi şen ve mizahi tavrıyla güçlendiren kahvecinin bu tavrı, onu yazarın ve toplumsal tepkinin dışına çıkarır. Kambur kahvecinin bu ironi karşısında kendisi ile barışık tavrı, kusurun kötücüllükle eşleştirilmesine olanak tanımaz. Bu bağlamda kahveci, Şöhret’in ve Amca Bey’in yanılışına düşmez. Zira güzel olmamasına rağmen kendini beğendirmek arzusunda olan ve toplumun atfettiği biçimsizlik yargılarından hoşnutsuzluk duyan bireyler, kamburlarını gizleme ya da toplumsal hayattan kopma/uzaklaşma çabasında olurlar.

Çirkinliğin Toplumsal Karşılığı: Ötelenme

Çirkinliğe dair algılar, ölçütler ve kavramsallaştırmalar, tarih boyunca tartışılmış, farklı tutum ve değerler üzerinden yorumlanmıştır. “Tanımı itibarıyla çirkinlik bir yoksunluğa, güçsüzlüğe ve cins bozukluğuna göndermede bulunur. Çirkinlik, varlığa ilişkin bir sapmanın işaretidir. Kusura ölçüsüzlüğe ve tutarsızlığa işaret eder. Ontolojik bakımdan çirkinlik kısıtlanmış, zayıf bir varlığa ya da kusurlu bir varlığa işaret eder” (Sagaert, 2017: 30). Çirkinliğe ilişkin etiketlemeler, “sıradan bedenleri sıra dışı toplumsal anlam taşıyıcılarına dönüştürebilir; bu bedenlerin karşı kaldığı muameleler lanetlemeden saygıya, alaydan ticarileştirmeye kadar uzanan bir çeşitlilik gösterir” (Henderson, 2018: 32). Tanzimat’tan bugüne kadar yazılan Türk romanlarına bakıldığında da kurmacanın atmosferi içerisinde çirkin olarak etiketlenen bedenlerin lanetlendikleri, ötekileştirildikleri, alaya alındıkları ya da bir biçimde toplumun içine dâhil edilmeye çalışıldıkları görülür. Gürpınar’ın romanlarında da bedene ilişkin yargılardan bir kısmı, *Hayattan Sahifeler* romanında dilencilik yapan bireylerin sakatlıklarının vurgulanması üzerinden dile getirilir ki dilencilere ilişkin bu tür betimlemelerin hem Türk hem dünya romanında benzer özellikleri içermesi, dilenci tipolojisine ilişkin beden göstergelerinin yansımalarıdır.

Çirkinlik, sakatlık, kamburluk gibi toplumsal normlar tarafından adlandırılan bedensel özellikler kimi kültürlerde işlenen günahların, yapılan kötülüklerin bedeli/cezası olarak görülse de Hüseyin Rahmi’nin *Şıpsırdi* romanında cimriliğiyle ön plana çıkan Kasım Efendi tarafından Allah’ın bir lütfü olarak yorumlanır ve kızı Edibe’ye de bu şekilde telkin edilir. Öyle ki Edibe, giyinme, süslenme gibi heveslerden pek uzak olmasının yanı sıra körlük, kamburluk, topallık, çolaklık gibi doğuştan bir sakatlığı olmadığına da çok üzülür. Zira Kasım Efendi’nin, “ ‘Cenâb-ı Hakk sevdiği kulunu sakat yaratır. Bu dünyadaki maluliyetin öbür dünyada ecri büyük olur’, dediğini çok defa işit[en]” (Gürpınar, 2021c: 221), Edibe’nin, sevap kazanmak amacıyla sırtına bir kümbet yaparak bu suni kamburla sokağa çıkmayı bile düşünmesi, sakatlığa kutsallık atfedilmesine dair bir inancı yansıtır. Ancak romanda Kasım Efendi’nin cimriliğiyle ön plana çıktığı düşünülünce bu yargılarla beden bakımına olumsuz bir içerik yüklemeye ve böylelikle birtakım masraflardan kurtulmaya çalıştığı da düşünülebilir.

Çirkinliğin sosyolojik ve psikolojik boyutu, devirlere ve kültürlerle göre farklı anlam alanlarını ve farklı kolektif imgelemleri içermektedir. Ancak genel bir kabul olarak “biçimi bozulmuş, grotesk, canavarı, yoz, asimetrik, çarpık, hayvansı, ucubeye benzeyen, kural dışı, orantısız, engelli, melez: değişik koşullarda, çağlarda ve kültürlerde ortaya çıkıp gelişen ve bakan göze göre farklı anlamlar kazanan çirkinlikle ilintili bir dizi terim çirkin kavramına eşlik et[miştir]” (Henderson, 2018: 12). Çirkinliğe ilişkin bu terimler, çoğu zaman öteleyici, aşağılayıcı, küçük düşürücü anlamları haizdir. Bu bağlamda çirkinliğin toplumsal yapı tarafından onaylanmayan hatta damgalanmaya sebep olan bir özellik olduğu *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdıvaç* romanında aslında çok güzel ve alımlı bir genç kız

olan Feriha tarafından vurgulanır. Feriha, kendisini görmeden âşık olan İrfan Cemal'e yazdığı mektuplarında kendisini çirkin olarak tanımlar ve çirkinliğin psikolojisini kendince izah eder:

"Mektubunuzda pek gülünç şeyler de var. Birtakım diltirip eşkâl sayıp dökerek beni o surette tahayyül ettiğinizi ve tıpkı bu tasavvuratınıza muvafık zuhur ederek sizi aldatmamamı rica eyliyorsunuz. Bu temenniniz tuhaf, pek tuhaf ama ne kadar tuhaf... Buna tuhafıkların ekstrası diyeceğim. Bu temenniyatınız suretinde yaratılmayı hemen her kadın ister. Fakat kabil mi? Ya bu tasavvuratınızın külliyyen zıttı bir hilkatte isem sözlerinizin beni ne kadar müteessir edeceğini düşününüz. Teveccühünüze mazhariyetimi benim sun ve kudretim eremeyeceği bir hususa talik eyliyorsunuz. İnsan birçok şeyden mesul olabilir. Fakat çirkinliğinden asla... Çünkü bu felaketin en büyük mağduru yine onun musabinidir. Başkası değil... Dosta en büyük ihtiyacı olan çirkinlerdir. Onlar bu mahrumiyetlerini bildiklerinden setr-i sekâlet için ekseriya hünerler, faziletler iktisabına uğraşırlar. İşte ben bu çirkinlerden biriyim. Binaenaleyh dost olabilmek için tadat buyurduğunuz şerait-i halkiyeden külliyyen mahrum bir tali'zedeyim. Ne kadar tasavvur edebilirsiniz işte o kadar çirkinim. Bu yüzden zayı ettiğim saadeti diğer suretle tazmin edebilmeye çalışıyorum. Adeta bir erkek derecesinde iktisab-ı hüner ve malûmata uğraşıyorum. Evlerde vakit geçirmek için icat edilmiş kadın eğlenceleri sıklet-i derunumu tamamıyla defe artık kifayet etmiyor. İsporculuğa, bizde erkeklere mahsus addedilen eğlencelere kalkışıyorum" (Gürpınar, 2021c: 150-151).

Feriha'nın, başkışı İrfan Galib'e yazdığı mektubundaki çirkinliğe dair bu yorumları, bedensel özelliklerinden sorumlu tutulan ve toplumun estetik hükümlerine maruz kalan bireylerin -özellikle de kadınların- toplum tarafından belli kalıplara hapsedilmelerini ve "ıssız bedenlere" dönüştürülmelerini içeren görüşleri barındırmaktadır. Öte yandan çirkinlik yüzünden kaybettiği saadeti başka alanlarda bulmaya çalıştığını söylemesi bir tür telafi etme çabasını içerir. Zira bedensel kusurlarını ve çirkin bedenini gizleme çabası, çirkinlikle "damgalanan birey"i kendisini farklı alanlarda geliştirmesine ve güçsüzlük duygusunu telafi edecek alanlara yönelmesine etki edebilir (Kanter, 2019). Nitekim özellikle Cumhuriyet sonrası yazılan kurmaca metinlerde çirkinlikleriyle etiketlenen ve toplumun dışına itilen bireylerin kendilerini ispat edecek alanlara yöneldiğine dair örnekler görmek mümkündür.

Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanında görüldüğü gibi çirkinliğin bir felaket olarak nitelendirilmesi ve "çirkin insanlar"ın yalnızlığa mahkûm olduklarının söylenmesi, kurmaca metinlerde sıklıkla karşımıza çıkan sosyolojik bir algıyı yansıtmaktadır. Söz gelimi *Cehennemlik* romanında çirkinlik ve güzellik entrik kurgunun şekillenmesinde önemli bir yer edinir. Romanda özellikle çirkinliğiyle ön plana çıkan Atıfet'in mektupları "acımasız stereotipleri" (Henderson, 2018: 56) yansıtan içeriklerden oluşmaktadır. Atıfet, tıpkı Halit Ziya Uşaklıgil'in "Çay Fincanı" hikâyesinde çirkinliğini dert edinerek verem olan genç kız gibi saatlerce odasına kapandığı gibi çirkinliğini yenebilmek için bedenini süslemeyi dener. "Marazi bir tutkuyla yüzüne pudralar, allıklar süren, kirpiklerini, gözlerini boyayan, "güdük saçlarını" modanın gerektirdiği şekilde biçimlendiren [Atıfet], bütün bu uğraşlarına rağmen güzellik ve latiflik elde edemediği gibi -hâkim anlatıcının/yazarın dediğine göre- daha da çirkin bir beden imajıyla görünürlük kazanır" (Kanter, 2019: 203- 204). Bu bağlamda çirkinlikten kurtulma arzusu, farklı biçimlerde ortaya çıkan yenilgilerle sonuçlanır.

Sonuç

Kurmaca metinlerde çirkinlik vurgusuyla ön plana çıkan karakterlerin sıradanlığın alışılmışlığı dışında, gülünç, biçimsiz veya dehşet uyandırıcı şekillerde metne yerleştirildikleri görülmektedir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında güzellik ve çirkinlikle ilgili toplumsal yargılar ve estetik kabuller/ölçütler, karakterlerin fiziksel özellikleri üzerinden kurmacada entrik kurgunun gelişmesine ya da vaka birimlerinin desteklenmesine etki eder. Güzellikleri ile kötücüllüklerini gizleyen ve çekicilikleriyle etraflarında hâle oluşturan karakterlerin yanı sıra çirkinlikleri yüzünden ötelenen,

toplumsal hayatın dışında bırakılan ya da çirkinliklerini gizleme çabasında olan karakterlerin varlığı da toplumun bireyleri bedenleri üzerinden etiketlemesini yansıtır. Bu bağlamda bir çirkinlik/biçimsizlik ölçütü olarak değerlendirilen kamburluk, Gürpınar’ın *Şıpsıvdi*, *Mürebbiye* ve *Cehennemlik* romanlarında iki farklı düzlemde karşımıza çıkar. *Şıpsıvdi*’de fon karakterler arasında yer alan Kahveci Arif, kambur bedeni ve neşeli özelliğiyle halk tiyatrolarındaki tipleri hatırlatır. Dolayısıyla kambur birey üzerinden komiklik etkisi oluşturulur. *Mürebbiye*’de ise Amca Bey’in bedenine ilişkin abartılı tasvirler aracılığıyla kamburluk, biçimsizlik ve çirkinlik ile eş değer tutulur. *Cehennemlik*’te ise kambur hocanın kamburu, ilmin yüküne bağlanırken başkişi Atıfet’in kamburluğu çirkinlik, “gudubetlik” göstergesi olarak değerlendirilir.

Çirkinlik, *Şık*’ta karikatürize bir züppe olan Şöhret’in güzelleşme ve toplumun üstünde bir yere konulanma çabaları ile alay edilmek için vurgulanır. *Cehennemlik*’te ise çirkinliğin yol açtığı küçük düşürülme, trajik bir düzlemde “etiketli bir beden” olma aracılığıyla kurguya taşınır. Dolayısıyla *Cehennemlik*’te çirkinlik, toplumsal bağla ve hayatla ilişkileri zayıflattığı gibi güzellik de erdemlilikle çelişen bir durum olarak kurguya yansır.

KAYNAKLAR

- Aslan, Bahtiyar (2018) "Abject/Norm Dışı Bir Beden Olarak Seyit Lütfullah", *Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar* (Ed. İ. Şahin, D. Tepe, Nurcan Ankay), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Bergson, Henri (2015) *Gülme Komiğinin Anlamı Üstüne Deneme*, (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin (2012) *Tebessüm-i Elem* (Haz. Emre Taylan), İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2010) *Cehennemlik*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021a) *Şık*, (Haz. Dilek Herkmen), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021b) *Mürebbiye*, (Haz. Ayşe Şeker), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021c) *Şipsevdi*, (Haz. Habibe Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2021d) *Hayattan Sahifeler*, (Haz. İlhan Sadıkoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Henderson, Gretchen E. (2018) *Çirkinliğin Kültürel Tarihi* (Çev. Ayşe Müge Çavdar), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hüküm, Muhammed (2017) *Şair- Sosyolog Kemal Tahir*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kanter, Beyhan (2019) *Kurmaca Bedenler Türk Romanında Bir Söylem Biçimi Olarak Beden (1923-1980)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Moran, Berna (1997) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sagaert, Claudine (2017) *Kadın Çirkinliğinin Tarihi* (Çev. Serdar Kenç), İstanbul: Mayakitap.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1993) *Bir Şi'r-i Hayal*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Yalçınkaya, Mehmet (2019) "Mizahi Bir Tür Olan İroninin Nesnede İnsanda ve Yaşamda Yansıması", *Mizah Kitabı*, (Ed. Yalçın Kahya), İstanbul, TEDEV Yayınları, s.195-212.
- Yalçınkaya, Mehmet ve Yılmaz, Victoria Bilge (2020) *Humour In Turkish Literature*, Ankara: Nobel Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Perceptions of the characters and their behaviour by the narrator or other characters in novels and judgments relating to the body generally emerge in the context of aesthetic standards and acceptances of societies and take root over time. In fiction texts, aesthetic acceptances and judgments about society are implied by concentrating on the description of the bodily features of the characters who exist in flesh and blood and represent a life fiction. Therefore, when it is looked at the fictional texts, it is seen that especially the characters defined through ugliness or formlessness are exposed to a tragic effect or stigmatized as funny. The fact that bodily deficiency or deformity is realized or felt by the other, especially the presence of the opposite sex, is seen in the sub-texts of many novels in Turkish literature. In this context, as is seen in many cultures, a relationship is established between the physical characteristics dealing with the social equivalent of ugliness. On the other hand, importance is also attached to physiognomy. Beauty and ugliness are included in the fiction in the context of social acceptances because body depictions have a large place in the novels of Huseyin Rahmi Gurpınar, who adopts a realist approach.

Huseyin Rahmi Gurpınar describes the body characteristics of the characters and the distinctive aspects of these characteristics reflected in their behaviours, down to the last detail in his novels. In Gurpınar's novels, aesthetic acceptances such as beauty and ugliness determined by society sometimes form the basis of fiction and sometimes take an important place as factors that affect the bond that the characters establish with social life. In Huseyin Rahmi Gurpınar's novels, social judgments and aesthetic acceptances/criteria related to beauty and ugliness affect the development of intrigue fiction or the support of case units through the physical features of the characters. The fact that the existence of characters who are marginalized due to their bodies or who try to hide their ugliness in addition to the characters who hide their evils thanks to their beauties and influence society through their attractiveness reflects that society stigmatizes individuals through their bodies.

Gurpınar, who reflects the snobby type in his novels through the ostentatiousness, exaggerated behaviors and efforts to attract attention in the society, carries the social equivalent of beauty and ugliness to fiction through details. The snob types in Gurpınar's novels desire to gain social admiration and position through costumes, civilization rituals and accessories. The author makes body descriptions that can create the impression of "disproportionate", "out of the norm" or "ugly" while presenting the details of the snobby types' physical structures. On the other hand, female characters who come to the fore with their ugliness are also excluded from the dynamic flow of life as is seen in the novel called *Cehennemlik*.

In Huseyin Rahmi Gürpınar's novels, hunchbacked characters are depicted with these aspects by being carried into fiction in a way that reflects the "linear" relationship between ugliness and "distortion". He focuses on three types of perceptions in this subject while the author includes stereotypes about hunchback. The first of these is that the hunchbacks are scholars and carry the burden of knowledge, the second is that they are created as hunchbacks to pay for a crime of their families, and the third is that they are the representatives of pure ugliness and non-normality. Hunchbacked individuals are defined by the expression "çekmeceli-with drawers" in Gurpınar's novels, as can be seen in later Turkish novels.

In this article, It is going to be discussed that the bond that the characters establish with life and the social world, who come to the forefront with their ugliness in Huseyin Rahmi Gurpınar's novels. In the article, It is going to be analyzed how ugliness is handled in the fictional world through a sociological approach.

dada

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpinar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

www.dadaakademi.com

Keywords

Huseyin Rahmi Gurpinar, novel, ugliness, hunchback, aesthetic.

GENİŞ ÖZET

Bedene dair algı ve yargılar, genellikle toplumların estetik standartları ve kabulleri bağlamında ortaya çıkarak zaman içerisinde kökleşir. Kurmaca metinlerde de etiyale kemiğiyle var olan ve bir hayat kurgusunu temsil eden karakterlerin bedensel özelliklerinin tasvirine ağırlıklı olarak yer verilerek toplumsala dair estetik kabuller ve yargılar sezdirilir. Dolayısıyla kurmaca metinlere bakıldığı zaman özellikle çirkinlik ya da biçimsizlik üzerinden tanımlanan karakterlerin trajik bir etkiye maruz kaldıkları ya da komik olarak etiketlendikleri görülmektedir. Bedensel eksikliğin veya biçimsizliğin, ötekinin özellikle karşı cinsin varlığıyla hissedilmesi ya da farkına varılması, Türk edebiyatında pek çok romanın alt metinlerinde görülür. Bu bağlamda çirkinliğin toplumsal karşılığını işleyen romanlarda, pek çok kültürde görüldüğü gibi karakterlerin bedensel özellikleri ile davranışları arasında anlatıcı tarafından ya da diğer karakterler tarafından ilişki kurulur. Öte yandan fizyonomiyeye de önem atfedilir. Realist bir yaklaşımı benimseyen Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında da beden tasvirleri geniş yer tuttuğu için güzellik ve çirkinlik, toplumsal kabuller bağlamında kurguya dahil edilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında karakterlerin beden özelliklerini ve bu özelliklerin davranışlara yansıyan belirgin yönlerini, detaylı bir şekilde en ince ayrıntısına varıncaya kadar tasvir eder. Gürpınar’ın romanlarında güzellik-çirkinlik gibi toplum tarafından belirlenen estetik kabuller, kimi zaman kurgunun temelini oluşturduğu gibi kimi zaman karakterlerin sosyal hayatla kurdukları bağı etkileyen unsurlar olarak önemli bir yer edinir. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında güzellik ve çirkinlikle ilgili toplumsal yargılar ve estetik kabuller/ölçütler, karakterlerin fiziksel özellikleri üzerinden entrik kurgunun gelişmesine ya da vaka birimlerinin desteklenmesine etki eder. Güzellikleri ile kötücüllüklerini gizleyen ve çekicilikleriyle etraflarında hâle oluşturan karakterlerin yanı sıra biçimsiz, çirkin bedenleri yüzünden ötelenen, dışlanan ya da çirkinliklerini gizleme çabasında olan karakterlerin varlığı da toplumun bireyleri bedenleri üzerinden etiketlemesini yansıtır.

Romanlarında züppe tipini kılık kıyafete yansıyan gösteriş, abartılı davranışlar ve toplum içinde bir şekilde dikkat çekme çabaları ile yansıtan Gürpınar, ayrıntılar aracılığıyla güzellik ve çirkinliğin toplumsal karşılığını kurguya taşır. Gürpınar’ın romanlarındaki züppe tipleri, kılık kıyafet, medenilik ritüelleri ve aksesuarlar aracılığıyla toplumsal beğeni kazanma ve kendilerini toplumun üstünde bir yere konumlandırma arzusundadırlar. Yazar, züppe tiplerin fiziki yapılarına dair ayrıntıları sunarken “orantısız”, “norm dışı” veya “çirkin” izlenimi oluşturacak beden betimlemeleri yapar. Öte yandan çirkinlikleriyle ön plana çıkan kadın karakterler de *Cehennemlik* romanında görüldüğü üzere yaşamın dinamik akışının dışında kalırlar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında kambur karakterler, çirkinlik ve “biçim bozukluğu” arasındaki ‘doğrusal’ ilişkiyi yansıtmak tarzda kurguya taşınarak bu yönleri ile betimlenirler. Yazar, kamburlukla ilgili kalıp yargılara yer vermekle birlikte bu hususta üç tür algıyı merkeze alır. Bunlardan birincisi, kamburların âlim oldukları ve ilmin yükünü taşıdıkları, ikincisi ailelerinin bir suçunun bedelini ödemek üzere kambur yaratıldıkları üçüncüsü ise salt çirkinliğin ve norm dışılığın temsilcisi olmalarıdır. Kambur bireyler, Gürpınar’ın romanlarında, daha sonra yazılan Türk romanlarında da görüleceği üzere “çekmeceli” ifadesiyle tanımlanırlar.

Bu makalede Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında çirkinlikleriyle ön plana çıkan karakterlerin hayatla ve toplumsal yaşamla kurdukları bağ irdelenecektir. Makalede, çirkinliğin kurgularda işleniş biçimi sosyolojik bir yaklaşımla tahlil edilecektir.

dada

Kanter Beyhan (2021). "Ugliness and Its Representation Forms in Huseyin Rahmi Gurpınar's Novels". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 1-16.

www.dadaakademi.com

Anahtar Kelimeler

Hüseyin Rahmi Gürpınar, roman, çirkinlik, kamburluk, estetik.

SABAHATTİN ALİ’NİN “KIRLANGIÇLAR” HİKÂYESİNİN “TUTARLILIK
GÖRÜNÜMLERİ” BAKIMINDAN ÇÖZÜMLENMESİ

Engin YILMAZ*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 19.11.2021
Kabul Tarihi 01.12.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.51

Yazar Bilgisi

* Prof. Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-0157-1759>

eyilmaz71@gmail.com

Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Sakarya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Metindilbilim, metin olan ile metin olmayan arasındaki ayrımı odaklanmış bir dil bilimi disiplini. Metinlerin üretilmesi ve alınılması sürecindeki düzeyleri ve düzenlilikleri inceleyen metindilbilim, cümleden daha büyük birimler olarak kabul edilen sözcükler arasındaki yapısal, mantıksal ve anlamsal örüntüleri bulgulamaya çalışır. Beaugrande ve Dressler, *Introduction to text linguistics* (1996) adlı ortak eserlerinde “bağdaşıklık” ve “tutarlılık”ı, temel metin merkezli metinsellik ölçütleri olarak kabul etmiştir. Bağdaşıklık, metnin yüzey yapısında çeşitli dil ilişkileri ve öğeleri aracılığıyla görülebildiği hâlde; tutarlılık, metnin derin yapısındaki mantıksal ve anlamsal bağlantılara işaret etmektedir. Bağdaşıklık, bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken; tutarlılık, bu sözel yapıda oluşturulan kavramsal ilişkilere gönderimde bulunmaktadır. Metindilbilimsel bir inceleme olan bu çalışmada; Sabahattin Ali’nin alegorik-didaktik tarzda kaleme aldığı “Kırlangıçlar” adlı hikâyesinin büyük ölçekli yapısını yansıtan tutarlılık görünümlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Betimsel bir çalışma olan incelemede, “Cibakaya 2.3” dizin programı aracılığıyla elde edilen istatistikî verilerden yararlanılmıştır. İnceleme ile, söz konusu hikâyenin tutarlılık görünümlerinde tespit edilen çeşitliliğin ve derinliğin Sabahattin Ali’nin zengin kavram dünyasını yansıtmayı bakımından önem taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Metinsellik, bağdaşıklık, tutarlılık, metin üretici, metin çözücü.

Yılmaz Engin (2021). “Sabahattin Ali’nin ‘Kırlangıçlar’ Hikâyesinin ‘Tutarlılık Görünümleri’ Bakımından Çözümlemesi”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 17-27.

ANALYSIS OF SABAHATTİN ALİ'S "THE SWALLOWS" STORY IN TERMS OF
"APPEARANCES OF COHERENCE"

Engin YILMAZ*

Article info

Submitted 19.11.2021
Accepted 01.12.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.51

Authors info

* Prof. Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-0157-1759>

eyilmaz71@gmail.com

Sakarya University, Department of
Turkish Language and Literature,
Sakarya / TÜRKİYE

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

Textlinguistics is a linguistic discipline focused on the distinction between text and non-text. Textlinguistics, which examines the levels and regularities in the production and reception of texts, tries to detect structural, logical and semantic patterns between utterances, which are considered as units larger than sentences. Beaugrande and Dressler accepted "cohesion" and "coherence" as basic text-centered textuality criteria in their joint works, *Introduction to text linguistics* (1996). Although cohesion can be seen in the surface structure of the text through various language relations and elements; Coherence refers to the logical and semantic connections in the deep structure of the text. While cohesion refers to the verbal structure of a text; Coherence refers to the conceptual relationships created in this verbal structure. In this study, which is a textlinguistic study; It is aimed to reveal the appearances of coherence reflecting the large-scale structure of Sabahattin Ali's story "The Swallows" written in an allegorical-didactic style. In the study, which is a descriptive study, statistical data obtained through the "Cibakaya 2.3" index program was used. With the analysis, it has been concluded that the diversity and depth determined in the coherence aspects of the story in question are important in terms of reflecting Sabahattin Ali's rich conceptual world.

Textuality, coherence, coherence, text generator, text decoder.

Engin Yılmaz (2021). "Analysis of Sabahattin Ali's 'Swallows' Story in Terms of Appearances of Coherence". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 17-27.

1. Giriş

Metin, TDK tarafından bilgisayar (internet) ortamında hazırlanan sözlükte şöyle tanımlanmıştır: “1. isim Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst”¹. Ancak sözceler bütünü olarak tanımlanabilecek olan metin (text), salt sözcüklere indirgenemez. Nitekim, metin tek bir sözcükten, tek bir resimden, tek bir işaretten de oluşturulabilmektedir. Öte yandan en gelişmiş bildirişim dizgesi olan insan dilinin en üst düzeydeki birimi olan metin, sözcelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluş(turul)muş bir yapı değildir. Metin, sözceler arası çeşitli düzeylerdeki ilişkilerle oluşturulmuş *bağdaşık* ve *tutarlı* bir birimdir. Metin, “bütünlük”, “birlik” ve “devamlılık” arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen, metinsel/sosyal/kültürel bağlam içerisinde belli çıkarımlar yapılabilen, belli mesajlar içeren temel iletişim birimidir (Yılmaz, 2021:2). Hirik’in (2020:222) de belirttiği üzere, metnin sözcelerde bir değer taşıyabilmesi için konuşucu ve dinleyici, yani gönderici ve alıcı arasında ortak kodlara sahip olması gerekmektedir. Metin, bağlamdan kopuk düşünülemez. Uzun (2018:723-726), metnin sosyolojik ve antropolojik etkenlerden beslenen bir dil malzemesi hâline geldiğini belirtmiştir. İletişim ortamının da dâhil edildiği daha kapsamlı bir birim olarak düşünölmeye başlanan metin, yalnızca bir ürün değil aynı zamanda bir süreç olarak algılanmaktadır. Sonuç itibarıyla metin, iki zihnin (yani, metin üretici ile metin çözücünün) etkin katılımı ile gerçekleşen bir süreçtir.

2. Kavramsal Çerçeve

Metindilbilimi (text linguistics) terimini, ilk kez Coseriu (1955) kullanmıştır (Aksan ve Aksan, 1991:91). Metindilbilimsel yaklaşıma göre, bir metnin üretilme amacına uygun olması ve kendisi aracılığıyla aktarılmak istenen iletinin doğru bir biçimde kavranabilmesi için sahip olması gereken iki temel ölçüt vardır: *Bağdaşıklık* ve *tutarlılık*. Ancak, metin içinde her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünleseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık metnin yüzeyinde dilsel öğeler aracılığıyla görölebildiği hâlde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır. Bu nedenle, tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belli bir yorum süreci gerektirir (Maingueneau’dan aktaran Onursal, 2003:15).

Metinbilimsel yaklaşıma göre; metin çözümlemede temel alınan küçük ölçekli yapı (microstructure) metnin bağdaşıklık görünümünü, büyük ölçekli yapı (macrostructure) ise metnin tutarlılık görünümünü kapsar. Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, metnin çok katmanlı üst yapısını çözümlemek demektir. Tutarlılık çözümlemesi, âdeta metinde örtük ya da açık olarak görölen değerler sistemini ortaya koymaktır. Sabahattin Ali’nin “Kırlangıçlar” adlı alegorik-didaktik hikâyesi, 1933’te yazılmış olmasına rağmen, ilk defa 1.3.1935 tarihinde *Varlık* dergisinin 40. sayısında yayımlanmıştır².

3. Ön İnceleme

3.1. Hikâyedeki anlatıcı ve odaklayım (bakış açısı)

Odaklayım, sözcem ve biçem gibi metin üreticinin anlatısal seçimine işaret etmektedir (Kıran ve Kıran, 2021:137). Anlatıda, dört tür odaklayım (ve bakış açısı) söz konusudur: Sıfır odaklayım (bilge -sınırsız- bakış açısı), dış odaklayım (gözlemci -sınırlı- bakış açısı), iç odaklayım (kahraman anlatıcılı bakış açısı) ve merkezî odaklayım (yazar=anlatıcı) (Yılmaz, 2021:8-9). “Kırlangıçlar” hikâyesinin genelinde sıfır odaklayım tekniğinin kullanıldığı görölmektedir. Hikâyedeki bilge anlatıcı, sınırsız bakış açısıyla kahramanların niyetlerini, düşüncelerini bilir (ya da sezer), geçmişlerini bilir, geleceklerini öngörür. Ancak, hikâyede yer yer parantez içinde açıklamalara

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (29.10.2021)

² “Kırlangıçlar” hikâyesi, bizden önce Zeynep Durak tarafından alegorik okuma yaklaşımıyla incelenmiştir (bk. Zeynep Durak, “Sabahattin Ali’nin “Kırlangıçlar” Öyküsü Üzerine Alegorik Bir Okuma”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 25, 1 (2021). ss. 14-23.

yer verildiği de tespit edilmiştir. Örneğin; (İki kişi birbirlerini yeni tanıdıkları zaman havadan sudan bahsetmek adettir.); (Başkalarına benzemeyenlere antika derler.). Bu örneklerde, anlatıcı ile yazarın özdeşleştiği merkezî odaklayımdan, yani anlatıcı=yazardan söz edilebilir. Sabahattin Ali’nin tercih ettiği bu teknik, alegorik olan metnin didaktik karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu durum da, metnin kurmaca yapısını ve edebîliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

3.2. Hikâyenin tematik yapısı ve dilimleri (oluntuları, epizotları)

Hikâyenin tematik yapısı, hikâyeyi oluşturan olaylar dizisinin birbirleriyle bağlantılarından oluşur. Bu olaylar dizisinin her biri, hikâyenin dilimlerini (oluntu, epizot) oluşturmaktadır. Dilim (oluntu, epizot), kendi başına bir anlatı oluşturan, bir dönüşüm içeren ve bütün anlatının bir ögesi gibi onunla bütünleşen bir metin parçası olarak tanımlanabilir (Kıran ve Kıran, 2021:172-173)³. İncelediğimiz öykünün dilimlerini şöyle tespit ettik:

- * Söğüt ağacında yalnız bir dişi kırlangıç ile erkek kırlangıcın karşılaşması.
- * Kırlangıçların etkileşime girmesi.
- * Kırlangıçların fitratları ile ilgili tespitlerin yapılması.
- * Dişi kırlangıcın erkeğe tembellik konusunda sitem etmesi ve erkeğin savunma yapması.
- * Dişi kırlangıcın samimi olma isteği ve erkeğin de bunu uygun bulması.
- * Erkek kırlangıcın çeşitli argümanlarla kırlangıçları savunması.
- * Erkek kırlangıcın hayatı sorgulaması.
- * Ortak yönlerin kırlangıçları birbirine yakınlaştırması.
- * Erkek kırlangıcın hayatı sorgulamaya devam etmesi ve dişiden onay istemesi.
- * Dişi kırlangıcın erkeğin düşüncesini onaylaması ve kendi yalnızlığına vurgu yapması.
- * Kırlangıçların ayrılması ve daha sonra her gün buluşması.
- * Kırlangıçların birbirine alışması.
- * Kırlangıçların sohbet konuları ve aralarındaki uyum.
- * Kırlangıçların ayrılık korkusu yaşaması.
- * Kırlangıçların karamsar ruh hâlleri ve sıradanlaşma kaygıları.
- * Kırlangıçların birbirlerine açılmaya karar vermesi.
- * Kırlangıçların kaderlerine boyun eğmesi ve ayrılması.

4. İnceleme

Hikâyede; toplam 85 cümle, 774 sözcük vardır. “Kırlangıçlar”, kısa hikâye kapsamında değerlendirilebilecek alegorik-didaktik bir metindir. Metindibilimsel bir inceleme olan bu çalışmada, “Kırlangıçlar” hikâyesinin büyük ölçeli yapısını yansıtan tutarlılık görünümlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Betimsel bir çalışma olan incelemede, Cibakaya 2.3. metin çözümleme programı aracılığıyla elde edilen istatistikî verilerden yararlanılmıştır. Alanyazında, bir metnin tutarlılık ve bağdaşıklık niteliklerini taşıyabilmesi için dört kurala uyulması gerektiğinden söz edilmektedir: *Yineleme, ilerleme, çelişkin olmama ve bağıntılılık* (Charolles’ten aktaran Onursal, 2003:7-8). Sözü edilen kurallar dikkate alınmış ve “yineleme bağlantısı” da incelemenin çerçevesine dâhil edilmiştir.

³ Kıran ve Kıran, “epizot”un karşılığı olarak, “oluntu” terimini kullanmıştır. Biz, bu incelemede “dilim” terimini tercih ettik.

Dolayısıyla, “Kırlangıçlar”daki tutarlılık görünümleri altı başlık altında çözümlenme yoluna gidilmiştir:

- a. Yineleme,
- b. Özelleştirme,
- c. Genelleştirme,
- d. Nedensellik,
- e. Karşıtlık,
- f. Karşılaştırma.

a. Yineleme

Metinde geçen kişi, durum, eşya, yer ya da nesnenin yeri geldikçe yinelenmesi, sözceler arasındaki bağıntıyı sağlar. Bu öğeler, her zaman aynı adla anılmayabilir. Her dilde aynı kişiyi, eşyayı, durumu, yeri, nesneyi belirtmek için değişik kullanım imkânları vardır. Bu; zamir kullanımı, eş anlamlı (eş değerli) karşılık ya da çağrışımsal adlandırma olabilir (Yılmaz, 2021:35). Metinde, hikâyenin başlığı olması ve iki kırlangıcın konu edilmesi dolayısıyla doğal olarak en çok yinelenen sözcük “kırlangıç”tır (17 defa). Metinde, “kırlangıç” 13 defa geçmiştir. 4 defa da çokluk şekli olan “kırlangıçlar” geçmiştir. Kırlangıçların, ilkbahar mevsiminde söğüt ağacının dallarında tanışması, sembolik bir değer taşır. Beş defa yinelenen söğüt, metnin başlangıç diliminde (epizot) yuvanın kurulabileceği umudunu, yani “vuslat”ı simgelerken; metnin sonuç diliminde ise sonbahar metaforunun da etkisiyle “ayrılık”ı simgeler. Hayatın sorgulandığı dilimde, “adamakıllı” zarfı, iki defa geçmiş ve metne felsefi bir derinlik katmıştır. Felsefi derinlik oluşturma çabası hikâyede geçen “Dünyanın geçiciliğinden, gökyüzünün sonsuzluğundan, sulardan ve diğer kuşların yaşayışlarından bahsederlerken...” sözcesindeki sohbet konuları ile de pekiştirilmek istenmiştir. Hikâyede, ayrılık için klişe bir metafor olan *sonbahar* kullanılmıştır: “...artık yuva kurmak zamanının geçtiğini, *sonbaharın* geldiğini, ayrılacaklarını anladılar.” Bunun yanı sıra, *ayrılmak* (1 defa), korku sözcüğüyle birlikte isim tamlaması yapısı şeklinde (*ayrılmak korkusu* (1 defa), *ayrılık korkusu* (1 defa)) ve ayrıl- çekimli fiili (5 defa) şeklinde metnin son diliminde sıkça geçmektedir. Bu bölümde; yinelemelerle sağlanan metinsel konsantrasyon, metin çözücüyü mutsuz sona hazırlama işlevini yüklenmiştir.

b. Özelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında en sık başvurulan bağıntılardan birisi de, sözceler arasında kurulan özelleştirme ilişkisidir. Özelleştirme bağlantısı, metnin söze dökülmemiş ve asıl değerlendirilmesi gereken bölümünün metin çözücünün zihninde oluşturulmasında belirgin bir değer taşımaktadır (Subaşı-Uzun, 1995:113-114). “Kırlangıçlar” hikâyesinde; “Bütün kuşları sıraya dizeseler biz herhalde sonuncu gelmeyiz.” sözcüsünden sonra metin içinde “kırlangıç” başta olmak üzere “bülbul”, “güvercin”, “serçe” gibi kuşlar sayılarak özelleştirme bağlantısı kurulmuştur.

c. Genelleştirme

Metindeki tutarlılık yapısının oluşturulmasında sözceler arasında kurulan genelleştirme ilişkisinden de yararlanılmaktadır. Metin üretici, genelleştirme bağlantısıyla vermek istediği mesajın metin çözücü tarafından daha somut bir şekilde algılanmasını hedeflemektedir (Yılmaz, 2021:37). Parantez içi kullanımlar, alegorik bir hikâyeye olan metnin didaktik bir karakter kazanmasına yol açtığı gibi genelleştirme bağlantıları kurulmasını da sağlamıştır. Örneğin; (İki kişi birbirlerini yeni tanıdıkları zaman havadan sudan bahsetmek adettir.); (Başkalarına benzemeyenlere antika derler.).

d. Nedensellik

Nedensellik kapsamında kurulan neden-sonuç bağlantısı, içerikle ilgilidir. Metinde, neden-sonuç ilişkisinin kurulması, genel olarak “hatırlatma amacı”na hizmet etmekte ve metnin

somutlaştırılmasını sağlamaktadır (Yılmaz, 2021:37). Hikâyede geçen “Tepelerinden birçok kırlangıçlar geçti: Sıcak yerlere dönüyorlardı.” sözcüğü, havaların soğuması nedeniyle kırlangıçların sıcak yerlere göç etme içgüdüsüne vurgu yapılarak nedensellik bağlantısı kurulmuştur.

e. Karşılaştırma

Metinde karşılaştırma bağlantısının kurulmasıyla, metin çözücünün bazı sezdirimleri, çıkarımları ve verilmek istenen mesajı daha kolay ve daha somut bir şekilde algılayabilmesi amaçlanmaktadır. Karşılaştırma bağlantısı aracılığıyla, metin çözücünün dünya bilgisine (world knowledge) başvurması sağlanıp metni yorumlaması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021:38). Hikâyede, erkek kuş kendi türünü savunurken diğer kuşlarla karşılaştırma yoluna gitmiş ve karşılaştırma sonucunda varılan yargının metin çözücü tarafından benimsenmesi beklenmiştir: “Aklımız, şu sabahtan akşama kadar avaz avaz bağırarak bülbülden herhalde üstündür. Kanadımızı bir vursak en hızlı güvercinden daha çok yol alırız. Halbuki bütün kuşların en zavallısı bizmişiz gibi hiç durmadan didiniyoruz. Şu budala serçe bile üç günlük ömrünü keyifle geçiriyor da, biz, arasından uçtuğumuz ağaçları bile fark etmiyoruz.”

f. Karşıtlık

Metinde karşıtlık ilişkisi kurmak suretiyle, öncelikle nesnel bir anlatım sağlanmak istenmekte, ayrıca metin aracılığıyla verilmek istenen mesajın metin çözücü tarafından onaylanması hedeflenmektedir (Yılmaz, 2021:39). Metinde geçen, “Fakat böyle zamanlarda hemen birinden biri, bir kahkaha atar ve işi alaya bozardı: İçi burkulduğu hâlde...” sözcüğüyle kırlangıçların ruh durumlarındaki burukluğa rağmen, bu duygu hâlinin “kahkaha atılması” suretiyle bastırılmasıyla karşıtlık bağlantısı kurulmuştur.

5. Tartışma ve Sonuç

Metindibilimsel inceleme yaptığımız “Kırlangıçlar”ın hikâye tekniği, kurgusu, dili ve üslubu bakımından Sabahattin Ali’ye özgü hikâyecilik tarzının dışında kalan bir metin olduğu söylenebilir. Metindibilimsel yaklaşımla hikâyenin tutarlılık görünümünde tespit ettiğimiz çeşitlilik ve derinlik, Sabahattin Ali’nin zengin kavram dünyasını yansıtmaya bakımından önem taşımaktadır. Hikâyede sıkça yinelemelerden yararlanılması, metnin tutarlılık örüntüsünü oluşturan etkin bir strateji olarak değerlendirilebilir.

“Kırlangıçlar”, hikâyesinin genelinde sıfır odaklayım tekniği kullanılmıştır. Hikâyedeki bilge anlatıcı sınırsız bakış açısıyla, kahramanların niyetlerini, düşüncelerini bilir (ya da sezer), geçmişlerini bilir, geleceklerini öngörür. Ancak, hikâyede yer yer parantez içinde açıklamalar yapılması tekniği, alegorik bir metnin didaktik karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu durum da, metnin kurmaca yapısını ve edebî değerini olumsuz yönde etkilemiştir.

“Kırlangıçlar” hikâyesinde, sıradanlaşma kaygısının da işlendiği görülmektedir. Bir taraftan bir gruba ait olmanın ve bağlılığın sağladığı grupla özdeşleşme, bir taraftan da ait olunan gruba benzeyerek sıradanlaşma tehlikesi, yaşanan ikilemi yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Dolayısıyla söz konusu hikâye; iç grup dinamikleri, gruplar arası ilişkiler ve kolektif benliği irdeleyen “sosyal kimlik kuramı” ışığında da incelenebilir ve bu sayede daha farklı bulgulara ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Aksan, M.; Aksan, Y. (1991). “Metin Kavramı ve Tanımları”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, ss. 90-104.
- de Beaugrande, R. A.; Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*, Longman Group Company, New York.
- Durak, Z. (2021). “Sabahattin Ali’nin “Kırlangıçlar” Öyküsü Üzerine Alegorik Bir Okuma”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 25, 1 (ss. 14-23).
- Hirik, S. (2020). “Türkçede Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Unsurları: Kürk Mantolu Madonna İncelemesi”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1) (ss. 221-238).
- Kıran, Z., Kıran, A. E. (2021). *Yazınsal Okuma Süreçleri*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Onursal, İ. (2003). “Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık”. *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ayşe Kıran, Doç. Dr. Ece Korkut, Dr. Suna Ağildere), Multilingual Yay., İstanbul.
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yay., Ankara.
- Uzun, M. (2018). “Edebî Metinlerde Kişisel Çağrışıma Dayalı Bağdaşıklık Unsurları”. *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 721-734), Malatya.
- Yılmaz, E. (2021). *Uygulamalı Metin Bilgisi*, 3. Baskı, Pegem Akademi Yay., Ankara.
- <https://sozluk.gov.tr/> (29.10.2021).

EXTENDED SUMMARY

Coseriu (1955) used the term textlinguistics for the first time (Aksan and Aksan, 1991:91). According to the textlinguistics approach, there are two basic criteria that a text should have in order to be suitable for the purpose of its production and to correctly comprehend the message that is intended to be conveyed through it: coherence and consistency. However, although they are connected to each other and complement each other in the text, the concepts of coherence and consistency differ from each other in terms of level. While coherence can be seen through linguistic elements on the surface of the text, consistency is the logical connection between meanings formed in the deep structure and there are no specific linguistic elements that indicate consistency. For this reason, consistency cannot be perceived from the surface of the text at first glance, it requires a certain interpretation process (Onursal, 2003:15 as cited in Maingueneau).

According to the textological approach; the microstructure, which is the basis for text analysis, covers the cohesion aspects of the text, and the macrostructure covers the coherence aspects of the text. Examining a text for its coherence means analyzing the text’s multi-layered superstructure. Coherence analysis is to reveal the value system that is seen implicitly or explicitly in the text. Sabahattin Ali’s allegorical-didactic story “Swallows” was first published in the 1940’th issue of *Varlık* journal on 1.3.1935, although it was written in 1933.

The text is defined as follows in the dictionary prepared by the TDK in the internet address: “1. noun The whole of the words that make up a text with its format, expression and punctuation features, text”. However, the text, which can be defined as a set of utterances, cannot be reduced to mere words. As a matter of fact, the text can also be composed of a single word, a single picture, a single sign. On the other hand, the text, which is the highest level unit of human language, which is the most advanced communication system, is not a structure formed by the simple, random and sequential ordering of utterances. The text is a coherent and consistent unit formed by relations between utterances at various levels. The text is the basic communication unit that presents “integrity”, “unity” and “continuity”, can be understood, interpreted, certain inferences can be made within the textual/social/cultural context, and contain certain messages (Yılmaz, 2021:2). As Hirik (2020:222) states, in order for the text to have a value in enunciation, it must have common codes between the speaker and the listener, that is, between the sender and the receiver. The text cannot be considered out of context. Uzun (2018:723-726) stated that the text has become a language material by sociological and anthropological factors. The text, which started to be considered as a more comprehensive unit in which the communication medium is included, is perceived not only as a product but also as a process. As a result, the text is a process that takes place with the active participation of two minds (that is, the text producer and the text decoder).

Textlinguistics is a linguistic discipline focused on the distinction between text and non-text. Textlinguistics, which examines the levels and regularities in the production and reception of texts, tries to detect structural, logical and semantic patterns among utterances, which are considered as units larger than sentences. Beaugrande and Dressler accepted “cohesion” and “coherence” as basic text-centered textuality criteria in their joint works, *Introduction to text linguistics* (1996). Although cohesion can be seen in the surface structure of the text through various language relations and elements; coherence refers to the logical and semantic connections in the deep structure of the text. While cohesion refers to the verbal structure of a text; coherence refers to the conceptual relations created in this verbal structure. In this study, which is a textlinguistic study; it is aimed to reveal the appearances of coherence reflecting the large-scale structure of Sabahattin Ali’s story “The Swallows” written in an allegorical-didactic style. In the study, which is a descriptive study, statistical data obtained through the “Cibakaya 2.3” index program was used. With the analysis, it has been concluded that the diversity and depth determined in the coherence aspects of the story in question are important in terms of reflecting Sabahattin Ali’s rich

conceptual world.

As a result it can be said that “The Swallows”, which we have studied textlinguistically, is a text that falls outside of the storytelling style peculiar to Sabahattin Ali in terms of story technique, fiction, language and style. The diversity and depth that we identified in the coherence aspects of the story with a textlinguistic approach are important in terms of reflecting Sabahattin Ali’s rich conceptual world. Making use of frequent repetitions in the story can be considered as an effective strategy that creates the coherence pattern of the text.

The zero focus technique is used throughout the story of “The Swallows”. The wise narrator in the story, with his limitless perspective, knows (or senses) the intentions and thoughts of the heroes, knows their past, and foresees their future. However, the technique of making explanations in parentheses from time to time in the story has led to an allegorical text gaining a didactic character. This has negatively affected the fictional structure and literary value of the text.

It is seen that the concern of becoming commonplace is also handled in the story of “The Swallows”. On the one hand, the identification with the group provided by belonging and loyalty to a group, and on the other hand, it is remarkable in terms of reflecting the dilemma experienced by the danger of becoming ordinary by being similar to the group to which one belongs. Therefore, the story in question; social group dynamics can also be examined in the light of “Social identity theory”, which examines intergroup relations and the collective self, and thus more different findings can be reached.

Keywords

Textuality, coherence, coherence, text producer, text decoder.

GENİŞ ÖZET

Metindilbilimi (text linguistics) terimini, ilk kez Coseriu (1955) kullanmıştır (Aksan ve Aksan, 1991:91). Metindilbilimsel yaklaşıma göre, bir metnin üretilme amacına uygun olması ve kendisi aracılığıyla aktarılmak istenen iletinin doğru bir biçimde kavranabilmesi için sahip olması gereken iki temel ölçüt vardır: *Bağdaşıklık* ve *tutarlılık*. Ancak, metin içinde her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık metnin yüzeyinde dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği hâlde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır. Bu nedenle, tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belli bir yorum süreci gerektirir (Maingueneau’dan aktaran Onursal, 2003:15).

Metin, TDK tarafından bilgisayar (internet) ortamında hazırlanan sözlükte şöyle tanımlanmıştır: “1. isim Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst”⁴. Ancak sözceler bütünü olarak tanımlanabilecek olan metin (text), salt sözcüklere indirgenemez. Nitekim, metin tek bir sözcükten, tek bir resimden, tek bir işaretten de oluşturulabilmektedir. Öte yandan en gelişmiş bildirişim dizgesi olan insan dilinin en üst düzeydeki birimi olan metin, sözcelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluş(turul)muş bir yapı değildir. Metin, sözceler arası çeşitli düzeylerdeki ilişkilerle oluşturulmuş *bağdaşık* ve *tutarlı* bir birimdir. Metin, “bütünlük”, “birlik” ve “devamlılık” arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen, metinsel/sosyal/kültürel bağlam içerisinde belli çıkarımlar yapılabilen, belli mesajlar içeren temel iletişim birimidir (Yılmaz, 2021:2). Hirik’in (2020:222) de belirttiği üzere, metnin sözcülemede bir değer taşıyabilmesi için konuşucu ve dinleyici, yani gönderici ve alıcı arasında ortak kodlara sahip olması gerekmektedir. Metin, bağlamdan kopuk düşünülemez. Uzun (2018:723-726), metnin sosyolojik ve antropolojik etkenlerden beslenen bir dil malzemesi hâline geldiğini belirtmiştir. İletişim ortamının da dâhil edildiği daha kapsamlı bir birim olarak düşünölmeye başlanan metin, yalnızca bir ürün değil aynı zamanda bir süreç olarak algılanmaktadır. Sonuç itibarıyla metin, iki zihnin (yani, metin üretici ile metin çözücünün) etkin katılımı ile gerçekleşen bir süreçtir.

Metindilbilim, metin olan ile metin olmayan arasındaki ayrıma odaklanmış bir dil bilimi disiplindir. Metinlerin üretilmesi ve alınması sürecindeki düzeyleri ve düzenlilikleri inceleyen metindilbilim, cümleden daha büyük birimler olarak kabul edilen sözceler arasındaki yapısal, mantıksal ve anlamsal örüntüleri bulgulamaya çalışır. Beaugrande ve Dressler, *Introduction to text linguistics* (1996) adlı ortak eserlerinde “bağdaşıklık” ve “tutarlılık”ı, temel metin merkezli metinsellik ölçütleri olarak kabul etmiştir. Bağdaşıklık, metnin yüzey yapısında çeşitli dil ilişkileri ve öğeleri aracılığıyla görülebildiği hâlde; tutarlılık, metnin derin yapısındaki mantıksal ve anlamsal bağlantılara işaret etmektedir. Bağdaşıklık, bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken; tutarlılık, bu sözel yapıda oluşturulan kavramsal ilişkilere gönderimde bulunmaktadı. Metindilbilimsel bir inceleme olan bu çalışmada; Sabahattin Ali’nin alegorik-didaktik tarzda kaleme aldığı “Kırlangıçlar” adlı hikâyesinin büyük ölçekli yapısını yansıtan tutarlılık görünümlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Betimsel bir çalışma olan incelemede, “Cibakaya 2.3” dizin programı aracılığıyla elde edilen istatistiki verilerden yararlanılmıştır. İnceleme ile, söz konusu hikâyenin tutarlılık görünümlerinde tespit edilen çeşitliliğin ve derinliğin Sabahattin Ali’nin zengin kavram dünyasını yansıtmaması bakımından önem taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Metinbilimsel yaklaşıma göre; metin çözümlenmede temel alınan küçük ölçekli yapı (microstructure) metnin bağdaşıklık görünümlerini, büyük ölçekli yapı (macrostructure) ise metnin tutarlılık görünümlerini kapsar. Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, metnin çok katmanlı üst yapısını çözümlenmek demektir. Tutarlılık çözümlenmesi, âdeta metinde

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (29.10.2021)

örtük ya da açık olarak görülen değerler sistemini ortaya koymaktır. Sabahattin Ali’nin “Kırlangıçlar” adlı alegorik-didaktik hikâyesi, 1933’te yazılmış olmasına rağmen, ilk defa 1.3.1935 tarihinde *Varlık* dergisinin 40. sayısında yayımlanmıştır

Metindilbilimsel inceleme yaptığımız “Kırlangıçlar”ın hikâye tekniği, kurgusu, dili ve üslubu bakımından Sabahattin Ali’ye özgü hikâyecilik tarzının dışında kalan bir metin olduğu söylenebilir. Metindilbilimsel yaklaşımla hikâyenin tutarlılık görünümünde tespit ettiğimiz çeşitlilik ve derinlik, Sabahattin Ali’nin zengin kavram dünyasını yansıtmaya bakımından önem taşımaktadır. Hikâyede sıkça yinelenmelerden yararlanılması, metnin tutarlılık örüntüsünü oluşturan etkin bir strateji olarak değerlendirilebilir.

“Kırlangıçlar”, hikâyesinin genelinde sıfır odaklayım tekniği kullanılmıştır. Hikâyedeki bilgi anlatıcı sınırsız bakış açısıyla, kahramanların niyetlerini, düşüncelerini bilir (ya da sezer), geçmişlerini bilir, geleceklerini öngörür. Ancak, hikâyede yer yer parantez içinde açıklamalar yapılması tekniği, alegorik bir metnin didaktik karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu durum da, metnin kurmaca yapısını ve edebî değerini olumsuz yönde etkilemiştir.

“Kırlangıçlar” hikâyesinde, sıradanlaşma kaygısının da işlendiği görülmektedir. Bir taraftan bir gruba ait olmanın ve bağlılığın sağladığı grupla özdeşleşme, bir taraftan da ait olunan gruba benzeyerek sıradanlaşma tehlikesi yaşanan ikilemi yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Dolayısıyla söz konusu hikâye; iç grup dinamikleri, gruplar arası ilişkiler ve kolektif benliği irdeleyen “Sosyal kimlik kuramı” ışığında da incelenebilir ve bu sayede daha farklı bulgulara ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler

Metinsellik, bağdaşıklık, tutarlılık, metin üretici, metin çözücü.

TÜRKÇE VE JAPONCADA KONU (TOPIC) İŞARETLEYİCİLERİ

Zeynep GENÇER BALOĞLU*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 19.11.2021
Kabul Tarihi 02.12.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.52

Yazar Bilgisi

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0001-6769-7015>

gencerzeynep@gmail.com

Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller
Yüksekokulu, Denizli / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Cümle *konusu (topic)* en genel biçimiyle cümlenin neyin üzerine, ne hakkında olduğunu aktaran birim olarak tanımlanan edimbilimsel bir unsurdur. Cümlede bir ögeyi cümlenin konusu yapma işine *konulaştırma (topicalization)* denir ve diller işlemi farklı yollarla yerine getirir. Transavasya dilleri olarak kabul edilen Japon, Kore, Moğol ve Mançu dillerinde cümlenin temel yapı üyelerini işaretleyerek onları konulaştıran özel biçimbirimler (*topic markers*) bulunurken yine bu dillerinden biri olduğu varsayılan Türkçede, konu işaretleyicisi olarak tanımlanmış özel bir biçimbirimin bulunmadığı görüşü hakimdir. Bu çalışmanın amacı, Türkçede cümle başında bulunan {+DAn} biçimbirimli ad öbeklerinin (AÖ), Japoncadaki wa biçimbirimli AÖ'ler gibi cümlenin konusunu işaretleyip işaretleyemeyeceğini tartışmaktır. Çalışmada konu "hakkındalık" olarak tanımlanmış, konuyu belirlemede işlemsel ölçüt olarak "cümle başılık" ve "önvarsayımsallık" esas alınmıştır. Çalışma sonucunda Türkçede {+DAn}'lı AÖ'lerin cümle başında;

i. isim cümleleri ve hâl/sonuç görünüşü bildiren fiil cümlelerinde edimbilimsel düzeyde konuyu, söz dizimsel düzeyde özneyi işaretlediği,

ii. edimbilimsel düzeyde konuyu işaretlemediği sürece, sözdizimsel düzeyde özneyi de işaretleyemeyeceği anlaşılmıştır.

Konu, konulaştırma, hakkındalık, Japonca wa, Türkçe konu işaretleyicisi

Gencer Baloğlu Zeynep (2021). "Türkçe ve Japoncada Konu (Topic) İşaretleyicileri". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 29-44.

TOPIC MARKERS IN JAPANESE AND TURKISH

Zeynep GENÇER BALOĞLU*

Article info

Submitted 19.11.2021
Accepted 02.12.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.52

Authors info

* Dr.

 <https://orcid.org/0000-0001-6769-7015>

gencerzeynep@gmail.com

Pamukkale University, College of Foreign
Languages, Denizli / TURKEY

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

In its most general form, a sentence topic is defined as the unit that conveys what the sentence is about. Topicalization is the process of making an argument the topic of a sentence, and there are different structures in languages that perform this role. While topic markers exist in the Transeurasian languages of Japanese, Korean, Mongolian, and Manchu, there is no unique morpheme classified as a topic marker in Turkish, which is thought to be one of these languages. The purpose of this study is to see whether Turkish sentence initial noun phrases (NP) with +DAn may mark the topic of the sentence in the same way that sentence initial NPs with “wa” topic marker in Japanese can. In the study, the topic was termed as “aboutness”. “Sentence initial” and “presupposition” were used as operational criteria for determining the topic of the sentence. As a result of the research, we may say that sentence initial NPs with +DAn in Turkish;

- i) mark *the topic* on a pragmatic level and *the subject* on a syntactic level in noun sentences and verb sentences that indicating the resultative aspect.
- ii) can not mark the subject on the syntactic level unless the topic isn’t marked the on pragmatic level.

Topic, topicalization, aboutness, Japanese wa, Turkish topic marker

Gencer Baloğlu Zeynep (2021). “Topic Markers In Japanese and Turkish”. *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 29-44.

1. Giriş

Dilsel tipoloji, dünya dilleri arasındaki yapısal benzerlikleri ve farklılıkları belirlemeye, ortaklıklardan hareketle onları gruplandırmaya çalışan bir dilbilim alanıdır. Japonca ve Türkçe, bazı araştırmacılar tarafından yapısal benzerlikleri olması sebebiyle Transavasya¹ dilleri adı verilen Korece, Moğolca ve Mançucanın da içinde bulunduğu dil birliğinin birer üyesi olarak kabul edilir. Japonca ve Türkçe ÖNY sözdizimine sahip dillerden olup dilin iç dinamiklerinin izin verdiği ölçüde cümlede NÖY dizimine de rastlanmaktadır. Her iki dilde de baş unsur yüklem ve yüklem cümlesinin temel yapı üyelerinin konumlanma noktalarını ve konum kaynaklı işlevlerini belirler. Japonca, cümlede yüklemle üyeleri arasındaki edimbilimsel ilişkiye göre belirlenen “konu (topic)”yu “wa” biçimbirimi ile işaretlerken Türkçede konu işaretleyicisi olarak tanımlanmış özel bir biçimbirime rastlanmadığı görüşü hâkimdir. Bir başka ifadeyle, konu için gramer kitaplarımızda Japoncada, Korecede veya Moğolcada olduğu gibi ayrı bir bölüme rastlamak güçtür. Bu da ilgili dillerden herhangi birini öğrenen Türk öğrencilerinin birtakım güçlükler ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada Japonca öğrenen Türk öğrencilerinin Japonca “wa”yı Türkçede ele alış biçimlerinden yola çıkarak Türkçe için “konu”, {+DAn} biçimbirimli AÖ’lerin *konulaştırıcılığı* ve dilbilgisel düzlemde konu ile öznenin farklılığı Japonca ile karşılaştırılarak ele alınacaktır.

Cümle ya da sözcüde öğelerin iki temel ilkeye dayalı olarak belirli biçimde düzenlenmesine *bilgi yapısı (information structure)* adı verilir. Bu iki temel ilke i) konusunun, dinleyen ya da okurun var olan bilgisine ilişkin varsayımları ii) konusur / yazarın öncelemek istediği öğeleri olarak bilinir. Bu ilkeye dayanarak bazı öğeler konulaştırılır, bazıları ise odaklanır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 57). Vallduví (1992), bilgi yapısının bu ikili ayrımını yeterli bulmayarak cümle içindeki ortak ve ortak olmayan bilgiyi ayırarak cümlesinin öncelikle *temel (ground)* ve *odak* olmak üzere iki bölüme ayrıldığını iddia eder. Bunlardan *temel*, ortak bilgiyi (shared knowledge), *odak* da ortak olmayan yeni bilgiyi içermekte olduğunu belirtir ve daha sonra temeli kendi içinde *bağlantı (link)* ve *ekenti (tail)* olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre *bağlantı*, cümle başında kodlanan, dolayısıyla cümlesinin konusunu belirleyen bir birim, ekenti de bunun tamamlayıcısı niteliğindedir. Böylece *odak* cümledeki en önemli birimken cümlede *konu* zorunlu değildir (İşsever, 2000: 46). Cümlede bir öğeyi cümlesinin konusu yapma işine *konulaştırma (topicalization)* denir ve dillerde konulaştırma işlevini üstlenmiş farklı yapılar bulunmaktadır. Örneğin Transavasya dillerinden Korece ve Japonca bu işlevi, cümle başında ad öbeğine (AÖ) eklenen özel biçimbirimlerle yerine getirirken Moğolca ve Mançuca gibi Transavasya dilleri de aslı işlevi konu işaretleme olmayan ancak edimbilimsel açıdan konulaştırma yetkisine sahip biçimbirimler aracılığıyla bu görünümü yüzey yapıya taşırlar. Bu çalışmanın amacı, Türkçede cümle başında bulunan AÖ’lere eklenen {+DAn} biçimbiriminin, diğer Transavasya dillerinde karşımıza çıkan konu işaretleyicileri (topic markers) gibi değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışmaya sunmaktır. İnceleme kısmında Transavasya dillerindeki konu işaretleyicileri genel olarak tanıtıldıktan sonra karşılaştırmada sadece günümüz Japoncası ve Türkçesi örnekleri kullanılacaktır.

¹ İki binli yılların başlarında Belçikalı araştırmacı Martine Irma Robbeets ve ekibi Japonca, Korece, Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dilleri arasında genetik bir akrabalık araştırılacaksa bunun ilgili dillerin değişime dirençli morfolojik birimlerinde özellikle de fiil morfolojisinde karşılaştırma yapılması gerektiği tezini öne sürmüşlerdir (Robbeets, 2005: 41-44). Çünkü bağımsız birimler olan sözcükler yoğun etkileşim sonucu çok daha kolay ödünçlenebilir ve bu sözcüklerin etimolojisi yapılırken sadece ses denklikleri değil anlam birlikleri de dikkate alınmalıdır (Robbeets, 2005: 45-51). Japonca, Korece, Moğolca, Türkçe ve Mançu dillerinde fiil morfolojisini ve dilin kopyalanmaya dirençli yapılarını merkeze alarak karşılaştırma yapan, zikredilen dillerdeki yoğun benzeşmenin genetik mi, etkileşim sonucu mu yoksa tesadüfi benzerlikler mi olduğunu ortaya koymaya çalışan dilbilimciler geleneksel hale gelmiş Altay dilleri adlandırması yerine Transavasya dilleri terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Biz de Japonca ve Türkçe karşılaştırmalı çalışmalarımızda iki dil arasındaki benzeşmelerin yoğun olduğunu kabul etmekle birlikte, genetik akrabalığın henüz ispatlanamamış olması sebebiyle Transavasya dilleri adlandırmasını tercih ediyoruz.

2. İlgili Çalışmalar ve Kavramsal Çerçeve

Türkçede karşılaştırma konuları dışında konuyu işaretleyen özel bir biçimbirim bulunmadığı, konulaştırılmak istenen AÖ'nün belirli olmak kaydıyla cümle başına taşındığı veya cümle başındaki AÖ'ye *-a gelince* yapısı eklenerek (Erguvanlı, 1984: 37; Kornfilt, 1997: 201) konulaştırma işlevini yerine getirdiği görüşü hâkimdir. Erguvanlı (1984), güçlü konular (strong topics) olarak tanımladığı karşılaştırma içeren cümlelerde *ise* bağlacının konu işaretleyicisi görevi üstlendiğini dile getirir ve birçok dilde karşılaştırma konularının (contrastive-topics) şart kipi ile belirlendiğinin altını çizer. Ancak *de* bağlacının konulaştırıcılığına şüpheyle yaklaştığını belirtir (s.42). "(97) Bir gömlek sana bir gömlek de kardeşine aldım"; "(98) Bir bankadan ise üç milyon çalmışlar" (s. 38-39). Karşılaştırma topikleri, Erguvanlı'nın deyiimiyle güçlü topikler, araştırma kapsamımız dışındadır. Erguvanlı örneklerini cümle başlık ve belirlilik/belirsizlik ilişkisini tartışmak için vermiştir. Kornfilt (1997) ise Türkçede herhangi bir konu işaretleyici ek olmadığını savunur (s. 201). Öznelerin konuluğuyla ilgili olarak bazı araştırmacılar (Lehmann 1976, Keenan 1976) cümlede/sözcede "özne"lerin diyakronik olarak "konu"lardan gelişerek ortaya çıktığını, öznenin konu konumuna yerleşmesi yönünde eğilim gösterdiğini savunurlar. Li ve Thompson (1976) cümle başında bulunan AÖ'nün canlı (+animate) ve belirsiz (indefinite) olması durumunda özneyi işaretleyebileceğini ancak konuların mutlaka belirli (definite) olmak zorunda olduğunu dile getirirler. Erguvanlı (1984)'da da Türkçede cümle başı pozisyonunun konu konumu olduğu, öznelerin ise işaretlenmemiş konular (unmarked topics) veya doğal konular (natural topics) olduğu belirtilmektedir. Cümlede *verilmişlik* (givenness), *belirlilik* (definiteness), *canlılık* (agency), *gönderimsellik* (referentiality), *özellik* (specificity) ve *cümle başlık* (sentence-initial) gibi işlevsel ölçütlere dayanarak cümledeki konu işlevini yerine getiren birimin tespit edilebilmesine yönelik çalışmaların sayısı oldukça fazladır (Chafe 1976; Erguvanlı 1984; Hoffman 1995; Keenan 1976; Keenan ve Schieffelin 1976; Kılıçarslan 1994). İşsever ise bu ölçütlerin güvenilirliğini eleştirmekte, kullanılabilir en güvenilir ölçütün cümle başlık olduğunu ve Vallduví'nin *bilgi yapısı paketi* yaklaşımı ile konunun belirlenebileceğini savunmaktadır (İşsever 2000, 2002a, 2002b). Buna göre konu belirlemede bir soru-cevap kümesi oluşturulur ve cevapta bulunan eski bilgiler İşseverin deyiimiyle, önvarsayımsal öğeler, konusal özellik taşıyan birimler olarak kabul edilir (İşsever, 2002: 118-119).

Son zamanlarda Türkçe üzerine yapılan anlambilimsel odaklı istem çalışmaları ve özne araştırmaları (Alan 2021; Baydar 2008; Boz 2009; Doğan 2011) incelendiğinde bize göre *konunun* belirlenmesinde cümle başında olma ölçütünün önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Özne daha serbest bir konumlanmaya sahip olabilirken, konulaştırma için mutlaka başa taşımaya gerektiği anlaşılmıştır. Doğan'ın "Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri" başlıklı doktora tez çalışmasında, bizim çalışmamızda ele alınan topic "mevzu" olarak adlandırılmış ve "(81) Öğretmen öğrencilerini övdü" (2011: 75) örneğinde görüldüğü gibi cümle başı olmayan AÖ cümlelerin konusu olarak belirlenmiştir. Alan (2021)'da "(37) Ne anlarınız sanayiden ne anlarınız ticaretten" (2021: 255) örneğinde görüldüğü gibi yine cümle başında olmayan {+DAn} biçimbirimli üye konu/içerik olarak belirlenmiştir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, her iki çalışma da anlambilimsel ve fiil istemi odaklı çalışmalardır. Alan (2021)'daki *konu/içerik* "theme/comment" iken bizdeki *konu* "topic"tir. Doğan (2011)'daki "mevzu (topic)" bizdeki "konu (topic)" ile aynıken birim belirleme ölçütlerimiz farklıdır. Diğer yandan özne çalışmalarında karşımıza çıkan (Baydar 2008; Boz 2009) {+DAn} biçimbirimli cümle başı AÖ'lerin de cümlede *konu (topic)* işaretleme işlevi olduğu düşünülmektedir. Baydar, "Kek+ten arttı.", "Anahtarlık+ten kalmadı." (2008:21) cümlelerinde *kekten* ve *anahtarlıktan* AÖ'lerinin özne olduğunu iddia etmekte, Boz (2009) da bu iddiayı kabul etmektedir. Boz bu cümlelerin kuruluşundaki eksiltiye dikkat çekerek: "Kek+ten [biraz(ı)] arttı." cümlesindeki {+DAn} biçimbirimli AÖ'ye "eksiltili özne" adlandırmasını önerir. Ayrıca Boz, Türkiye Türkçesinde eksiltili cümlelerin daha detaylı incelenmesi ile "özne" öğesinin alabileceği biçimbirim sayısının artabileceğini dile getirir (2009: 2374). Özne sözdizimsel işlevlerin konusu olmakla birlikte, "öznenin konu konumuna yerleşmesi yönünde eğilim gösterdiği" (Erguvanlı

1984; Lehmann 1976; Keenan 1976) görüşünden hareketle bu çalışmada cümle başında bulunan {+DAn} biçimbirimli AÖ’ler edimbilimsel açıdan ele alınıp {+DAn}’nın cümle başı AÖ’sünü konulaştırıp konulaştırmadığına bakılmıştır.

Son olarak, bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturan Japonca ve Türkçede *konu* işaretleyicileri ile doğrudan ilgili olmamakla beraber, Japonca wa’yı ele alarak bunların Türkçedeki görünümünü karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Tekmen ve Takano (2005), Japonca wa’yı sözcük türlerinden “ilgeçler” başlığı altında ele alırlar ve özel bir kullanım alanına sahip olduğunu belirterek onu tek başına incelerler. Tekmen ve Takano’da wa’nın en önemli işlevinin cümlenin hatta yeri geldiğinde tüm paragrafın konusunu belirlemek olduğunu belirtilir ve wa’nın konulaştırma işlevi cümle başılıktaki vurgulanır (2005: 134). Ayrıca, Kornfilt (1997)’e atıfta bulunularak Türkçede konuyu belirten bir ek veya ilgeç olmadığı, genelde konunun cümle başında yalın durumda bulunduğu ve bazen de “-a gelince” biçiminde görüldüğü hatırlatılır (2005: 133). Akbay (2006)’ya ait olan “Japonca ve Türkçedeki Eylemlerin Üye Yapısı – Dil Öğretimi Amaçlı bir Karşılaştırma-” başlıklı doktora tezi de Türkçe ile karşılaştırmalı olarak wa’ya yer veren başka bir çalışmadır. Ancak bu çalışmada da *konu*, Alan (2021) ve Doğan (2011)’daki gibi *theme* olarak ele alınmıştır. Bu nedenle bizim çalışmamızdaki konu (topic) ile ilgisi bulunmamaktadır. Japoncada wa’li AÖ’lerin öznellik ve konuluğunu (topicality) ele alan ve bunu Türkçedeki görünümüyle karşılaştıran bir başka araştırmacı da Atay (2018, 2021a, 2021b)’dir. Atay, 2018’deki çalışmasında “*Japonca öğrencilerinin wa ve ga’nın kullanım farklılığından kaynaklanan anlam farklılığını ve bunların Türkçeye aktarımını*” konu edindiği çalışmasında wa ve ga’yı Imamura (2002)’nin “*bilinen - wa*” / “*bilinmeyen / yeni bilgi-ga*” ölçütüyle karşılaştırmış ve Japonca öğrenen Türk öğrencilerinin wa – ga² kullanımında karşılaştığı sorunları bu karşıtıktan hareketle gidermeyi önermiştir (2018: 213-231). Daha sonra bu çalışmasına Imamura (2002)’nin diğer ölçütlerini de ekleyerek yine “özne-konu / wa-ga” karşıtlığı üzerinde durmuştur (Atay, 2021b: 12-26). Atay wa-ga üzerine yaptığı “Türkçe ve Japoncada Özne İşaretleyicisi” başlıklı ikinci çalışmasında (2021a: 1-20) Japoncada hem konu işaretleyicisinin (wa) hem de özne işaretleyicisinin (ga) yüzey yapıda görüldüğü cümleleri ele almıştır. İki dildeki “özneler” örtüştürülürken Japoncadaki *konu* Türkçedeki diğer sözdizimsel öğelerle karşılanmaya çalışılmış ve bunun sonucunda Atay (2021a:19) tespitlerini şu şekilde sıralamıştır:

“Japonca bir cümlede wa eki, özne ve konu olmak üzere çift işlev yüklediğinde Türkçede buna yalın durumdaki ad öbeği olarak özne karşılık gelmektedir. Japoncada özne ga ile işaretlendiğinde Türkçedeki karşılığı yine yalın durumdaki öznedir. Japoncada wa eki sadece konu işaretleyicisi olduğunda, bunun Türkçe karşılığı özne, nesne ve zarf tümleci olmak üzere cümlenin farklı öğeleriyle karşılık bulmaktadır. Türkçeden Japoncaya baktığımızda; Türkçede özne, Japoncadaki özne-ga, konu-wa ve özne-wa öğelerinin hepsini kapsamaktadır.”

3. Sorun

Japonca konu işaretleyicisi wa’nın Türkçedeki görünümüne değinen yukarıdaki çalışmalar dikkatle incelendiğinde araştırmacıların *konuyu* sözdizimsel ve anlambilimsel işlevler doğrultusunda ele aldıkları görülmektedir. Özellikle Atay (2018, 2021a-b)’da *öznellik* ile *konuluğun* aynı işlevsel kategoride değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak sözdizimsel etiket olan olan “özne, nesne, zarf tümlecini”nin, edimbilimsel etiket olan *konu* karşısına konması bize göre sorun yaratmaktadır. Ayrıca

² Günümüz Japoncasında “ga” nominatif (shukaku) ve genitif (zokkaku) durumlarını işaretlemeye kullanılan bir biçimbirimdir. Bu biçimbirim yan cümlede ve temel cümlede özneyi işaretlemeye kullanıldığı için özne işaretleyicisi olarak da adlandırılır. “Erken Orta Dönem Japonca (794-1185, Heian Dönemi olarak da bilinir) metinlerinde nominatif durum işaretlenmez (Ø), yan cümlelerde genitif eki olarak kullanılan “ga” ve “no”ya rastlanmaktadır. Erken Orta Dönem Japoncasının yan cümlelerde görülen [Ø, ga ve no] biçimbirimleri, günümüz Japoncasında [ga ve no] olarak devam etmiş ve alternasyon yaparak günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir” (Banno, 2013: 177).

Kornfilt'in "konular cümle başında yalın halde bulunurlar veya -a gelince şeklinde belirtilirler" önerisi (1997: 201) dikkate alınarak yapılan çeviriler de bize göre sorunludur. Çünkü Japonca cümlelerde konulaştırma biçimbirimi "wa" ve nominatif biçimbirimi "ga" arka arkaya geldiğinde [AÖ1wa AÖ2ga...yüklem]³ ya (1') ve (2')'de olduğu gibi dilbilgisel olmamakta ya da (1'') olduğu gibi zorlama bir çeviri ile karşılaşılmaktadır. Bu zorlama çeviriler Atay tarafından da eleştirilmektedir (2021a: 13). Bu çalışmada sorunun giderilmesi için cümle başlık ölçütüne bağlı kalınarak (1''') ve (2''')'deki gibi AÖ'lerin {+DAn} biçimbirimiyle çevirilmesi teklif edilmektedir:

(1) Sakana-**wa** maguro-**ga** oishii desu
 fish-**TOP** tuna-**NOM** delicious COP.

(1') *Balık, ton lezzetlidir.

(1'') (?) Balığa/balıklara gelince, ton lezzetlidir.

(1''') Balıklardan ton lezzetlidir.

[AÖ1 wa] SAKANA WA / BALIKLARDAN

edimbilimsel işlev: konu (topic); sözdizimsel işlev: dolaylı nesne (indirect object)

[AÖ2 ga] MAGURO GA / TONØ

edimbilimsel işlev: odak (focus); sözdizimsel işlev: özne (subject)

(2) Kēki-**wa** Ali-**ga** tabe-mashita
 cake-**TOP** Ali-**NOM** eat-PAST

(2') *Kek, Ali yedi.

(2'') Keke gelince, (onu) Ali yedi.

(2''') Kekten Ali yedi"

[AÖ1 wa] KĒKĪ WA / KEKTEN

edimbilimsel işlev: konu (topic); sözdizimsel işlev: doğrudan nesne (direct object)

[AÖ2 ga] ALĪ GA / ALĪØ

edimbilimsel işlev: odak (focus); sözdizimsel işlev: özne (subject)

3. Amaç ve Yöntem

Cümle ya da sözcüde öğelerin iki temel ilkeye dayalı olarak belirli biçimde düzenlenmesine bilgi yapısı (information structure) adı verilir. Bu iki temel ilke i) konuşurun, dinleyen ya da okurun var olan bilgisine ilişkin varsayımları ii) konuşur / yazarın öncelemek istediği öğeleri olarak bilinir. Bu ilkeye dayanarak bazı öğeler konulaştırılır, bazıları ise odaklanır (İmer, vd. 2011: 57). Bu çalışmanın amacı, Türkçede cümle başında bulunan {+DAn} ekli AÖ'lerin, Japoncada cümle başı wa ekli AÖ'ler gibi konulaştırılıp konulaştırılamayacağını tartışmaya sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda bilgi yapısında edimbilimsel açıdan ele aldığımız konu kavramı "hakkındalık" olarak tanımlanmış, konuyu belirlemede işlemsel ölçüt olarak "cümle başlık" esas alınmıştır. İletişimsel oluşum içerisinde gerçekleşen kurucunun bilgisel konumu, Vallduvi (1992)'nin bilgi yapısı yaklaşımından yola çıkılarak oluşturulan soru-cevap kümeleri ile belirlenmeye çalışılmış ve önvarsayımsal öğeler cümlelerin konusu olarak kabul edilmiştir. Önvarsayımsal öğeler verilmişlik ve belirliliği de kapsamaktadır. Çalışma aşağıdaki üç ön kabule göre şekillendirilmiştir:

³ [AÖ1 wa AÖ2 ga ... desu] yapısındaki "Zo wa hana ga nagai desu", "Ali wa se ga takai desu" gibi eksiltili özne konusuna odaklanan ve aslında ga'lı öbeğin tamlama oluşturduğu Japonca örnekler çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

(i) Konular cümle başında konumlanırlar. Özneler cümlede konu pozisyonuna yerleşebilen doğal konulardır. Ancak belirli olma zorunluluğu taşımazlar. Konular ise belirli / verilmiş diğer bir ifadeyle önvarsayımsal olmak zorundadır.

(ii) Türkçede {+DAn} biçimbirimli AÖ’ler cümle başına geldiğinde eski bilgi ise cümledeki KONU’yunu belirtirler. Yeni bilgi ise cümledeki ODAK’ını belirtirler. ODAK’lar cümlede eksiltilemezken KONU’lar eksiltilebilir.

(iii) Baydar (2008) ve Boz (2009)’un Türkçede {+DAn} biçimbirimi almış AÖ’lerin özneliği önerisi, AÖ’ler cümledeki ancak konusu ise kabul edilebilir.

4. İnceleme

4.1. Transavasya Dillerinde Konulaştırma

Transavasya dillerinin ilgili gramer kitaplarına bakıldığında *konu / konulaştırma* (topic/topicalization) başlıklarının altında birtakım bağımlı ve bağımsız biçimbirimlerin sıralandığı görülmektedir. Bunlardan Mançuca ve Moğolcadaki biçimbirimlerin Japonca ve Korecedeki konulaştırıcılardan farklı olarak konu işaretleme dışında da görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Örnek (3)’te görüldüğü üzere Mançucada ifade olarak “eğer ... olursa”, “...dan söz edecek olursak” anlamlarına gelen *Oci* (<o-: ol-) ve *seci, seme* (<se-: söyle-) sözcükleri gramerleşip eklendiği AÖ’yü konulaştırmaktadır (Gorelova, 2002: 284, 410). Örnek (4)’te Moğolcadaki AÖ’lerin cümle başına taşınarak sözdizimsel yollarla konulaştırılabildiği gibi cümle başındaki AÖ’ye bol < bol-bel “eğer / ise” (bol- “ol-” fiilinden gramerleşmiştir) getirilerek de konu işaretleyebildiği görülmektedir. Janhunen, konunun “aynı zamanda özne olduğundan ve *bol* çoğunlukla öznenin sonra konumlandığından hatalı bir biçimde “özne işaretleyicisi” olarak da adlandırılmakta” olduğunu belirtir (Janhunen, 2012: 236). Bu biçimbirimler burada ayrıntılı olarak ele alınmayacak sadece birer örnekle tanıtılacaktır:

Mançuca

(3)	aisin	menggun	oci	guise-de	tebu-mbi,
	gold	silver	TOP	chest-DAT	put in-IMPF
	bele	jeku	oci	tsang-de	asara-mbi.
	rice	grain	TOP	granary-DAT	Store- IMPF

“As for gold and silver, they are put in a chest, but as for rice and grain, they are stored in a granary” (Gorelova, 2002: 411)

“**Altın gümüş** sandıkta saklanır, **pirinç arpa** ambarda saklanır.”

Moğolca

(4)	oulaan baater	bol	monggel	ouls-ii-n	niislel	youm
	red hero	TOP	Mongol	state-GEN	capital	COP

“Ulan Bator is the capital of Mongolia” (Janhunen, 2012 :236)

“**Ulanbatur** Moğol devletinin başkentidir.”

Korece için tarafımızca oluşturulan örnek (5)’te *-nun* konu işaretleyicisidir. Ünsüzle biten sözcüklerden sonra ise *-un* kullanılmaktadır. Japonca ile daha rahat karşılaştırılabilmesi için (5)’in aynısı Japonca olarak (6)’da verilmiştir.

Korece

(5) Dokyo- **nun** hangug-ui sudo ibnida.
 Tokyo- **TOP** Japan-GEN capital COP

"Seul Kore'nin başkentidir."

Japonca

(6) Tōkyō-**wa** Nihon-no shuto desu.
 Tokyo-**TOP** Japan-GEN capital COP

"Tokyo Japonya'nın başkentidir."

4.2. Japonca ve Türkçede Konulaştırma

4.2.1. Japoncada Konulaştırma ve Türkçe Karşılıkları

(i) Konular cümle başında konumlanırlar. Özneler cümlede konu pozisyonuna yerleşebilen doğal konulardır. Ancak belirli olma zorunluluğu taşımazlar. Konular ise önvaryimsal olmak zorundadır. (ii) ... odaklar cümlede eksiltilemezken konular eksiltilebilir.

Aşağıdaki Japonca örneklerin Türkçe çevirileri için oluşturulmuş soru cevap kümelerinde ( ) konuyu, [ ] odağı belirtmektedir.

(7) Ali-**wa** enjinia desu.
 Ali-**TOP** engineer COP

"Ali-Ø mühendistir."

(7') (Ali) [ne iş yapıyor]? : (Ali) [mühendistir.]
 (Al'nin mesleği) [ne]? : (Ali) [mühendistir.]

Örnek (7)'de Her iki durumda da Ali önvaryimsal ögedir. Konuşma ortamı katılımcıları için ortak bilgidir. Bu nedenle cevap "enjinia desu" (mühendistir) şeklinde konunun eksiltilmesi ile de oluşturulabilir.

(8) Oyatsu-**wa** kēki-**ga** oishii desu
 treats-**TOP** cake-**NOM** delicious COP

"Atıştırmalıklardan kek-Ø lezzetli."

(8') (Atıştırmalıklar) [nasıl?] : (atıştırmalıklardan) [kek lezzetli] /
 (Davetteki atıştırmalıkları) [nasıl buldun?] : mutlaka ye

Örnek (8)'de muhtemel soru cümlesindeki davet, atıştırmalık gibi AÖ'ler konuşma ortamının her iki katılımcısı için önvaryimsal bilgidir.

(9) a. Oyatsu-**wa** nani-**ga** noko-tteiru?
 treats-**TOP** what-**NOM** remain-PERF.

"Atıştırmalıklardan ne-Ø arttı?"

(Atıştırmalıklardan) [ne] var?

b. kēki-**ga** noko-tteiru.
 cake-**NOM** remain-PERF.

"[Kek] arttı"

Örnek (9a)'da *atıştırmalık* konuşma ortamında ilk kez geçmekte ancak atıştırmalık kavramı konuşma ortamı katılımcılarının ikisi için de önvaryimsal bilgi özelliği taşımaktadır. Diğer yandan atıştırmalıklardan var olanın hangisi olduğu soruyu soran tarafından bilinmediği ve yeni bilgi olacağı

için “ga” ile işaretlenmiştir. Bu nedenle *atıştırma* konu, *ne* ise odaktır. (9b)’de ise *kek* konuşma ortamına taşınan yeni bilgi olduğu için “ga” ile işaretlenip odaklaştırılmıştır.

- (10) *kēki -wa noko-tteiru* (kedo kukki wa mou owatta)
cake-**TOP** remain-PERF.

“Kekten arttı (ama kurabiye çoktan bitti)”

- (10') (Atıştırma) daha [var mı]? : Kekten arttı, (kurabiyeden kalmadı)

Örnek (10)’da her ne kadar *keki-wa* cümleden eksiltilmeyerek önkabul (ii) ile çelişiyor gibi görünse de bu cümlenin, söylem ortamına taşınmayan “Kekten var, kurabiyeden kalmadı / Kekten var ama ben yiyeceğim” gibi *karşılaştırma konusu* (contrastive topic) içeren bir cümlenin zeminini oluşturduğunu unutmamak gerekir.

4.2.2. {+DAn} Biçimbirimli AÖ’lerin Konuluk Değeri

(i) Konular cümle başında konumlanırlar. Özneler cümlede konu pozisyonuna yerleşebilen doğal konulardır. Ancak belirli olma zorunluluğu taşımazlar. Konular ise önvaryimsal olmak zorundadır. (iii) Baydar (2008) ve Boz (2009)’un Türkçede {+DAn} biçimbirimi almış AÖ’lerin özneliği önerisi ancak AÖ’ler cümlenin konusu ise kabul edilebilir. Aşağıdaki örneklerde {+DAn} biçimbirimli AÖ’lerin konulaştırma işlevi taşıyıp taşımadığını belirlemek için (i) ve (iii) ön kabullerine göre değerlendirmesi yapılarak çıkan sonuçlar ilgili cümlenin karşısına yazılmıştır.

“Ne anlıyorsunuz *sanayiden*, ne anlıyorsunuz *ticaretten*...” (Alan, 2021: 65)

↓

- (11) (Biz) [**Neden**] anlamayız?
(Biz)_{AÖ1} [**Sanayiden** ve **ticaretten**]_{AÖ2} anlamayız. : AÖ1: KONU
(Watashitachi **wa**)_{AÖ1} [**sangyō to eigyō-ga**]_{AÖ2} wakaranai. : AÖ2: ODAK
- (12) (Telefonunu) [**tamir ettirdin mi?**]
(Bu telefon**dan**)_{AÖ1} [**hayır gelmez**]. Tamir ettirmeyeceğim : AÖ1: KONU
(Kono denwa **wa**)_{AÖ1} mou dame da.
- (13) a. [Beypazarı kuruşu-**Ø** var mı?]
(Beypazarı kuruşu**ndan**)_{AÖ1} kalmadı. : AÖ1: KONU
(Beypazarı kukkii **wa**)_{AÖ1} mou urikere ni natteiru.
- b. [Safranbolu kıtır**ı-Ø**]_{AÖ1} [**alır mısınız?**]
Safranbolu kıtır**ı ga** ikaga desu ka? : AÖ1: ODAK
- c. (Evide)_{AÖ1} (**Ondan**)_{AÖ2} [**var.**] Almayayım, teşekkürler. : AÖ1: KONU
(Sore **wa**)_{AÖ2} mou kattearu. : AÖ2: KONU
- d. (Ben)_{AÖ1} [**Ondan**]_{AÖ2} almayacağım. : AÖ1: KONU
(Watashi wa) [**sore wo**] kawanai. : AÖ2: ODAK
- (14) Anahtarlıktan kalmadı (Baydar, 2008:21)
↓
(İstediğiniz/ O) (**Anahtarlıktan**)_{AÖ1} kalmadı (=yok) : AÖ1: KONU
(Kii horudā **wa**)_{AÖ1} urikere ni natteiru.
(Star Wars ürünlerinin hepsini almak istiyorum. Mümkün mü?)

Örnekler incelendiğinde (11) ve (13d)’de {+DAn} biçimbirimli AÖ’lerin cümlenin konu birimini oluşturamadığı gözlemlenmektedir. Çünkü bu cümleler yargı cümleleridir ve cümle başına *biz*

(11) ve *ben* (13d) AÖ'leri yalın halde konumlanarak (sözdizimsel açıdan özne, anlambilimsel açıdan edici etiketlerini alarak) doğal konulaştırıcı olmuşlardır. Böylece ön kabul (i)'de bahsedilen öznellik-konuluk ilişkisi yerine getirilmiş olmaktadır. Sözdizimsel açıdan ikinci sıraya gerileyen {+DAn} biçimbirimli AÖ'ler ise nesne pozisyonuna yerleşmişler, edibilimsel düzlemde cümlelerin vazgeçilemeyen, eksiltilemeyen odağı olmuşlardır. Diğer yandan önceki bölümlerde incelenen (4)-(10)'a bakıldığında tüm cümlelerin isim cümlesi veya hâl/sonuç görünüşü bildiren cümleler olduğu görülmektedir. Çünkü {+DAn} biçimbirimli AÖ'ler ancak isim cümlelerinde veya "Anahtarlardan kalmadı.", "Kekten arttı." gibi aspekt değeri hâl/sonuç olan cümlelerde cümle başılığa yükselebilmektedirler. Fiil cümlelerinde ise (11) ve (13d)'de olduğu gibi edici rolünü üstlenen AÖ'ye, özne pozisyonunu kaptırmak nesne pozisyonuna gerilemektedir. Edibilimsel açıdan ise odaklaştırmacıdır. Bu iki durum ön kabul (ii)'yi doğrulamış olmaktadır. Son olarak örnek (12), (13a), (13c) ve (14)'te cümle başında yer alan {+DAn} biçimbirimli AÖ'lerin hepsi cümlelerin konusunu oluşturmaktadır. Hepsi öngörülebilir bilgi içermektedir ve söz dizimsel açıdan ele alındığında özne konumundadırlar. Bu durumda (iii). ön kabulümüz de doğrulanmış olmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu makalede Transavasya dillerinden Japoncada *konu* (*topic*)'nun belirli bir biçimbirimle işaretlenirken Türkçede {+DAn} biçimbirimiyle işaretlenip işaretlenemeyeceği, bu türden bir işaretlemenin Japonca *wa*'lı konu işaretleyicileriyle örtüşüp örtüşemeyeceği tartışılmaya çalışılmıştır. Japonca öğrenen Türk öğrencilerin Japoncadaki *wa* ile işaretlenmiş AÖ'leri cümlelerin konusu olarak algılamakta zorluk çektikleri görülmektedir. Bunun sebebinin "Türkçede konu işaretleyicisi yoktur; ya cümle başında eksiz bulunurlar ya da konuyu belirtmek için AÖ'ye *a gelince* eklenir; Türkçede özne eksizdir" ön kabulü olduğu düşünülmektedir. Bu ön kabulden hareketle, Japoncadaki "*Oyatsu wa kēki ga arimasu*" gibi bir cümlede birinci AÖ *oyatsu*'nun *wa*'dan dolayı konu, ikinci AÖ *kēki*'nin ise *ga*'dan dolayı özne olduğunu bilen öğrenci, "*Atıştırmalıklar, kek var" gibi bir cümlelerin dilbilgisel olmayacağını da bildiği için "(?) *Atıştırmalıklara gelince, (onlardan) kek var.*" gibi zorlama çevirilere yönelmeye başlarlar. Çünkü *konu*(*topic*) ile *özne* (*subject*)'yi aynı dilbilgisel düzlemde ele almaktadırlar. Oysa *özne* cümlelerin sözdizimsel düzleminde, *konu* ise edibilimsel düzleminde ele alınması gereken bir bileşendir. Cümle başındaki *wa* işaretli AÖ'nün edibilimsel düzeyde *konu* olması, onun sözdizimsel düzlemde özne olmasına engel değildir. Japonca öğretiminde bu tür istenmeyen durumların önüne geçmek için öncelikle *öznellik* ile *konuluğun* farklı düzlemler olduğunun ancak ikisinin de aynı AÖ tarafından işaretlenebileceğinin öğrenciye kavratılması, Türkçede de Japoncada olduğu gibi hem konunun hem de öznenin işaretlenebileceği fikrinin de kazandırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu işaretleme konu için genel kabule göre "...a gelince/...den bahsedecek olursak" yapısında olduğu zaman ortaya dilbilgisel olmayan veya kullanımına sık rastlanmayan bir cümle ile karşılaşıldığında AÖ'ye {+DAn} biçimbiriminin de getirilebileceği belirtilmelidir. "*Atıştırmalıklardan kek var.*", "*Kekten arttı.*" cümlelerinde {+DAn} biçimbiriminin cümle başındaki AÖ'yü edibilimsel açıdan konulaştırdığının, sözdizimsel açıdan özne pozisyonuna taşıdığına öğretilmesi gerekmektedir. Ancak {+DAn}'ın bu işlevi yerine getirebilmesi için, mutlaka cümle başında olması gerektiği, bilinen bir bilgi olması gerektiği anlatılmalıdır. Diğer yandan Türkçedeki öznelere {+DAn} biçimbirimiyle işaretlenebilmesi için de eklendiği AÖ'yü mutlaka konulaştırmış olması gerektiği hatırlatılmalıdır: "*Sore wa kawanai / (ben) Ondan almayacağım*" cümlesinde "*ondan*" AÖ'sü konu değil odaktır ve sözdizimsel düzlemde özne değil dolaylı nesne pozisyonunda konumlanır. Japonca "*wa*" ile sadece +{DAn} biçimbirimli AÖ'leri karşılatırdığımız bu çalışmadan sonra, Türkçede özne işaretleyicisi olduğu iddia edilen +{In} biçimbiriminin de konuluk değerinin ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Akbay, Okan Haluk (2006) *Japonca ve Türkçe Eylemlerin Üye Yapısı- Dil Öğretimi Amaçlı Bir Karşılaştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alan, Nazmi (2021) *{+DAn} Durum Biçim Birimi (Yükleyenlerin Üye Yapısı ve Anlamsal Roller)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Atay, Ayşegül (2018) Japon Dili Eğitiminde わ (wa) ve が (ga) İlgeçleri ve Bu ilgeçlerin Türkçeye Yansımaları. A. Atay içinde, *Japon Dili İncelemeleri Serisi IV* (s. 212-229). Londra: Transnational Press London.
- Atay, Ayşegül (2021a) Türkçe ve Japoncada Özne İşaretleyicisi. *Diyalektolog*(26), 1-20. doi:<http://dx.doi.org/10.29228/diyalektolog.49857>
- Atay, Ayşegül (2021b) *Japonca Ad Durum Ekleri - Türkçe ile Karşılaştırmalı*-. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Banno, Osamu (2013) 'Ga/ no' Kōtai Genshō nitsuite no Ichikōsatsu — Kodai Gendai Kōpasu o Taishō Shite —. *Dai 4-kai kōpasu nihongo-gaku wākushoppu yokō-shū* (s. 177-186). Tokyo: National Institute for Japanese Language and Linguistics.
- Baydar, Turgut (2008) +Dan Ekli Özne Üzerine. *Türk Dili - Dil ve Edebiyat Dergisi*-, XCVI(679), 19-24.
- Boz, Erdoğan (2009) Türkiye Türkçesinde Özne Durum Biçimbirimi Alabilir. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2371-2377.
- Chafe, Wallace L. (1976) Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. C. N. Li, & T. S. A. içinde, *Subject and Topic* (s. 25-55). New, York: Academic Press.
- Doğan, Nuh (2011) *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erguvanlı, Eser (1984) *Function of Word Order in Turkish Grammar*. Berkley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Gorelova, Liliya M. (2002) *Manchu Grammar*. Leiden: Brill.
- Hoffman, Beryl (1995) *The Computational Analysis of the Syntax and Interpretation of "Free" Word Order in Turkish*. Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania, Institute for Research in Cognitive Science.
- Imamura, Kazuko (2002) "wa" VS "ga" to Nihongo Kyouiku. *Shinshūdaigaku ryūgakusei sentā kiyō* S.3, s. 45-59.
- İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet, & Özsoy, A. Sumru (2011) *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşsever, Selçuk (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- İşsever, Selçuk (2002). Konu: tanımlanışı, bilgi yapısı ve kimi sorunlar. L. Uzun, & E. Huber içinde, *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler* (s. 37-54). Essen: Verlag Die Balue Eule.
- İşsever, Selçuk (2002). Türkçe Bilimsel Metinlerde Konu. L. Uzun, & E. Huber içinde, *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler* (s. 117-130). Essen: Verlag Die Balue Eule.

- Janhunen, Juha A (2012) *Mongolian* ((London Oriental and African language library 19.). Amsterdam: John Benjamins.
- Keenan, Edward L. (1976) (1976). Towards a Universal Definition of 'Subject'. C. N. Li içinde, *Subject and Topic* (s. 303-333). New York: Academic Press.
- Keenan, Elinor Ocha ve Bambi B. Schieffelin (1976) Topics as a Discourse Notion: A Study of Topic in the Conversations of Children and Adults. C. N. Li, & S. A. Thompson içinde, *Subject and Topic* (s. 335-384). New York: Academic Press.
- Kılıçaslan, Yılmaz (1994) *Information Packaging in Turkish*. Unpublished MA Thesis, Dissertation, University of Edinburgh.
- Kornfilt, Jaklin (1997) *Turkish (Descriptive Grammar)*. London, New York: Routledge.
- Lehmann, Winfred P. (1976) From Topic to Subject in Indo-European. C. N. Li içinde, *Subject and Topic* (s. 445-456). New York, London: Academic Press.
- Li, N. Charles ve Sandra A. Thompson (1976) Subject and topic: A new typology of language. N. C. Li, & S. A. Thompson içinde, *Subject and topic* (s. 457-489). New York: Academic Press.
- Robbeets, Martine Irma (2005) *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* (Turcologica 64.). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Tekmen, Ayşe Nur ve Takano Akiko (2005) *Japonca Dil Bilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Vallduví, Enric (1992) *The Informational Component, Outstanding Dissertations in Linguistics*. New York: Garland Publishing.

EXTENDED SUMMARY

Linguistic typology is a branch of linguistics that aims to discover structural similarities and differences among the world's languages and group them according to those similarities. Some researchers consider Japanese and Turkish to be members of a language union that includes Korean, Mongolian, and Manchu and is regarded as the Transeurasian languages because of their structural similarities. Japanese and Turkish have SOV syntax, and as the internal dynamics of the language allow, OSV syntax is also encountered in the sentences. The predicate is the main argument in both languages, and it specifies the syntactical locations and positional functions of the basic structural members of the sentence. While Japanese uses the "wa" morpheme to identify the "topic," which is decided by the pragmatic relationship between the predicate and its components, Turkish does not have a specific morpheme for the topic marker. In other words, in our grammar books, such as in Japanese, Korean, or Mongolian, it is difficult to find a specific section for the topic category. As a result of this situation, Turkish learners of Japanese, or any of the related languages, face some challenges. In this study, "topic" in Turkish, the topicality of NPs with +DAn morphemes, and the difference between topic and subject at the grammatical level are discussed by comparing them with Japanese, based on the way Turkish students learning Japanese handle "wa" in Turkish.

A sentence topic is defined as the unit that represents what the sentence is about in its most general form. The process of making an argument the topic of a sentence is known as topicalization, and different structures in languages fulfill this function. While topic markers exist in the Transeurasian languages of Japanese, Korean, Mongolian, and Manchu, Turkish, which is regarded to be one of these languages, lacks a specific morpheme classified as a topic marker. The purpose of this study is to see whether Turkish sentence initial noun phrases (NP) with +DAn may mark the sentence's topic in the same manner that Japanese sentence initial NPs with the "wa" topic marker can. In the study, the topic was termed as "aboutness". "Sentence initial" and "presupposition" were used as operational criteria for determining the topic of the sentence.

First and foremost, we know that the difficulty Turkish students have learning Japanese with the use of "wa" is due to several assumptions like: "There is no topic marker in Turkish."; "The topic in Turkish is in sentence initial position and in nominal form or the topic is determined by adding the phrase "...a gelince" to the sentence initial NP."; "The subject in Turkish is in nominal form and cannot be marked.". Based on these assumptions, in a sentence like "Oyatsu wa kēki ga arimasu" in Japanese, the learners who know that the first NP oyatsu is the topic due to wa and the second NP kēki is the subject due to ga, begin to make unnatural translations such as "(?) Atıştırmağımıza gelince, (onlardan) kek var." because they know that a sentence like "*Atıştırmağımızlar, kek var". will not be grammatical in Turkish. The following three hypotheses were utilized in the study to avoid such ungrammatical and unnatural translations and to show that learners' assumptions are problematic:

(i) Topics are located in the sentence initial position. Subjects are natural topics that can be placed in the topic position in a sentence. However, they do not have to be definite. Topics, on the other hand, have to be definite / given, in other words, presuppositional.

(ii) In Turkish, when NPs with +DAn morpheme are in the sentence initial position, "old knowledge" indicates the TOPIC, and "new information" indicates the FOCUS of the sentence. Topics can be dropped in a sentence, but focus cannot be dropped.

(iii) The suggestion by Baydar (2008) and Boz (2009) that NPs with the +DAn morpheme in Turkish are subjects may only be accepted if NPs represent the sentence's

topic.

In order to evaluate if NPwa and NP+Dan marked the topic of the phrase, Japanese sentences with the structure [NPwa desu/V-teiru] were translated into Turkish with the structure [NP+DAn... DIr/V-PERF]. As a result of this translation test, it was seen that sentence initial NPs with +DAn in Turkish;

i) can mark the topic on a pragmatic level and the subject on a syntactic level in noun sentences and verb sentences that indicate the resultative aspect.

ii) can not mark the subject on the syntactic level unless the topic isn't marked on the pragmatic level.

Keywords

Topic, topicalization, aboutness, Japanese wa, Turkish topic marker

GENİŞ ÖZET

Dilsel tipoloji, dünya dilleri arasındaki yapısal benzerlikleri ve farklılıkları keşfetmeyi ve bu benzerliklerine göre onları gruplandırmayı amaçlayan bir dilbilim alanıdır. Bazı araştırmacılar Türkçe ve Japonca'yı yapısal benzerliklerinden dolayı “Transavasya Dilleri” adı verilen Kore, Moğol ve Mançu dillerinin de içinde olduğu kabul edilen bir dil birliğinin üyesi olarak görmektedir. Sözdizimsel açıdan Türkçe ve Japonca ÖNY dizimli dillerden olup dilin iç dinamiklerinin izin verdiği ölçüde NÖY dizimli cümleler de oluşturabilmektedir. Ancak yüklem her iki dilde de cümlenin baş unsuru olma özelliği taşır. Diğer bir ifadeyle, cümleyi yüklem yönetir, temel yapı üyelerinin konumlanma noktalarını ve konum kaynaklı işlevlerini yüklem belirler. Japonca, cümlede yüklemle üyeleri arasındaki edimbilimsel ilişkiye göre belirlenen “konu (topic)”yu “wa” biçimbirimi ile işaretlerken Türkçede konu işaretleyicisi olarak tanımlanmış özel bir biçimbirim olmadığı kabul edilmektedir. Bundan dolayı Türkçe dil bilgisi kitaplarında Japonca, Korece veya Moğolcada olduğu gibi konu (topic) ulamına ayrılmış özel bir bölüm başlığına rastlamak oldukça nadir bir durumdur. Bu durum Japonca veya Korece öğrenen Türk öğrencilerin ilgili dildeki konu işaretleyicisini tanımadığı, anlamlandırmada ve çözümlemede birtakım güçlükler yaşamasına neden olmaktadır. Bu çalışmada Japonca öğrenen Türk öğrencilerinin Japonca konu işaretleyicisi “wa”yı Türkçede ele alış biçimlerinden yola çıkarak Türkçe için “konu”, {+DAn} biçimbirimli AÖ'lerin konulaştırıcılığı ve dilbilgisel düzlemde konu ile öznenin farklılığı Japonca ile karşılaştırılarak ele alınmıştır.

En genel biçimiyle cümle *konusu (topic)*, cümlenin neyin üzerine, ne hakkında olduğunu aktaran birim olarak tanımlanan edimbilimsel bir unsurdur. Cümlede bir öğeyi cümlenin konusu yapma işine *konulaştırma (topicalization)* denir ve diller bu işlemi farklı yollarla yerine getirir. Japonca konulaştırma işlemini cümle başında bulunan AÖ'ye “wa”, Korece “(n)un” konulaştırıcı biçimbirimini ekleyerek yapar. Mançu dillerinde *oci (<o-: ol-)* ve *seci, seme (< se-: söyle-)*; Moğol dillerinde ise *bol- (ol-)* sözcükleri gramerleşerek eklendikleri AÖ'yü cümlenin konusu yaparlar. Transavasya dillerinde görülen bu durum bizi bahsi geçen dil birliğinin bir üyesi varsayılan Türkçe için konulaştırıcı biçimbirimlerin varlığı üzerinde düşünmeye itmiştir. Bu nedenle çalışmada Türkçede cümle başında bulunan {+DAn} biçimbirimli ad öbeklerinin (AÖ), Japoncadaki wa biçimbirimli AÖ'ler gibi cümlenin konusunu işaretleyip işaretleyemeyeceği araştırılmıştır. Bu çalışmada konu “hakkındalık” olarak tanımlanmış, konuyu belirlemede işlemsel ölçüt olarak “cümle başlık” ve “önvarsayımsallık” esas alınmıştır.

Öncelikle, Japonca öğrenen Türk öğrencilerin Japoncadaki *wa* ile işaretlenmiş AÖ'leri cümlenin konusu olarak algılamakta zorluk çektikleri dile getirilmiştir. Bunun sebebinin “Türkçede konu işaretleyicisi yoktur; Konular ya cümle başında eksiz bulunurlar ya da konuyu belirtmek için AÖ'ye *a gelince* eklenir; Türkçede özne eksizdir” ön kabulleri olduğunun altı çizilmiştir. Bu ön kabullerden hareketle, Japoncadaki “*Oyatsu wa kēki ga arimasu*” gibi bir cümlede birinci AÖ *oyatsu*'nun *wa*'dan dolayı konu, ikinci AÖ *kēki*'nin ise *ga*'dan dolayı özne olduğunu bilen öğrencinin, “*Atıştırmalıklar, kek var” gibi bir cümlenin dilbilgisel olmayacağını da bildiği için “(?) *Atıştırmalıklara gelince, (onlardan) kek var.*” gibi zorlama bir çeviriye başvurduğu, çünkü *konu (topic)* ile *özne (subject)*'yi aynı dilbilgisel düzlemde ele aldığı tespit edilmiştir. Oysa özne cümlenin sözdizimsel düzleminde, konu ise edimbilimsel düzleminde ele alınması gereken bir bileşendir. Bu türde doğal olmayan çevirilerden kaçınmak ve öğrencilerin ön kabullerinin sorunlu olduğunu göstermek amacıyla çalışmada aşağıdaki üç hipotez kullanılmıştır:

(i) Konular cümle başında konumlanırlar. Özneler cümlede konu pozisyonuna yerleşebilen doğal konulardır. Ancak belirli olma zorunluluğu taşımazlar. Konular ise belirli / verilmiş diğer bir ifadeyle önvarsayımsal olmak zorundadır.

(ii) Türkçede {+DAn} biçimbirimli AÖ'ler cümle başına geldiğinde eski bilgi ise cümlenin KONUSUNU belirtirler. Yeni bilgi ise cümlenin ODAKINI belirtirler. ODAK'lar

cümlede eksiltilemezken KONU'lar eksiltilebilir.

(iii) Baydar (2008) ve Boz (2009)'un Türkçede {+DAn} biçimbirimi almış AÖ'lerin özneliği önerisi, AÖ'ler cümlelerin ancak konusu ise kabul edilebilir.

Araştırma sonucunda Türkçedeki +DAn biçimbirimli AÖ'lerin

i. isim cümleleri ve hâl/sonuç görünüşü bildiren fiil cümlelerinde edimbilimsel düzeyde konuyu, söz dizimsel düzeyde özneyi işaretlediği,

ii. edimbilimsel düzeyde konuyu işaretlemediği sürece, sözdizimsel düzeyde özneyi de işaretleyemeyeceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Konu, konulaştırma, hakkındalık, Japonca wa, Türkçe konu işaretleyicisi

Araştırma Makalesi

SÖZLÜKBİLİM-TOPLUM DİLBİLİM ARAKESİTİ

Duygu KAMACI GENCER*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 30.07.2021
Kabul Tarihi 23.08.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.39

Yazar Bilgisi

* Dr.

 <https://orcid.org/0000-0001-7200-2767>

duygukamaci@windowslive.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Eskişehir / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Yaygın kanının aksine bir sözlük, yalnızca dilbilimsel özellik gösteren tek boyutlu başvuru kaynağı değildir. Dil ve toplum ilişkisi göz önüne alındığında, sözlükleri sözcük listelerinden ibaret dilsel kaynaklar olarak tanımlamanın ötesine gidilerek onları birer toplumsal kaynak olarak da tanımlamak mümkündür. Çeşitli biçimlerde gerçekleşebilen dil ve toplum ilişkisi çerçevesinde sözlükbilim-toplum dilbilim arakesitinin birden fazla kesişim noktasını içerdiği söylenebilir. Bu çalışmada öncelikli olarak akademi geleneği ile karakterize edilebilecek sözlükbilim-toplumsal tabakalaşma ilişkisi bağlamında toplumsal sınıfların sözlüklerdeki temsiline yer verilmiş, ardından ulusal kimlik inşasında önemli rol oynayan sözlüklerin dil politikaları eşliğinde ne şekilde yorumlanabileceğine değinilmiştir. Sözlükbilim ve küreselleşme ilişkisi ise küresel dil tasavvuru bağlamında ele alınmış, dil anizomorfizmi odağında ise sözlükbilim ve kültür ilişkisi sorgulanmıştır. Disiplinler arası bakış açısı ile sorgulanan sözlükbilim-toplum dilbilim arakesitinin söz konusu dört boyutu, sözlük ve toplum ilişkisinin farklı biçimlerde tezahür ettiğini göstermiştir. Her ne kadar tamamlanmış ve kusursuz bir sözlüğe ulaşmak mümkün olmasa da literatürde toplum dilbilimi odaklı sözlükbilim araştırmalarının artması, toplumun ve dilin sözlüklerdeki temsili noktasında oldukça büyük öneme sahiptir.

Sözlükbilim, toplum dilbilim, toplumsal tabakalaşma, dil politikaları, küreselleşme, kültür.

Kamacı Gencer Duygu (2021). “Sözlükbilim-Toplum Dilbilim Arakesiti”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 45-59.

THE INTERFACE OF LEXICOGRAPHY AND SOCIOLINGUISTICS

Duygu KAMACI GENCER*

Article info

Submitted 30.07.2021
Accepted 23.08.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.39

Authors info

* Dr.

 <https://orcid.org/0000-0001-7200-2767>

duyukamaci@windowslive.com

Eskişehir Osmangazi University,
Eskişehir / TURKEY

ABSTRACT

Contrary to common belief, a dictionary is not a one-dimensional reference source with only linguistic features. Considering the relationship between language and society, it is possible to go beyond defining dictionaries as linguistic resources consisting of word lists and to define them as social resources. It can be said that the interface of lexicography-society linguistics includes more than one intersection point within the framework of language and society relationship that can take place in various forms. In this study, firstly, the representation of social classes in dictionaries in the context of the lexicography-social stratification relationship, which can be characterized by the academic tradition, is given, then it is mentioned how dictionaries, which play an important role in the construction of national identity, can be interpreted in the context of language policies. The relationship between lexicography and globalization was discussed in the context of global language conception, and the relationship between lexicography and culture was questioned in the focus of language anisomorphism. The four dimensions of the lexicography-sociolinguistics interface, which is handled with an interdisciplinary perspective, showed that the relationship between dictionary and society emerged in different forms. Although it is not possible to reach a complete and perfect dictionary, the increase in sociolinguistic-oriented lexicography research in the literature has a great importance in terms of the representation of society and language in dictionaries.

Keywords

Lexicography, sociolinguistics, social stratification, language policies, globalization, culture.

Cite this article as

Kamacı Gencer Duygu (2021). "The Interface of Lexicography and Sociolinguistics". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 45-59.

Giriş

Sözlüğü, en genel hali ile bir dilin sözcük listesini içeren başvuru kaynağı olarak tanımlamak mümkündür. Her ne kadar söz konusu tanım, sözlükleri maddebaşlarından ibaret kılsa da esasında sözlükler, Atkins&Rundell’in (2008: 117) ifadesi ile aynı zamanda birer “*karmaşık nesnelere*”dir. Atkins&Rundell (2008), bu karmaşıklığı sözlüğün *parçacıl yapısına* (tanım, kullanım etiketi, köken bilgisi gibi) indirgese de sözlükler, kullanıcıları için bir başvuru kaynağından daha fazlasını sunarak dilsel nesne olmalarının yanında toplumsal nesne olma özelliği de göstermektedirler.

Hem geleneğin hem de yenilikçiliğin ürünleri olan sözlükler (Considine, 2014: 12), ait oldukları dilin anlam dünyasını yansıttığı için kültürel; toplumsal hayata dair politik, normatif ve küresel değerleri yansıttığı için toplumsal özelliklere sahiptir. Sözlüklerin söz konusu toplumsal değerlerinden yola çıkılarak bu çalışmada disiplinler arası bakış açısı ile sözlükbilim ve toplum dilbilim arakesitinin kesişim noktaları çeşitli açılardan ele alınacak ve söz konusu arakesitin sözlükbilimsel araştırmalara sağlayacağı katkılar üzerine görüşler sunulacaktır.

1. Sözlükbilim ve Toplumsal Tabakalaşma: Sofistike Sözlükler

Sözlüklerin tarihsel kökenini milattan önceki yüzyıllara dayandırmak mümkün olsa da modern sözlükbilimin temelini oluşturan Avrupa merkezli *akademi geleneğinde*¹, 16. yüzyılın sonlarına doğru Latince ve Yunanca dışındaki dillerin sözlüklerini yapma eğilimi doğmuştur. Yaşayan dillerin sözlüklerini yapma düşüncesi ilk olarak Toscana’da² filizlenmiş, 17. ve 18. yüzyıllarda ise bu düşünce tüm Avrupa’ya kademeli olarak yayılmıştır (Considine, 2014: 2).

Akademilerin tekelindeki sofistike sözlüklerin sözcük dağarcığı, genel olarak orta ve üst tabakaya (elitlere) ait insanların sıklıkla kullandıkları sözcükleri içermiştir. Halk ağızlarından sözcükleri listeleyen kimi sözlükler ise bu geleneğin takipçileri tarafından eleştirilmiş ve halkın kullandığı sözcüklerin sözlüklerde yer almaması gerektiği öne sürülmüş; hatta “*sözlükte yer bulmak bir sözcük için onur olmalıdır*” (Considine, 2014: 3) düşüncesi dönemin sözlükçülük geleneğine hâkim olmuştur.

Sözlükler, her ne kadar toplumdaki değişiklikleri yansıtabilme kapasitesine sahip olsalar da içerik olarak -sofistike sözlüklerde olduğu gibi- daha çok toplumda söz sahibi olan elitlerin konumunu yansıtmışlardır. Prestij dili oluşturma amacı güderek normatif özellikler gösteren bu türden sözlükler, gündelik dili tam anlamı ile yansıtamamışlardır (Williams, 2012: 179). Sözlüklere karşı geliştirilen bu sofistike tutum, sözlükleri basit sözcük listeleri olmanın ötesine taşıyarak onlara toplumsal bir özellik de kazandırmıştır. Özetle Avrupa merkezli akademi sözlük geleneği, belirli toplumsal tabakalara ait sözcükleri filtrelemesi ile sözlükbilim ve toplum dilbilim arasındaki arakesiti görünür hale getirmiştir.

Akademi geleneğinin normatif kimliği³, sözlüklere hangi toplumsal sınıfa⁴ ait sözcüklerin dahil edileceği hükmü ile aktif hale gelen toplum dilbilim arakesiti yanında, sözlükbilim ve dil politikaları arasındaki arakesiti de görünür kılmıştır. Sözlüklerin aynı zamanda toplumu da yansıttığı varsayımından yola çıkarak, temel başvuru kaynağı olmalarının ötesinde, ülkelerin dil planlaması ve ulusal kimlik inşalarında da önemli rol oynadığını söylemek mümkündür (Dollinger, 2016: 591). Sözlüklerin orta ve üst tabakalar ile sınırlandırılması yanında akademi geleneğindeki kimi standartlaştırma örnekleri

¹ *Akademi geleneği* terimi, sözlükbilim literatüründe sıklıkla karşımıza çıkmasa da İskandinav sözlükbilimi çalışmalarında kısmen yerleşik biçimde kullanılmaktadır (Considine, 2014: 2).

² Dönemin (16. ve 17. yüzyılın) İtalya’sının tek bir idari merkeze sahip olmaması, İtalyan sözlüklerinde standartlaşma sorununu beraberinde getirmiş ve bu sayede İtalyan sözlük geleneği İngiliz, Fransız ya da İspanyol geleneklerinden daha fazla yol kat etmiştir (Considine, 2014: 11-12).

³ Genel amaçlı sözlüklerin bir sözcüğün ulusal sınırlar içindeki telaffuzlarından yalnızca birinin kayda geçirilmesi ya da argoda kullanılan kimi sözcüklerin sözlüklere dahil edilmemesi gibi eğilimler sözlüklerin normatif kimliği ile özdeşleşmektedir (Łozowski, 2018: 166).

⁴ Toplum dilbilim ve toplumsal sınıf ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mallinson, Christine (2007) “Social Class, Social Status and Stratification: Revisiting Familiar Concepts in Sociolinguistics”, *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 13 (2), s. 149-163.

(Toscana yerel ağzının standart İtalyanca kabul edilmesi gibi), dil planlaması ile dil politikası odaklı sözlükbilimin gelişmesine yol açmıştır. Dönemin *Fransız Akademisi* (Académie Française), Fransızca'yı dünyanın diploması ve kültür dili olarak kabul ettirme amacı ile sözlükleri bir araç olarak kullanmıştır (Nkomo, 2018: 154).

Geçmişte normatif ve politik amaçlar ile şekillenen sözlükbilim geleneğinin aksine modern sözlükbilim geleneğinde, sözlüklerin kuralcı olmaktan ziyade tanımlayıcı olması gerektiği görüşü kabul görmüştür. Ancak *akademi geleneği* sözlüklerine benzer biçimde günümüz sözlükleri de -her ne kadar derlem ve bilgisayar tabanlı sözlük yapım teknikleri kullanılsa da- tanımlayıcı olmanın ötesine geçerek toplumda dışlanmış ya da marjinalleştirilmiş grupların temsilinde hala yetersiz kalabilmektedir. Grenon-Nyenhuis (2000: 159-160), bugün tarafsız görünen sözlükçülerin dahi ideolojik bir amaçla filtreleme işlemi sonucunda kimi sözcüklerin sözlüğe maddebaşı olarak dahil edilmediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda sözlüklerin, günümüzde de belirli bir dilsel normu yansıttığını söylemek mümkündür. Evrensel olarak nitelendirilen sözlükler dahi bu noktadan bakıldığında başka dilleri (tehlitedeki diller gibi) marjinalleştirilen sözlükler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

2. Sözlükbilim ve Dil Politikaları

Ulusal kimliğin temsilcisi olarak nitelendirilebilecek sözlükler, devletlerin dil politikalarında önemli rol oynamışlardır. Dil planlamasının önemli bir aşaması olan sözlük yapımı, ulusalcılığın yükselişi ile politik bakımdan önem kazansa da sözlükbilim literatüründe ulusalcılık ve sözlükbilim arasındaki bağlantıya çoğunlukla değinilmemiştir (Dollinger, 2016: 591). Sözlükbilimi kapsamı itibariyle doğrudan dil politikaları ile ilgilenmese de sözlükler, tarihsel süreçte söz konusu politikaların inşasında önemli rol oynamıştır. Örneğin Amerikan İngilizcesinin sözlüğü olan Webster, Amerikan tarihinde sadece sözlükbilimsel açıdan bir önem taşımaz. Webster, ulusalcı reformları ile de önemli bir sözlük olmuştur. İngilizceyi Amerika sınırları içinde yeniden tanımlaması ile Webster, Amerika'nın ulusal dilini İngiltere sınırlarının ötesine taşıyarak Amerikan ulusunu yaratmıştır. Benzer biçimde Avrupa'da konuşulan yerel dillerin, ulus devletlerin yükselişi ile eş zamanlı olarak modern ulusal dillere dönüşümünde de sözlük ve dil politikaları arakesiti belirleyici olmuştur (Nkomo, 2018: 153-155).

Ulusal kimliği inşa eden tek dilli sözlükler dışında iki dilli sözlükler de ülkelerin dil politikalarında önemli rol oynamıştır. Özellikle Afrika yerli dillerine ait iki dilli sözlükler, misyoner⁵ ya da sömürgeci amaçlar doğrultusunda derlenmiş; hatta Evanjelik faaliyetlere hizmet etmesi adına Güney Afrika merkezli -İngilizce literatüre sahip- bir sözlükbilimi geleneği oluşturulmuş ve Afrika yerli dillerinin derlenmesi ile çokdilliliğin teşviki, bölgede sözlükbilim ile şekillenen yeni bir dil politikasının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Nkomo, 2018: 156).

Başta akademi geleneğinin uzantısı olan sözlükbilim-dil politikaları arakesiti tarihi seyir içinde sözlükbilimsel bir bağlam içinde yeniden şekillenmiştir. Nkomo (2018), bu aşamada sözlükçülerin sözlükbilimsel süreç esnasında gündeme getirdikleri makro ve mikro düzeyler ile ilgili sorunları temel alan sözlükbilimsel yöntem ve süreçlerin belirleyici olduğunu dile getirmiş ve "*sözlüklerin dil politikaları ya da dil politikalarını oluşturulma süreçlerinin ürünleri*" (2018: 156) olduğunun altını çizmiştir. Bu bağlamda hem iki dilli hem de tek dilli sözlüklerin çeşitli biçimlerde politik amaçlara hizmet ettiğini ve bu sözlüklerin ülkelerin ulusal kimlik inşasında önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

3. Sözlükbilim ve Küreselleşme

Terim olarak ortaya çıkışı 1930'lara dayansa da *küreselleşme* (globalization) 1990'lar itibariyle hem popüler biçimde hem de akademik anlamda bir süreci, sistemi veya dönemi tanımlamak üzere

⁵ Heller&McElhinny'ye göre (2017: 40) misyoner sözlükler, çeşitli normları tanımlamak ve söz konusu normları reçete etmek üzere kullanılan birer indirgeme araçlarıdır.

çeşitli biçimlerde kullanılagelmiştir (Steger, 2020: 34). Bauman'ın (2020: 76) da ifade ettiği üzere "küreselleşme hepimizin başına gelen şeyler ile ilgili" olan çok boyutlu bir fenomendir.

Kavramın çok boyutlu ve kapsamlı olması çok sayıda küreselleşme teorisi ve söyleminin ortaya konmasına neden olmuştur. Turner&Khondker (2019), söz konusu çeşitliliği üç boyuta indirgeyerek söz konusu teorileri üç başlık altında değerlendirmiştir: "Küreselleşmenin dikkate alınması gereken üç boyutu tekno-ekonomik, sosyo-politik ve kültürel-medeniyetsel boyutlardır" (2019: 24). Küreselleşme kavramının çok boyutluluğu, küreselleşme tanımlarını da çeşitlendirebilmektedir. Tekno-ekonomik bağlamda küreselleşme dünya genelinde tekno-ekonomik bağlantıların yoğunlaşması anlamına geliyor iken sosyo-politik bağlamda küreselleşme dünya çapında toplumsal ve siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ya da genişlemesi anlamına gelmektedir. Kültürel-medeniyetsel bağlamda küreselleşme ise dünya üzerindeki kültürel akıntıların yoğunlaşması ve genişlemesidir (Steger, 2020). Steger (2020: 108), kültürel-medeniyetsel küreselleşmenin anlamların sembolik inşası, ifade edilmesi ve yayılması sürecini kapsadığını söylemiş ve bu doğrultuda dilin, söz konusu kültürel etkileşim dinamikleri için oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır.

Küreselleşme kavramı zihinde her ne kadar çoğunlukla ekonomik ve politik çağrışımlar uyandırsa da -Turner&Khondker'in (2019) ve Steger'ın (2020) da belirtmiş olduğu üzere- kavramın kültürel bir boyutu da bulunmaktadır. Küreselleşme ve kültür ilişkisi sorgulandığında küreselleşmenin -uluslararası akıntılar ve iletişim sonucunda- homojenleşmeye mi yoksa heterojenleşmeye mi yol açtığı soruları çeşitli teorisyenler tarafından sıklıkla gündeme getirilmiştir (Eriksen, 2017: 12). Bu bağlamda kimi teorisyenler, küreselleşmeyi yerel geleneklerden beslenen bir tarihsel sonuç olarak değerlendirirken karşıt görüştekiler ise küreselleşmenin modernite eşliğinde yerel kültürler, gelenekler ve diller için bir tehdit oluşturduğunu iddia etmişlerdir (Turner&Khondker, 2019: 22).

Küreselleşme-sözlükbilimi arakesitinin en belirgin olduğu noktalardan biri küresel dil (global language) tasavvurudur. Dünya üzerinde gerçekleşen her türlü küresel akıntı (sermaye, kültür, ideoloji, insan gibi) (Ritzer, 2020) dolaylı olarak dilleri de etkilemektedir. Günümüzde ulus ötesi ilişkilerin kurulması esnasında geçerdil (lingua franca) işlevi gören İngilizce, hem diğer dünya dilleri için bir tehdit unsuru hem de kendi içinde standart bir forma sahip olmaması açısından -kendi varlığı için- tehlike arz etmektedir. İngilizce dünya üzerindeki küresel akıntılar nedeni ile homojenleşmeye uğramaktadır (Kermas, 2012: 75). İngiltere'nin azalan siyasi gücü ile ters orantılı olarak İngilizcenin artan dilsel gücü diğer yandan bir küresel çelişkiye de neden olmaktadır (Rasmussen, 2010: 23). Bu noktada Kermas (2010: 92), İngilizcenin söz konusu konumunu korumak adına sözlükbilimi-kültür arakesitinin daha da önemsenmesi ve kültürlerarası iletişim⁶ bağlamında İngilizcenin bir araç olarak varlığını sürdürebilmesi için sözlükbilimin bu zorlukların üstesinden gelmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. Kullanım bağlamına sözlüklerde çoğunlukla yer verilmemesi, kültürlerarası etkileşimin sözlükbilimsel araçlarda örtük kalmasına sebep olduğunu dile getiren Bagasheva (2012: 116) için sözlükbilimsel uygulamalarda kültürel kimliklerin temsili ve kodlanması (özellikle iki dilli sözlüklerde) hala yetersizdir (Bagasheva, 2012: 116).

Anglosakson kültüründen her geçen gün uzaklaşan İngilizcenin küreselliği, onu sözcük bakımından da zengin bir dil yapmıştır. Giderek artan homojenleşme sonucu İngilizce, birçok farklı kültüre özgü sözcükleri bünyesine dahil etmiştir. İngilizcenin artan sözcük listesi diğer taraftan sözlükbilimsel açıdan bir zorluğu da beraberinde getirmiştir. Kermas (2012: 73), Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi yakın çevre ülkeleri göz önüne alarak sözlüklerde yapılan güncellemelerin hızlı biçimde -değişen ekonomik ilişkileri de göz ardı etmeden- dış ve genişleyen çevredeki ülkelerin de temaslarını değerlendirmeye alarak İngilizce sözlüklerin tüm İngilizce konuşucularının ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini ifade etmektedir.

⁶ Sözlüklerdeki kültürel referansların anadili İngilizce olmayan biri tarafından değil, anadili İngilizce olmayan iki konuşmacının söz konusu referansları kendi aralarında karıştırmaması gerekmektedir (Rasmussen, 2010: 23).

Küresel dil olma özelliği gösteren İngilizce her ne kadar her türlü tehlikeye açık olsa da onun dünya üzerinde genişleyen hakimiyeti diğer diller için tehdit unsuru olabilmektedir. Özellikle Afrika'da konuşulan diller eski sömürge dillerinin egemenliği altında marjinalleştirilmektedir (Nkomo, 2018: 160). Gelişmiş ülkelerin dilleri ulus devlet kapsamında resmileşirken resmi olmayan ve varlığı bugün tehdit altında olan tehlikedeki diller⁷ yok olmak üzeredir.

Küreselleşme-sözlükbilimi arakesitinin bir diğer ayağını da marka adları⁸ oluşturmaktadır. 1940'lardan itibaren dünya üzerinde görünürlüklerini arttıran ticari markalar, ürünlerinin ihraç edildiği ülkelerin dillerini de etkileyerek ürünlerin ihracatının sadece ekonomik değil dilsel süreçlere de bağlı olduğunu göstermiştir (Furiassi, 2012: 95). Sözlüklerde çeşitli etiketler ile işaretlenen jenerik marka adları, onları karşılayan ortak bir sözcük dilde var olmadığı ve başka şekilde sözlükselleştirilemediği ve dil kullanıcılarının periferik yapılardan kaçınması nedeni ile doğrudan sözlüklere dahil edilmektedirler (Furiassi, 2012: 104).

Marka adları gibi sözlüklere dahil edilen çeşitli uzmanlık alanlarına dair terimlerde de İngilizcenin etkisini gözlemleyebilmek mümkündür. *Geçerdi* olması sebebi ile İngilizce, terimlerin hedef dile çevrilmesine doğrudan etki eder. Terimler her ne kadar Bergenholtz&Tarp'ın deyimi ile kültürden bağımsız olsalar da (1995: 60) Fuertes-Olivera&Nielsen'in muhasebe terimleri üzerine yapmış oldukları araştırmada sözlüklerde kültüre bağlı ve kültürden bağımsız alanlar arasındaki farklılığı en az düzeye indiren *terminolojik küreselleşmeye* doğru bir eğilim vardır (2014: 231). Yabancı dildeki terimleri hedef dile çevirmede uygulanan dil politikalarının yetersizliği de (Kristiansen, 2014: 236) *terminolojik küreselleşmeye* yol açmaktadır. Ülkelerde dil planlamasının olmayışı nedeni ile keyfi terminoloji geliştirme, zaman içinde uzmanlık alanlarının çoğalması ile çokterimliliğe neden olmaktadır. Kristiansen (2014: 253) ülkelerin terimler ile ilgili dil politikalarını elektronik tabanlı terim sözlükleri üzerine yapılandırabileceğini ve sözlükbilimsel bağlamda terminolojinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile terim sorunlarının asgari düzeye indirilebileceğini ifade etmektedir.

Sözlükbilim-küreselleşme arakesiti dil politikaları ve kültür ile arakesiti ile doğrudan ilişkilidir. Küreselleşme hem küresel dil/diller hem de dünya üzerinden silinmekte olan diller için tehlike arz etmektedir. Ancak diğer taraftan küreselleşmenin teknolojik boyutu sayesinde dillerin kayıt altına alınarak korunması da imkân dahilindedir. Bu bağlamda doğru araçlar eşliğinde küreselleşmenin kültürler ve dolayısıyla diller için çeşitli imkanlar sunabileceğini söylemek mümkündür.

Ülkelerin belirleyeceği dil politikaları, küreselleşmenin dil üzerindeki olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmede önem kazanmaktadır. Dinamik bir dünyada dönemin ihtiyaçlarını göz önüne almayan durağan dil politikaları elbette diller -dolaylı olarak sözlükler- için sorun teşkil etmeye devam edecektir. Bu bağlamda sözlüklerin, kültürlerarası iletişimi pekiştiren disiplinler arası küresel başvuru kaynaklarına dönüştürülmesi, diğer yandan hem kodlama hem de kod çözme bilgileri, söylem örüntüleri sunan geniş veritabanlarına sahip, erişilebilir ve kullanıcı dostu (Bagasheva, 2012: 140) olmaları gerektiği söylenebilir.

4. Sözlükbilim ve Kültür

Dil ve kültür arasındaki ilişki her ne kadar doğrulanabilir olsa da bu ilişki kültürün tanımına⁹ bağlı olarak değişebilecek niteliktedir. Dil, kültürel gerçeklikleri somutlaştıran bir fenomendir. Roberts (2007: 277), bir dilbilimsel araç olan sözlüklerin aynı zamanda kültürel nesnel olduğunu dile getirir.

⁷ Ethnologue'un 2021 verilerine göre dünya üzerindeki 3018 dil kaybolma tehlikesi altındadır (<https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered> Erişim Tarihi: 23.07.2021).

⁸ Sözlüklerdeki marka adlarının temsili üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Maphosa, Mandlenkosi (2014). "Sözlükbilimde Yasal Sorunlar: Isichazamazwi Sesindebele Sözlüğünde Marka Adlarının Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", Çev. Duygu Kamacı, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, s. 23-35.

⁹ Kültürün tanımı konusunda uzmanlar arasında fikir birliği mevcut değildir (Roberts, 2007: 279). Bu çalışmada kültür, insanların sosyal yapı ve süreçleri yorumlama modeli olarak ele alınmış; dil ise kültürün bir bileşeni (Svejecer, 1986: 15) olarak kabul edilmiştir.

Bu bağlamda dillerin sözcük dağarcığı dille bağlantılı olarak kültürü de yansıtmaktadır. Bagasheva (2012: 115), özellikle iki dilli sözlüklerin kültürel kimlikleri inşa edici özelliklerini vurgulayarak bu türden sözlüklerin kültürlerarası etkileşim modeli oluşturduğunu ifade etmiştir.

Sözlükbilimsel anlamda dil ile kültür arasındaki ilişkinin en bariz biçimde deyimler ile ortaya çıktığını ifade eden Szerszunowicz’e göre (2011) özellikle iki dilli sözlüklerde yer alan deyimlerin tanımlarında sözlük kullanıcılarına çeşitli kültürel bilgilerin de aktarılması gerekmektedir. Sözdizimsel, dilbilgisel, anlamsal, toplumsal ya da kültürel farklılıklardan kaynaklanan diller arasındaki uyumsuzluğu ifade eden *dil anizomorfizmi*¹⁰ en çok iki dilli sözlüklerde problem teşkil etmektedir. İki dil arasındaki *anizomorfizim*, iki dilli sözlüklerin yapılandırılmasını dahi etkileyebilecek öneme sahiptir (Rasmussen, 2010: 12).

İki dilli sözlüklerdeki *dil anizomorfizmi* beraberinde *sözlüksel boşlukları* (lexical gap) getirmektedir. *Sözlüksel boşluklar*, kaynak dildeki sözcüğün bir gönderime sahip olmasına karşılık hedef dilde ilgili sözcüğün var olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Benson, 1990: 46; İbaşı, 2009: 32). Sözlükbilimsel bağlamda sözlüksel boşluklar, “iki dilli sözlüklerde hedef veya kaynak dilde karşılığı bulunmayan kültürel öğeleri doğru ve ayrıntılı biçimde sunmayı gerekli kılmıştır” (Kulamshaeva, 2017: 83). Kulamshaeva (2017), iki dilli sözlüklerin sözlüksel boşluklar karşısında tek dilli sözlüklere nazaran daha farklı bir yaklaşım sergilediğini ifade ederek, kaynak dilde eş değeri olmayan kültürel öğelerin ödünçleme yolu ile sözlükselleştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Rasmussen (2010: 12) iki dilli sözlüklerde çeviri yaparken eş değer sözcüklerin bulunmasının büyük bir zorluk olduğunu ifade ederek *anizomorfizim* kaynaklı *sözlüksel boşlukların* telafisi için ilgili maddebaşlarının edimbilimsel ve kültürel bilgiler eşliğinde zenginleştirilerek edebi nitelikli çevirilerinin yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Williams (2012), sözlüklerde yer alan maddebaşı ve tanımların son derece kültürel olduğunu ve tanımlarda yer alan kültürel unsurların artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda sözlükler Williams (2012: 195) için “*bilgi ve insan deneyiminin geniş bir deposu*” özelliği göstermektedir. Williams’ın (2012) sözlüklerde yer alması gerektiğini ifade ettiği kültürel bilgilerin ne şekilde sunulabileceği üzerine öneriler sunan Łozowski (2018: 166), tanımlar, açıklayıcı notlar ya da örnek tümceler ve etiketler¹¹ eşliğinde sözlüklerin parçacıl yapılarında kültürel kodlamaların yapılabileceğini ifade etmiştir¹². Bu noktada Łozowski (2018: 172), sözlüklerde yer alan tanımların idealize edilmiş ilişkiler sistemini tanımlamanın ötesine geçerek sözlüklerde bulunan sözcüklerin (*alyans, haç, hilal ve yıldız, kara kedi* gibi), dünyadaki insan deneyimlerini yansıttığını söylemektedir. Łozowski’nin (2018: 173-176) kültür dostu dilbilim yaklaşımı olarak nitelendirdiği *işlevselcilik* eşliğinde sözlüklerde yapılan tanımlarda -yapısalcılığın aksine- dil ve deneyim arasındaki bilişsel ilişkiler ortaya konmaktadır. Böylelikle tanımlar, dünyanın kültürel imgesini üreten sözcüklerin dilde deneyimlendiği şekli ile yapılandırılmaktadır. Bilişsel, sembolik, metaforik, deneyimsel ve öznel değerlere sahip olan sözcükler bir sistem oluşturmaktadır. Łozowski’ye göre (2018) bu sistem, sözlükbilim-kültür arakesiti çerçevesinde sözlükçüler ve sözlükbilimciler tarafından geliştirilmeye açıktır.

Sözlüklerde işlevsel olarak kültürel unsurların ne şekilde aktarılması gerektiği tartışmalarından bağımsız olarak Bergenholtz&Tarp (1995), sözlükbilimsel bağlamda sözlüklerde verilen bilgi türlerini *kültüre bağlı ve kültürden bağımsız* olarak ikiye ayırmışlardır. *Kültüre bağlı* konu alanı (*ekonomi, siyaset ve hukuk* gibi) dilden dile farklılık gösterebilmekte iken doğal olaylar ya da teknolojik süreçler gibi *kültürden bağımsız* konu alanı (*yer çekimi, moleküler yapı* gibi) dilden dile farklılık

¹⁰ Boas, Sapir ve Whorf, Hjelmslev ve Lyons gibi teorisyenler tarafından *dil anizomorfizmi* geniş çapta incelemiştir (Rasmussen, 2010: 12).

¹¹ Yong&Peng’e göre (2017: 58) sözlüklerde kullanıcıları doğru dil kullanımı ve doğru sözcük seçimine teşvik etmek için etiketler ile sözlükler kullanıcıları her daim yönlendirmeli, sözlüklerde kapsamlı bir etiketleme sistemi geliştirilmelidir.

¹² Rasmussen (2010: 18), öğrenci sözlüklerinde *aktif* ve *pasif* sözlük ayırımına giderek pasif sözlüklerin *kod çözme* (dinleme ve okuma), aktif sözlüklerin ise *kodlama* (konuşma ve yazma) için kullanıldığını ifade eder. Bu bağlamda aktif sözlüklerdeki tanımlar dinamik olup sözdizimsel, dilbilgisel ve edimbilimsel bilgiler içermektedir. Pasif sözlüklerde yer alan bağlamdan arındırılmış tanımlar ise daha az sözdizimsel, dilbilgisel ve edimbilimsel bilgi sunmaktadır.

göstermemektedir. Bergenholtz&Tarp'a göre (1995: 61-62), *kültüre bağlı* ve *kültüre bağlı olmayan* konu alanları arasındaki sınırı çekmek her daim mümkün olmasa da sözlükbilimde söz konusu sınırın iki dilli sözlükler, çok dilli sözlükler ve çift yönlü sözlüklerde de dikkate alınması gerekmektedir. Kültüre bağlı sözlüklerde, madde başlarının eş değerlerinin bulunması kültürel farklılıklar nedeni ile zor ya da imkansızdır. Bergenholtz&Tarp (1995) *kültüre bağlı* kimi terimlerin çevrilmesi noktasında ortaya çıkacak boşlukların telafi edilmesinde de çeşitli sözlükbilimsel yöntemler¹³ de önermiştir.

Şarcevic (1989: 211-212) ise kültüre bağlı sözcük ya da terimlerin hedef dile çevrilmesinde çevirmenlerin de rolüne değinmiş ve çevirmenlerin hem iki dilli hem de iki kültürlü olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda sözlükçülerin de çevirmenlerin çevirisine ekleyebileceği eşdeğer sözcükleri sağlaması gerekmektedir.

Sözlük-kültür arakesiti hakkında diğer araştırmacılardan farklı olarak *maddi* ve *maddi olmayan* ayrımı yaparak tanımladığı kültürün "*kültür-dil*" birliği içinde ele alınmasına karşı çıkan Roberts'a göre (2007: 279) bir dilin arka planında tek kültür yoktur. Roberts (2007) bu motivasyondan hareketle kültürü *ulusal kültür*, *süper kültür* (veya ulus ötesi kültür) ve *alt kültür*¹⁴ şeklinde sınıflandırmış ve sözlüklerde söz konusu kültür türlerinin nasıl sunulduğunu İngilizce sözlükler üzerinden araştırmıştır. Kitle iletişim araçları ile metaforik biçimde *küresel köy* (McLuhan, 2001) haline gelen dünyada elbette ki tek kültürden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle sözlükbilim-kültür arakesiti yalnızca ulusal sınırlar eşliğinde değil ulus sınırlarını aşan kültür bakımından da sorgulanmalıdır. Ulusal sınırlar dahilinde bile dil (dolaylı olarak sözlük), yerine getirmiş olduğu işlev çeşitliliği ile konuşmacıların ait olduğu bölge ya da toplumsal tabaka sebebi ile sürekli değişim içindedir (Yong&Peng, 2007: 57). Bu sebeple sözlük ve kültür ilişkisine dair yapılacak çalışmalar söz konusu çeşitliliği de göz önüne almalıdır.

Sonuç

Sözlükler, birer dilsel nesnelere olmanın ötesinde çeşitli toplumsal özellikler de göstermektedirler. Sözlükbilimsel bağlamda sözlük ile toplumun ilk olarak kesiştiği akademi geleneğinde orta ve üst tabakadan insanların kullanmış oldukları sözcüklere yer veren sofistike sözlükler, toplumda belirli bir kesimin sözlüklerde temsil edilmesinin önüne geçmiştir. Akademi geleneğinden kopan sözlükler, zaman içinde dilde kullanılan tüm sözcükleri bünyelerine dahil etmeye çalışmışlarsa da bugün hala çeşitli toplumlarda marjinalleştirilen ya da ötekileştirilenlerin sözlüklerde temsil edilmediği söylenebilir. Sözlüklerin ait oldukları toplumu şeffaf biçimde yansıttığı düşüncesi bu bakımdan gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Marjinalleştirilen kesimlerin sözlüklerdeki temsil ihtiyacı hala devam etmektedir.

Sözlükler, tarihi seyri içinde çeşitli politik amaçlar doğrultusunda da kullanılmışlardır. Geçmişte özellikle misyonerlik faaliyetlerinde stratejik biçimde kullanılan sözlükler, Fransız Devrimi sonrasında karakterize olan ulus devletlerin inşasında oldukça önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda bağımsızlığını ilan eden ülkeler hem tek dilli ulusal sözlüklere hem de çok dilli sözlüklere ilgi göstermiş, artan ilgi ile modern anlamda sözlükbilimi çalışmaları da hız kazanmıştır. Sözlükbilim ve dil politikaları arakesiti bu sayede sözlükbilimsel çalışmalara da dolaylı yoldan katkı sağlamıştır.

Dil politikaları arakesiti ile doğrudan ilgili olan küreselleşme arakesiti de hem sözlükler hem de dünya dilleri için tartışmalı bir konumdadır. Her türlü küresel akıntı ile kültür ve dilin de akış halinde olması, dolaylı olarak dilleri de olumlu ve olumsuz bağlamda etkilemiştir. Küreselleşme ile artan yabancı sözcükler, terimler ya da marka adları bu türden sözlükbirimlere karşılık bulma sorununu da beraberinde getirmektedir. Küreselleşme olumsuz etkileri yanında diller için bir temsil imkânı da

¹³ Bu yöntemlerden ilki ilgili sözcüğün anlamını karşılayan eş değer sözcüklerin seçilmesidir. Diğer bir yöntem ise sözlüğün ilgili sözcükler için bir açıklama sunmasıdır. Üçüncü çözüm yöntemi, hedef dilde ilgili sözcüğü yeni bir tümce ile karşılamaktır. Bergenholtz&Tarp (1995: 62) son olarak sözcüğün yabancı bir sözcük olarak sözlüğe dahil edilebileceğini ifade etmektedirler.

¹⁴ Ekşi Sözlük'ün bir alt kültür ve postmodern form olarak ele alındığı çalışma için bk. Gürel, Emel ve Yakın, Mehmet (2007) "Ekşi Sözlük Postmodern Elektronik Kültür", *Selçuk İletişim*, 4(4), s. 203-219.

sunmaktadır. Bu noktada küreselleşmeyi her koşulda dil ölümüne sebebiyet veren bir fenomen olarak nitelendirmek yanıltıcı olacaktır. Küreselleşmenin diller ve sözlükler için oluşturabileceği tehlikeler ülkelerin uygulayacağı dinamik dil politikaları eşliğinde bertaraf edilecek türdendir. Özellikle yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulunması için ulus devletler, sürdürülebilir dil politikalarını benimsemek zorundadır.

Daha çok *dil animorfizmi* çerçevesinde ele alabileceğimiz sözlükbilim ve kültür arakesiti ise diğer toplum dilbilimsel arakesitlerden farklı olarak özellikle çok dilli sözlüklerde ortaya çıkan sözlüksel boşlukların telafisinde ve tanımlarda yer alan kültürel bilgilerin sözlüklerde sunulup sunulmayacağına odaklanmaktadır. Yeni nesil sözlüklerdeki kültürel unsurların temsili ve sözlüksel boşlukların telafi edilememesi sorunu gerekli teknolojik araçlar ile desteklendiğinde aşılabilir niteliktedir. Bu noktada yapılacak sözlükbilimsel -özellikle meta-sözlükbilimsel araştırmalar- sözlüklerin kullanıcı dostu olmalarına katkı sağlayacaktır.

Rasmussen (2010: 38) ve William'ın (2012: 179) da altını çizdiği üzere yaşayan bir dilin sözlüğünü tamamlamak ve ideal sözlüğe ulaşmak neredeyse imkansızdır. Ancak sözlükleri ulaşabilecekleri en iyi seviyeye getirmek adına sözlükbilimcilerin toplum dilbilim arakesiti üzerine araştırmalarını derinleştirerek meta-sözlükbilime katkı sağlamaları gerektiği söylenebilir. Özetle sözlükbilim-toplum dilbilim arakesiti, ideal sözlüğe yakınlaşmada teknolojik imkanların ve disiplinler arası çalışmaların önemini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

- Atkins, B. T. Sue ve Rundell, Michael (2008) *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford: Oxford University Press.
- Bagasheva, Alexandra (2012) "Culture-Specific Lexical Items, Concepts and Word-Level Communicative Strategies In English Bulgarian/Bulgarian-English Lexicography", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 115-145.
- Bauman, Zygmunt (2020) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benson, Morton (1990) "Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English", *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 12, s. 43-54.
- Bergenholtz, Henning ve Tarp, Sven (1995) *Manual of Specialised Lexicography: The Preparation of Specialised Dictionaries*, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins.
- Considine, John (2014) *Academy Dictionaries: 1600-1800*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dollinger, Stefan (2016). "National Dictionaries and Cultural Identity: Insights from Austrian, German, and Canadian English", *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford: Oxford University Press, s. 590-604.
- Eriksen, Thomas Hylland (2007) *Globalization: The Key Concepts*, Oxford&New York: Berg.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. ve Nielsen, Sandro (2014) "The dynamics of accounting terms in a globalized environment: The role of English as Lingua Franca", *Dynamics And Terminology: An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*, Ed. Rita Temmerman, Marc Van Campenhoudt, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 215-234.
- Furiassi, Cristiano (2012) "Brand Culture Mirrored in Dictionaries: Generic Trademarks in English and Italian", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 95-113.
- Grenon-Nyenhuis, Chantale (2000) "The Dictionary as a Cultural Institution", *Intercultural Communication Studies*, 5(1), s. 159-166.
- Heller, Monica ve McElhinny, Bonnie S. (2017) *Language, Colonialism, Capitalism: Toward a Critical History*, USA: University of Toronto Press.
- İlbaş, Songül (2019) "Dilsel Boşluk Kavramı: Tanım, Sınıflandırma ve Örnekler", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(20), s. 26-46.
- Kermas, Susan (2012) "Culture-specific Lexis and Knowledge Sharing in the Global Village", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 73-93.
- Kristiansen, Marita (2014) "Concept change, term dynamics and culture-boundness", *Dynamics And Terminology: An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*, Ed. Rita Temmerman, Marc Van Campenhoudt, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 235-258.
- Kulamshaeva, Baktygul (2017) "İki Dilli Sözlüklerde Kültürel Öğeler Sorunu -Kültürel Öğeler ve Terimleştirme Üzerine-", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı 3-4 Kasım 2016*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, s. 79-92.

- Łozowski, Przemysław (2018) "Dictionaries and Culture", *The Routledge Handbook of Lexicography*, Ed. Pedro A. Fuertes-Olivera, New York: Routledge, s. 166-178.
- McLuhan, Marshall (2001) *Global Köy*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Nkomo, Dion (2018) "Dictionaries and language policy", *The Routledge Handbook of Lexicography*, Ed. Pedro A. Fuertes-Olivera, New York: Routledge, s. 152-165.
- Rasmussen, Saihong Li (2010) *To Define and Inform: An Analysis of Information Provided in Dictionaries Used by Learners of English in China and Denmark*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Ritzer, George (2020) *Küresel Dünya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, Roda P. (2007) "Dictionaries and culture", *Dictionary Visions, Research and Practice Selected papers from the 12th International Symposium on Lexicography Copenhagen 2004*, Ed. Henrik Gottlieb, Jens Erik Mogensen, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 277-298.
- Šarcevic, Susan (1989) "Lexicography and Translation Across Cultures", *Translation and Lexicography: Papers Read at the EURALEX Colloquium Held at Innsbruck 2-5 July 1987*, Ed. Mary Snell-Hornby, Esther Pöhl, Benjamin Bennani, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, s. 211-224.
- Steger, Manfred B. (2020) *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Švejc, Aleksandr D. (1986) *Contemporary Sociolinguistics Theory, Problems, Methods*, Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Szerszunowicz, Joanna (2011) "The cultural component in bilingual dictionaries of phraseological units", *LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives, Papers submitted to the Seventh ASIALEX Biennial International Conference Kyoto August 22-24*, Ed. K. Akasu, S. Uchida, Tokyo: Asian Association for Lexicography, s. 628-637.
- Turner, Bryan S. ve Khondker, Habibul Haque (2019) *Küreselleşme: Doğu ve Batı*, Ankara: Koyu Siyah Yayınları.
- Williams, Geoffrey Clive (2012) "Art for Dictionaries' Sake: Comparing Cultural Outlooks through Dictionaries and Corpora", *English Dictionaries as Cultural Mines*, Ed. Roberta Facchinetti, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 171-199.
- Yong, Heming ve Peng, Jing (2007) *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective (Terminology and Lexicography Research and Practice)*, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

EXTENDED SUMMARY

It is possible to define the dictionary as a reference source containing the word list of a language in its most general form. Although the definition reduces dictionaries to headwords, in fact, dictionaries are also "complex objects" as Atkins & Rundell (2008: 117) put it. Although Atkins&Rundell (2008) reduces this complexity to the microstructure of a dictionary (such as definition, usage label, and etymology), dictionaries offer more than a reference source for their users, and they also show the feature of being a social object as well as being a linguistic object.

Dictionaries, which are the products of both tradition and innovation (Considine, 2014: 12), are cultural because they reflect the semantic world of the language they belong to; it has social characteristics because it reflects the political, normative and global values of social life. Based on these social values of dictionaries, in this study -with an interdisciplinary perspective- the intersection points of the interface of lexicography and sociolinguistics will be discussed in various ways and some opinions about the contributions of this interface to lexicographic research will be expressed.

Dictionaries, beyond being linguistic objects, also show various social characteristics. In the academy tradition, where the dictionary and society first intersect in the lexicographic context, sophisticated dictionaries that include the words used by people from the middle and upper classes prevented the representation of a certain segment of the society in dictionaries. Although dictionaries that broke away from the tradition of academia tried to include all the words used in the language over time, it can be said that those who are marginalized in various societies are still not represented in dictionaries. The idea that dictionaries reflect the society they belong to in a transparent way is far from reality in this respect. The need for representation in dictionaries of marginalized people still continues. It is possible to say that dictionaries still reflect a certain linguistic norm today. From this point of view, even dictionaries that are described as universal can appear as dictionaries that marginalize other languages (such as endangered languages).

Dictionaries have also been used for various political purposes in their historical. Dictionaries, which were used strategically especially in missionary activities in the past, played a very important role in the construction of nation-states that were characterized after the French Revolution. In this context, the countries that declared their independence showed interest in both monolingual national dictionaries and multilingual dictionaries, and lexicography studies in the modern sense gained momentum with the increasing interest. It is possible to say that both bilingual and monolingual dictionaries serve political purposes in various ways and these dictionaries play an important role in the construction of national identity. The intersection of lexicography and language policies has thus indirectly contributed to lexicographic studies.

The interface of globalization, which is directly related to the interface of language policies, is also in a controversial position for both dictionaries and world languages. All kinds of global flows and the fact that culture and language are in flow have indirectly affected languages in a positive and negative way. Foreign words, terms or brand names increasing with globalization bring along the problem of finding correspondence to such headwords. Globalization offers a representation opportunity for languages besides its negative effects. At this point, it would be misleading to characterize globalization as a phenomenon that causes language death under all circumstances. The dangers that globalization may pose for languages and dictionaries are of the type that will be eliminated in the presence of dynamic language policies to be implemented by countries. Nation states have to adopt sustainable language policies, especially in order to correspond to words of foreign origin. It can be said that dictionaries should be transformed into interdisciplinary global reference resources that reinforce intercultural communication, and on the other hand, they should be accessible and

user-friendly, with large databases offering both coding and decoding information and discourse patterns.

The interface of lexicography and culture, which we can consider mostly within the framework of language animorphism, focuses on the compensation of lexical gaps that occur especially in multilingual dictionaries and whether the cultural information in the definitions will be presented in dictionaries, unlike other sociolinguistic interfaces. The problem of the representation of cultural elements in the new generation dictionaries and the inability to compensate for lexical gaps can be overcome when supported with the necessary technological tools. At this point, lexicographic studies -especially meta-lexicographic studies- will contribute to making dictionaries user-friendly. Even within national borders, language (indirectly the dictionary) is in constant change due to the diversity of functions it performs and the region or social strata to which the speakers belong. For this reason, studies on the relationship between dictionary and culture should also take this diversity into account.

As Rasmussen (2010: 38) and William (2012: 179) underline, it is almost impossible to complete the dictionary of a living language and reach the ideal dictionary. However, in order to bring dictionaries to the best level they can reach, it can be said that lexicographers should contribute to meta-lexicology by deepening their research on the sociolinguistics interface. In summary, the lexicology-society linguistics interface reveals the importance of technological opportunities and interdisciplinary studies in converging to the ideal dictionary.

Keywords

Lexicography, sociolinguistics, social stratification, language policies, globalization, culture.

GENİŞ ÖZET

Sözlüğü, en genel biçimiyle bir dilin sözcük listesini içeren başvuru kaynağı olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım, sözlükleri maddebaşlarına indirgese de sözlükler Atkins & Rundell'in (2008: 117) belirttiği gibi "*karmaşık nesnelere*"dir. Atkins&Rundell (2008) bu karmaşıklığı bir sözlüğün mikro yapısına (tanım, kullanım etiketi ve köken bilgisi gibi) indirgese de dilsel nesne niteliği gösteren sözlükler, kullanıcıları için bir başvuru kaynağından fazlasını sunmakta ve aynı zamanda sosyal bir nesne olma özelliğini de göstermektedirler.

Hem geleneğin hem de yeniliğin ürünü olan sözlükler (Considine, 2014: 12), ait oldukları dilin anlam dünyasını yansıttıkları için kültürel; toplumsal yaşamın siyasal, normatif ve küresel değerlerini yansıttığı için de toplumsal nitelikler taşır. Sözlüklerin söz konusu toplumsal değerlerinden hareketle bu çalışmada, disiplinlerarası bir bakış açısıyla, sözlükbilim ve toplum dilbilim arakesitinin kesişim noktaları çeşitli açılardan ele alınacak ve bu arakesitin sözlükbilim araştırmalarına katkıları hakkında bazı görüşler ifade edilmiştir.

Sözlükler, dilsel nesnelere olmanın ötesinde çeşitli toplumsal özellikler de gösterirler. Sözlük ve toplumun sözlükbilimsel bağlamda ilk kez kesiştiği akademi geleneğinde, orta ve üst sınıftan kişilerin kullandığı sözcükleri içeren sofistike sözlükler, toplumun belirli bir kesiminin sözlüklerde temsil edilmesini engellemiştir. Akademik gelenekten kopan sözlükler, zamanla dilde kullanılan tüm sözcükleri kapsamaya çalışsa da çeşitli toplumlarda marjinalleştirilenlerin sözlüklerde temsil edilmediği söylenebilir. Sözlüklerin ait oldukları toplumu şeffaf bir şekilde yansıttığı fikri bu nedenle gerçeklikten uzaktır. Marjinalleşmiş insanların sözlüklerde temsil edilme ihtiyacı hâlâ devam etmektedir. Sözlüklerin günümüzde de belli bir dilsel normu yansıttığını söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında evrensel olarak nitelendirilen sözlükler bile diğer dilleri (tehlikeye diller gibi) marjinalleştiren sözlükler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tarihte sözlükler çeşitli siyasi amaçlarla da kullanılmıştır. Geçmişte özellikle misyonerlik faaliyetlerinde stratejik olarak kullanılan sözlükler, Fransız İhtilali sonrası karakterize edilen ulus-devletlerin inşasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda bağımsızlığını ilan eden ülkeler hem tek dilli ulusal sözlüklere hem de çok dilli sözlüklere ilgi göstermiş ve artan ilgiyle birlikte modern anlamda sözlükçülük çalışmaları hız kazanmıştır. Hem iki dilli hem de tek dilli sözlüklerin çeşitli şekillerde siyasi amaçlara hizmet ettiğini ve bu sözlüklerin ulusal kimliğin inşasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Sözlükbilimi ve dil politikalarının kesişimi, sözlükbilim çalışmalarına dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

Dil politikaları arakesiti ile doğrudan ilgili olan küreselleşme arakesiti hem sözlükler hem de dünya dilleri için tartışmalı bir konudur. Küresel akıntılar, kültürün de akış halinde olmasına neden olmuş ve bu durum dilleri dolaylı yoldan olumlu ve olumsuz olarak etkilemiştir. Küreselleşme ile artan yabancı kökenli sözcükler, terimler veya marka adları, bu türden maddebaşlarına karşılık bulma sorununu beraberinde getirmektedir. Küreselleşme, olumsuz etkilerinin yanı sıra diller için de bir temsil olanağı da sunmaktadır. Bu noktada küreselleşmeyi her koşulda dilin ölümüne neden olan bir olgu olarak nitelemek yanıltıcı olacaktır. Küreselleşmenin diller ve sözlükler için oluşturabileceği tehlikeler, ülkelerin uygulayacakları dinamik dil politikaları eşliğinde ortadan kaldırılabilecek türdendir. Ulus-devletler, özellikle yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulabilmek için sürdürülebilir dil politikaları benimsemek zorundadır. Sözlüklerin kültürlerarası iletişimi güçlendiren disiplinler arası küresel başvuru kaynaklarına dönüştürülmesi hem kodlama hem de kod çözme bilgileri ve söylem kalıpları sunan geniş veri tabanları ile erişilebilir ve kullanıcı dostu olması gerekmektedir.

Daha çok dil animorfizmi çerçevesinde değerlendirebileceğimiz sözlükbilim ve kültür arakesiti, özellikle çok dilli sözlüklerde oluşan sözlüksel boşlukların giderilmesine ve tanımlarda yer alan kültürel bilgilerin toplum dilbilimden farklı olarak sözlüklerde sunulup sunulmayacağına odaklanmaktadır. Yeni nesil sözlüklerde kültürel öğelerin temsili sorunu ve sözlüksel boşlukların doldurulamaması, gerekli teknolojik araçlarla desteklendiğinde

aşılabilir niteliktedir. Bu noktada sözlükbilim çalışmaları -özellikle meta-leksikografik çalışmalar- sözlüklerin kullanıcı dostu hale getirilmesine katkı sağlayacaktır. Ulusal sınırlar içinde bile dil (dolaylı olarak sözlük), gerçekleştirdiği işlevlerin çeşitliliği ve konuşmacıların ait olduğu bölge veya sosyal tabakalar nedeniyle sürekli bir değişim içerisindedir. Bu nedenle sözlükler ve kültür ilişkisi üzerine yapılacak çalışmalarda da bu çeşitliliğin dikkate alınması gerekmektedir.

Rasmussen (2010: 38) ve William’ın (2012: 179) altını çizdiği gibi, yaşayan bir dilin sözlüğünü tamamlamak ve ideal sözlüğe ulaşmak neredeyse imkansızdır. Ancak sözlükleri ulaşabilecekleri en iyi düzeye getirebilmek için sözlükbilimcilerin toplum dilbilim arakesitine yönelik araştırmalarını derinleştirerek meta-sözlükbilime katkı sağlamaları gerekmektedir. Özetle sözlükbilim-toplum dilbilim arakesiti, ideal sözlüğe yaklaşımda teknolojik imkanların ve disiplinler arası çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sözlükbilim, toplum dilbilim, toplumsal tabakalaşma, dil politikaları, küreselleşme, kültür.

SÖZLÜKBİLİM TERİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Göksel SERT*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.08.2021
Kabul Tarihi 01.12.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.41

Yazar Bilgisi

*Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-8846-041X>

gokselsert@gmail.com

Milli Eğitim Bakanlığı, Bilecik / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Sözlükbilim, terimbilim, sözlük, terim, çok terimlilik

Atf Bilgisi

Sert, Göksel (2021). "Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 61-78.

Research Article

AN EVALUATION ON TERMS OF LEXICOGRAPHY

Göksel SERT*

Article info

Submitted 10.08.2021
Accepted 01.12.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.41

Authors info

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-8846-041X>

gokselsert@gmail.com

Ministry of Education, Bilecik / TURKEY

Keywords

ABSTRACT

The term is the basis of the scientific development process. The term plays an important role both in ensuring the exchange of ideas between researchers and in transforming the data obtained in this exchange into information.

In this study, the research field that has been in the last approximately sixty years of the dictionary concept, which has a history of thousands of years, is lexicography will discuss term usage characteristics. The division of lexicography into art, profession, and science branches in the development stage has led to the augmentation of terms used in the field. The remarkable point here is that in lexicography, more than one term use in response to a concept. In other words, there is a terminological overabundance. Moreover, this problem is valid not only for Turkish but also for almost every language in which has lexicographic studies.

This study, starting with the term lexicography, which names the field, terms belonging to the branches of lexicography, and the terms macrostructure, microstructure, entry, and headword, which constitute discussions in the field, examine their usage characteristics in the literature.

In the last section, the general view of the terms in Turkish lexicography studies discuss, and suggestions offer about the term problems, especially terminological overabundance.

Lexicography, terminology, dictionary, term, terminological overabundance

Cite this article as

Sert, Göksel (2021). "An Evaluation on Terms of Lexicography". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 61-78.

1. Giriş

Bilim, birbirine eklenmiş akademik çalışmalardan kurulu bir gelişim sürecine sahiptir. Bu sürecin temelinde, “bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri” (Zülfikar, 2011[1991]: 1) *terim* (term) bulunmaktadır. Terimler, araştırmacılar arasındaki düşünce alışverişini sağlamının yanı sıra bu alışveriş sırasında elde edilen *verilerin* (data) *bilgiye* (knowledge) dönüştürülmesinde kilit rol oynamaktadır.

Terim sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı *term*, *kökenbilimsel* (etymological) olarak Latince *sınır*, *son* anlamına gelen *terminus* sözcüğüne dayanmaktadır (Dilaçar, 1957: 210). Bu, terimde verili anlamın *sınırlandırılmasına* (delimitation) işaret ederken kavramın diğer temel niteliği *ölçünleme* (standardization) olmuştur. Bu doğrultuda gelişen *terimbilim* (terminology), 1930’lu yıllarda bugünkü şekliyle bir araştırma alanı hâlini almıştır (Girişen, 2019: 65).

Vardar (1980: 387), terimbilimde dört aşamadan oluşan bir yöntem çerçevesi sunar: *belirleme*, *çözümleme*, *yaratım* ve *ölçünleme*. Bunlardan ilk üçü doğrudan ya da dolaylı olarak sınırlandırma ile ilişkilidir. Son aşama ölçünleme, bir kavrama karşılık bir terim kullanımı ilkesini işaret eder. Ancak Riggs’in (1983: 405) sıkça atıf yapılan 18’den fazla terime sahip *multiword lexical unit* (çok sözcüklü sözlüksel birim) örneklendirmesi ve Boz’un (2018: 1592-1603) tarihsel bakış açısıyla dil bilgisi alanındaki çoklu terim kullanımlarını belirtmesi; bu durumun zaman, dil ve konudan bağımsız bir bilimsel sorun olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada terim kullanımı açısından incelenecek *sözlükbilim* (lexicography), binlerce yıllık geçmişe sahip *sözlük* (dictionary) kavramının (Considine, 2016: 605-615) ancak 1960’lardan bu yana etkin olan çalışma alanıdır (Yüksekkaya, 2001: 213). Hartmann ve James (1998: 85-86) tarafından “sözlükler ve diğer referans çalışmalar ile ilgili mesleki faaliyet ve akademik alan” olarak tanımlanan terimin kökeni, Yunanca *lexikón* ve *gráphein* sözcüklerinin birleşiminden oluşmakta ve *sözlük yazımı* anlamına gelmektedir (Pfeifer, 1997’den Aktaran Erikli, 2019: 2).

Bugüne dek sözlükbilim; *sanat*, *meslek* ve *bilim* kollarına bölünmüş bir şekilde ilerlemiştir (Boz, 2011: 12). Bölünmüşlüğü alan üzerinde çalışanları farklı ekol ve yaklaşımlara sürüklemesi, çalışma yapılan her dilde ve Türkçede, bir kavramın birden çok terimle belirtilmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz *çok terimliliği* (terminological overabundance) medyana getirmiş ve bu durum, sözlükbilimin süregelen sorunu haline gelmiştir. Öyle ki alanyazınında alanının adlandırılmasından başlayan ciddi birçok terimlilik sorunu bulunmaktadır.

2. Sözlükbilimde Çok Terimlilik Sorunu

2.1. Sözlükbilim Terimi Üzerine Tartışmalar

Sözlük hazırlama, yazma ve bunlarla ilgili kuramsal çalışmalar, bağımsız bir bilim dalına ait etkinlikler midir? Tarp (2018: 29), bu soruya evet yanıtı verir ve beş araştırma alanı belirler: bilgi arama süreciyle ilgili araştırma, sözlük yapımı üzerine araştırma, sözlük biçiminin araştırılması, sözlüklerin kullanılabilirliğine ilişkin araştırma ve sözlükbilim tarihini araştırma. Ancak bu soruyu bağımsız bir bilim dalı olmaktan ziyade *sözcükbilimin* (lexicology) alt dalı (Crystal, 2008: 278) ya da *dilbilime* (linguistics) bağlı çalışma alanı (Zgusta, 1971: 15; Aksan, 2015-III[1982]: 69)) şeklinde yanıtlayan görüşler de mevcuttur.

Diğer yanda sözlük çalışmalarını bilim dalı olarak değerlendirmeyen araştırmacılar bulunmaktadır. Béjoint (2010: 381), bilimin kuramı olduğunu ancak zanaatın kuramı bulunmadığını; doğa olaylarının kurama ihtiyaç duyarken eserlerin üretimiyle ilgili bir kuram olamayacağını ve bu nedenle sözlükbilimin bir bilim değil, zanaat ve hatta sanat olduğunu öne sürmüştür. Atkins (1992: 4) de ayrı bir konuma yerleştirdiği *kuramsal sözlükbilim* (theoretical lexicography) ile *sözlük*

hazırlamanın (dictionary making) eş anlamlı olamayacağını, sözlükbilimi Landau'nun (1984) başlığından esinlenerek "sanat ve zanaat" olarak tanımlamayı önerdiğini belirtmiştir.

Sözü edilen görüş ayrılıkları, etkisini en çok terim kullanımında göstermektedir. Batı alanyazınında sözlük hazırlama, yazma ve ilgili kuramsal çalışmaları *lexicography* olarak adlandırmak, *lexicology* ile karıştırılması nedeniyle öne sürülen birkaç görüş¹ dışında yerleşmiştir. Kavramın bilim dalı olarak görülüp görülmemesi, *lexicography* teriminin *sözlük yazımı* anlamındaki kökenine rağmen, yarım yüzyılı aşkın zamandır süregelen sözlük araştırmalarında sorun oluşturmamıştır. Ancak Doğru'nun (2018: 127-143) örneklediği gibi Türkçe alanyazınında çalışma alanını adlandırmaktan başlayan terimsel çokluk, kavram karmaşasını ve ardından daha büyük bir çok terimlilik sorununu döngüsel olarak beraberinde getirmiştir.

Sözlükbilim terimleri üzerine ilk yerli çalışma, Kurtböke'ye (1996: 96) aittir. Kurtböke bu çalışmada *lexicography* terimini *sözlükbilgisi* ve *sözlük derleme* terimleriyle karşılamıştır. Türkçe alanyazınında terimin *sözlükçülük* (Akalin, 2010; Usta, 2010; İmer, vd., 2011), *sözlükbilgisi* (Vardar, 2002), *sözlükbilim(i)* (Boz, 2011) ile *sözlük bilim(i)* (Korkmaz, 2007; Baskın, 2014) ve *sözlük yazımı* (Erikli, 2019) karşılıkları da bulunmaktadır.

Son yıllarda sözlükbilim üzerine çalışan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı artmıştır. Alandaki terim kullanım eğilimini belirlemek amacıyla, farklı yaklaşımları temsil eden Kumanlı'nın (2016) *Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması* adlı yüksek lisans tezi; Aslan'ın (2017) *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme, Metin, Dizin* adlı doktora tezi; Sündü'nün (2019) *Türkiye'de Hukuk Sözlükleri: Sözlükbilimsel Bir İnceleme* adlı yüksek lisans tezi ve Meral Türkmenoğlu'nun (2019) *Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme* adlı yüksek lisans tezi incelenmiş; buna göre Kumanlı'nın (2016) *sözlükçülük*, Aslan (2017) ve Sündü'nün (2019) *sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu'nun (2019) *sözlük bilim(i)*² terimlerini kullandığı belirlenmiştir.

Hangi terimin alanyazınında daha sık görüldüğünü belirlemek, ölçünleşme açısından önemli bir veridir. Bu amaçla, 1932-2016 yılları arasında yayımlanmış sözlükbilimle ilgili 1003 metnin derlendiği Boz, Bozkurt ve Doğru (2018) tarafından hazırlanan *Türk Sözlükbilimi Derlemi* (TSD) kullanılmıştır. Derlem üzerinde *sözlükçülük*, *sözlükbilgisi*, *sözlük bilgisi*, *sözlükbilim(i)*, *sözlük bilim(i)* ve *sözlük yazımı* terimleri taranmış, şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 1. *Sözlükbilim* terimlerinin TSD'de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 07.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>sözlükçülük</i>	238	44
<i>sözlükbilgisi</i>	5	5
<i>sözlük bilgisi</i>	1	1
<i>sözlükbilim</i>	167	34
<i>sözlükbilimi</i>	269	30
<i>sözlük bilim</i>	15	9
<i>sözlük bilimi</i>	78	20
<i>sözlük yazımı</i>	22	9

Tablo incelendiğinde *sözlükçülük*, *sözlükbilim(i)* / *sözlük bilim(i)* terimlerinin yaygın olduğu görülmektedir. Alandaki kişisel gözlemimiz de bu yöndedir. Bu terim farkının ana nedeni *sanat, meslek ve bilim* üçgenindeki sözlük çalışmalarının konumudur. Diğer neden, yazım kurallarının farklı yorumlanmasıdır.

¹ Crystal (2008: 278), *lexicography* terimini tanımlarken doğrudan *lexicology* terimine gönderme yapmış ve bu madde altında açıklamıştır. Vardar (2002: 184) ise *sözlükbilgisi* maddesinde *lexicography* terimini, *sözlükbilim* maddesinde *lexicology* terimini açıklamıştır.

² Meral Türkmenoğlu (2019: 13), doğrudan sözlük hazırlama kavramı için *sözlükçülük* terimini de kullanmıştır.

Dilaçar (1957: 210), terimlerde *duygusal çağrışım* (connotation) bulunmaması gerektiğini belirtmiştir. Oysa alanda yaygın kullanım gösteren *sözlükçülük* terimi, sözlük yazımı ve düzenlemesi dışında sözlük satma, sözlük koleksiyonu yapma, vb. anlamlar taşımaktadır (Boz, 2011: 13). Bu nedenle, geleneksel sözlük çalışmalarına vurgu yapan *sözlükçülük* terimi, duygusal çağrışımlar uyandırması ve alanı tam kapsamaması nedeniyle bir *şemsiye terim* (umbrella term) olmaktan uzaktır.

Sözlükbilim(i) ya da *sözlük bilim(i)* terimleri, şemsiye terim kavramına daha uygundur. Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük'te (GTS) “... + bilim(i)” yapısına sahip örnekler (*anlam bilimi, dil bilimi, sözcük bilimi*, vb.) incelendiğinde ayrı yazıldığı görülmektedir (Erişim Tar.: 08.03.2021)³. Ancak bu terimlerin birleşik yazımı da yaygındır. Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (TBTS) incelendiğinde *anlambilim* (semantics), *dilbilim* (linguistics) ve *sözcükbilim* terimlerine rastlanmaktadır (Erişim Tar.: 08.03.2021).

Bu çalışmada sözlük hazırlama, yazma ve ilgili kuramsal çalışmalar, *sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır. Alanyazınındaki sık kullanımı; *dilbilim, çeviribilim* (translation studies), *göstergebilim* (semiology) gibi ilişkili bilim dallarıyla biçim benzerliği ve anlamsal açıklık açısından *koza örgüsü* (Başkan, 1974: 180-181) oluşturması, ayrıca sonraki bölümde yer verilecek alt dallarıyla kavramı tam olarak kapsaması bu tercihte etkilidir.

2.2. Sözlükbilim Dallarına Ait Terimler Üzerine Tartışmalar

Sözlükbilimin çok odaklı yapısı, sözlükbilim dallarının oluşmasına neden olmuştur. İlk basamakta sanat ve meslek odaklı *sözlük hazırlama*, ikinci basamakta bilim odaklı *sözlük araştırması* (dictionary research) vardır.

Sözlük hazırlama, sözlüğü planlamadan yayımlama ve pazarlamaya kadar geçen süreci kapsar. Hartmann ve James, süreci üç aşamaya ayırır: verilerin toplandığı *alan çalışması* (fieldwork), tanımlama ve içeriklerin hazırlandığı *düzenleme aşaması* (editing) ve eserin piyasaya sunumunu da içeren *yayımlama aşaması* (publishing) (1998: 42-43). Diğer yanda sözlük hazırlama sürecinden bağımsız bir sözlük araştırması olması gerektiğini belirten Hausmann, sözlükleri araştırma nesnesi seçmesine karşın sözlük hazırlama amacı taşımayan her türlü araştırma ve inceleme etkinliği olarak sözlük araştırması kavramını tanımlamaktadır (1989: 216'dan Aktaran Erikli, 2019: 5).

Batı alanyazınında sözlük hazırlama kavramı *dictionary-making* (Hartmann ve James, 1998: 42), *practical lexicography* veya *lexicographic practice* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014) şeklinde adlandırılmış, *practical lexicography* terimi yaygınlık kazanmıştır. Sözlük araştırması kavramı ise *theoretical lexicography, theory of lexicography* (Hartmann ve James, 1998: 142), *lexicographic theory* (Burkhanov, 1998: 135) ve *metalexigraphy* (Burkhanov, 1998: 154; Hartmann ve James, 1998: 93) şeklinde adlandırılmıştır. *Practical lexicography* terimiyle koza örgüsü oluşturan *theoretical lexicography* ve Hausmann ile Wiegand'ın öncülüğünü yaptığı *metalexigraphy* terimleri alanda yaygınlık kazanmıştır.

Türkçe alanyazınına dönüldüğünde sözlük hazırlama kavramı *sözlükçülük* (Aksan, 2015[1982]-III), *pratik sözlükçülük* (Usta, 2010), *uygulamalı leksikografi* (Boz, 2011), *uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i)* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014; Yılmaz, 2017) ve *sözlük yazımı* (Erikli, 2019) terimleriyle adlandırılmıştır. İncelenen tezlerde Aslan (2017) ve Sündü (2019) *uygulamalı sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu (2019) *uygulamalı sözlük bilim(i)* terimlerini kullanmıştır. Terimler TSD'de tarandığında görünüm şöyledir:

³ TDK-GTS'de ilgili kavram, *sözlükçülük* maddesinde verilmektedir. Ayrıca *leksikografi, lügatçilik* ve *sözlük bilgisi* maddeleri, *sözlükçülük* maddesine gönderim yapmaktadır (TDK-GTS, Erişim Tar.: 08.03.2021).

Tablo 2. *Sözlük Hazırlama* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 12.03.2021)⁴

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>pratik sözlükçülük</i>	1	1
<i>uygulamalı leksikografi</i>	2	1
<i>uygulamalı sözlükbilim</i>	3	3
<i>uygulamalı sözlükbilimi</i>	12	5
<i>sözlük yazımı</i>	22	9

İncelemede Aksan’ın (2015[1982]-III) *sözlükçülük* terimi, alanın tümünü kapsar şekilde yaygın kullanımı nedeniyle, yer almamıştır. Sıklığı yüksek *sözlük yazımı* terimi; bir sözlüğü planlama, yayımlama ve pazarlama süreçlerini içeren kavramın yalnız planlama ve belki de yayımlama aşamalarını kapsamaktadır. *Pratik sözlükçülük* ve *uygulamalı leksikografi* terimleri ise alandaki Türkçeleşme eğilimine uygun olmamasının yanı sıra alanda da yaygınlık kazanmamıştır.

Bu çalışmada sözlük hazırlama kavramı, *uygulamalı sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır. Bunda terimin kavramı tam olarak kapsamı ve bağımsız bir bilim dalı olarak gördüğümüz *sözlükbilim(i)* ile koza örgüsü oluşturması etkilidir.

Sözlük araştırması kavramına gelindiğinde *sözlükbilim(i)* (Aksan, 2015[1982]-III), *metasözlükçülük* (Yüksekkaya, 2001), *teorik sözlükçülük* (Usta, 2010), *sözlük araştırmacılığı* (Usta, 2010)⁵, *kuramsal leksikografi* (Boz, 2011), *kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i)* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014; Yılmaz, 2017), *akademik sözlükbilim(i)* (Jackson [Çev. M. Gürlek ve E. Patat], 2016) ve *sözlük bilim(i)* (Erikli, 2019) terimlerine rastlanmıştır. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *kuramsal sözlükbilim(i)*, Sündü (2019) *akademik sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu (2019) *kuramsal sözlük bilimi* ve *akademik sözlük bilimi* terimlerini kullanmıştır⁶. Terimlerin TSD’deki kullanım sayıları şöyledir:

Tablo 3. *Sözlük Araştırma* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 12.03.2021)⁷

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>sözlük araştırmacılığı</i>	18	1
<i>kuramsal leksikografi</i>	2	1
<i>kuramsal sözlükbilim</i>	5	2
<i>kuramsal sözlükbilimi</i>	6	3

İncelemede Aksan (2015[1982]-III) ve Erikli’nin (2019) önerdiği *sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i)* terimi, kavramın tümünü kapsar şekilde yaygın kullanımı nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Ayrıca yüksek kullanım sayısına sahip olsa da bunların tek metinde gerçekleşmesi nedeniyle *sözlük araştırmacılığı* terimi, *kuramsal leksikografi* terimiyle birlikte alanda yaygınlık kazanmamıştır.

Bu çalışmada sözlük araştırması kavramı, *uygulamalı sözlükbilim(i)* terimine koşt ve onunla bağ kuracak şekilde, *kuramsal sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır.

Sözlükbilim ve sözlükbilim dalları arasındaki ilişki, terim kullanımları göz önüne alındığında şu şekilde oluşmuştur:

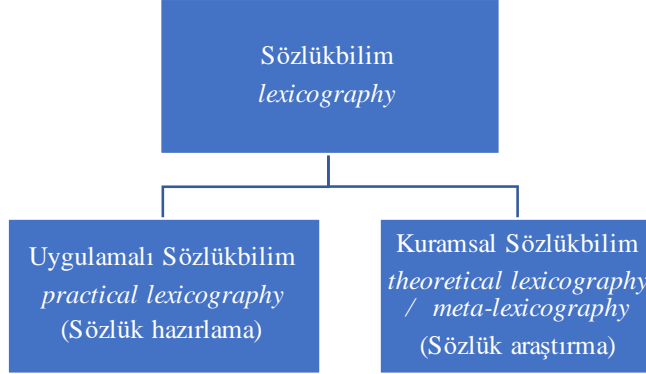
⁴ *Uygulamalı sözlük bilim / uygulamalı sözlük bilimi* terimlerine TSD’de rastlanmamıştır.

⁵ *Meta-lexicography* terimine karşılık kullanılmıştır.

⁶ Tezlerdeki terim kullanımında alandaki farklı bakış açılarının etkisi dikkat çekmektedir. Aslan (2017) *theoretical lexicography* terimine karşılık *kuramsal sözlükbilim(i)* terimini, Sündü (2019) *metalexigraphy* terimine karşılık *akademik sözlükbilim(i)* terimini kullanmıştır. Meral Türkmenoğlu (2019) ise iki görüşe ve iki terim kullanımına birlikte yer vermiştir.

⁷ *Teorik sözlükçülük, kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i)* terimlerine TSD’de rastlanmamıştır.

Şekil 1. Sözlükbilim ve sözlükbilim dallarının ilişki ağı

2.3. Diğer Sözlükbilim Terimleri Üzerine Tartışmalar

Çalışmanın ilk bölümü, sözlükbilim ve sözlükbilim dallarına ait terimlerin incelenmesini içermektedir. İkinci bölümde tüm sözlükbilim terimleri değil, alandaki terim yaklaşımını örneklemek amacıyla, seçili dört kavrama ait terim kullanımları incelenecektir.

2.3.1. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

Sözlüklerin temel yapı unsurlarındandır. Hartmann ve James (1998: 91), bir kaynak eserde hazırlayıcı ve kullanıcının aradığı bilgileri bulmasına olanak tanıyan liste yapısıdır şeklinde; Burkanov (1998: 146-147) ise sözlükteki *maddebaşı* (headword) sözcüklerin düzenlenmesine atıfta bulunmak amacıyla kullanılır, diyerek tanımlamıştır.

Sözlüklerin yapı dizgesi içinde *megastructure* teriminin ardından gelen *macrostructure* (Boz, 2018: 752), Batı’da yaygınlık kazanmış bir terimdir. Türkçe alanyazını incelendiğinde *dış yapı* (Ateşman, 2007), *büyük ölçekli yapı* (Çakmak, 2010), *bütüncül yapı* (Bergenholtz [Çev. E. Corga Aslan], 2014), makro yapı / makro-yapı (Yüksekkaya, 2001; Usta, 2010), *büyük yapı* (Tahiroğlu, 2010) terimlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *bütüncül yapı*, Sündü (2019) *makroyapı* terimlerini kullanmıştır. Diğer tezlerde kavrama rastlanmamıştır. Bu terimler TSD’de tarandığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 4. *Bütüncül Yapı* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 15.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>dış yapı</i>	5	4
<i>büyük ölçekli yapı</i>	1	1
<i>bütüncül yapı</i>	9	5
<i>makroyapı</i>	1	1
<i>makro yapı</i>	3	3
<i>büyük yapı</i>	2	1

Derlem incelemesi *dış yapı*, *bütüncül yapı* ve *makro yapı* terimlerinin yaygınlaşma aşamasında olduğunu göstermiştir. Bunlardan *makro yapı* terimi, sözlükbilim terimlerinin Türkçeleşme eğilimine aykırıdır. *Dış yapı* terimi ise sözlükte bütüncül yapının dışında kalan tüm yapılar için kullanılan *dış veri* (outside matter) (Aslan, 2020[2014]: 165) terimiyle benzerlik göstermesi nedeniyle kavram karışıklığına yol açabilecektir.

Bu çalışmada, alandaki Türkçeleşme eğilimine uygunluğu, yaygınlığı ve ana birim *bütün yapı* ile kurduğu bağ nedeniyle, *bütüncül yapı* terimi kullanılacaktır.

2.3.2. Parçacıl Yapı (Microstructure)

Sözlük dizgesi içinde, sözcüklerin tek tek düzenlenmesini içlemine alan kavramdır. Hartmann ve James (1998: 94), tanımında *maddebaşı* sözcüklerin biçimsel ve anlamsal özelliklerine (yazım, söyleyiş, dilbilgisi, kullanım, kökenbilgisi); Burkhanov (1998: 154) ise sözlüğün alt birimlerinde sağlanan sözlükbilimsel verilerin düzenlenişine odaklanmıştır.

Batı’da bu kavram, *macrostructure* ile biçimsel ve anlamsal ilişkisini açık şekilde gösteren *microstructure* terimiyle adlandırılmaktadır. Türkçe alanyazınında da araştırmacılar, *macrostructure* terimine karşılık seçtikleri terimlerle koşt kullanımlar tercih etmiştir. Buna göre *iç yapı* (Ateşman, 2007), *küçük ölçekli yapı* (Çakmak, 2010), *parçacıl yapı* (Aslan, 2020[2014]), *mikro yapı / mikro-yapı* (Yüksekkaya, 2001; Usta, 2010) ve *küçük yapı* (Tahiroğlu, 2010) terimleri belirlenmiştir. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *parçacıl yapı*, Sündü (2019) *mikroyapı* terimlerini kullanmış, diğer tezlerde kavrama rastlanmamıştır. Terimlerin TSD’deki kullanım sayıları şöyledir:

Tablo 5. *Parçacıl Yapı* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 16.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>iç yapı</i>	3	2
<i>küçük ölçekli yapı</i>	4	2
<i>parçacıl yapı</i>	10	4
<i>mikroyapı</i>	2	2
<i>mikro yapı</i>	3	3
<i>küçük yapı</i>	3	1

Verilere göre *parçacıl yapı* ve *mikroyapı / mikro yapı* terimleri yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Bu çalışmada kavramı belirtmek amacıyla *bütüncül yapı* terimine koşt nedenlerle *parçacıl yapı* terimi kullanılacaktır. Bu şekilde, dizgeyi oluşturan *bütün yapı - bütüncül yapı - parçacıl yapı* terimleri arasında koza örgüsü sağlanmış olacaktır.

2.3.3. Madde (Entry)

Bütüncül yapıda liste düzenlemesine, parçacıl yapıda bilgi düzenlemesine konu olan sözlükteki ana bilgi birimleridir. Kavramın *sözlükbilim*, *sözcükbilim*, *anlambilim* ve *derlem dilbilimin* (corpus linguistics) kesişim noktasında olması nedeniyle çok terimlilik yaygındır.

Batı alanyazını incelendiğinde kavram en çok *entry* ve *lexeme* terimleriyle adlandırılmıştır. Hartmann ve James (1998: 50), *entry* terimini “bir sözlük ya da kütüphane kataloğu gibi başka bir referans sistemdeki temel *referans birim* (reference unit)” olarak tanımlarken Burkhanov (1998: 77-78), “alfabetik bir sözlüğün bütüncül yapısının ana alt bölümünü belirtir” açıklamasını yapmış, *entry block* terimini de aynı anlamda kullanmıştır. *Lexeme* ise Hartmann ve James (1998: 83-84) tarafından *söz dağarcığındaki* (vocabulary) temel birim, Burkhanov (1998: 122-123) tarafından *sembolik dil birimi* (symbolic unit of language) şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlar değerlendirildiğinde *entry* teriminin kavramı kapsadığı ancak *sözcükbirim* şeklinde Türkçeleştireceğimiz *lexeme* teriminin asıl olarak *sözcükbilime* ait olduğu anlaşılmaktadır⁸.

Alanyazınında kavramla ilgili çok terimlilik, Kurtböke’nin *girdi - entry*, *sözlükbirim - lexeme* önerileriyle ilk olarak görülmüştür (1996: 96). Aralarına sözlükbilim bağlamında kavramsal sınır çizilemeyen bu iki terim, sonraki terim kullanımlarını da etkilemiştir. Bozkurt (2016: 15) *lexeme* terimine karşılık, tanımlanabilecek ya da açıklanabilecek özellikte olup sözlüklerde koyu veya çıkıntılı olarak gösterilen kavramları *sözlük birim*; sözlük birimin altında yer alan ve ayrıca tanımlanan ilişkili kavramları da *alt maddebaşı / madde / iç madde* şeklinde adlandırmıştır. Bilgin (2014), *entry* teriminin başvuru kaynaklarında maddebaşından başlayıp sonraki maddeye kadar olan birim olduğunu ifade etmiş, bu kavramı Türkçede *madde* terimiyle belirtmenin uygun olacağını söylemiştir. TDK-GTS’de

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Uçar (2009: 18-20) ve Kamacı Gencer (2020: 285-287).

madde, “sözlük ve ansiklopedilerde tanımlanan, anlatılan kelime, ad veya konulardan her biri”; *sözlük birimi*, “sözlükte madde başı olarak yer alacak anlamlı söz varlığı, leksik birim” şeklinde tanımlanmıştır (Erişim Tar.: 18.03.2021). TÜBA-TBTS’de *madde* terimi bulunmazken İngilizce karşılığının *lexeme* olduğu belirtilen *sözlükbirim* terimi yer almıştır: “1. Anlambirimim, biçimbirim karşıt olarak dilbilgisel nitelik taşımayan türü; bir tek anlambirimden oluşan sözlüksel birim. 2. Sözlükte maddebaşı olarak gösterilen birim.” (Erişim Tar.: 18.03.2021).

İncelenen tezlerde Aslan (2017) *madde*, Sündü (2019) *girdi*, Meral Türkmenoğlu (2019) *sözlük birim* terimlerini kullanmıştır. TSD’deki görünüm şöyledir:

Tablo 6. *Madde* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 19.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>girdi</i>	28 ⁹	13
<i>madde</i>	918 ¹⁰	113
<i>sözlükbirim</i>	45	16
<i>sözlük birim</i>	169	5

TSD, *madde* ve *sözlük birim / sözlükbirim* terimlerinin belirli bir kullanım sayısına ulaştığını göstermektedir. *Girdi* terimi, daha çok *derlem dilbilim* ve *bilgisayar destekli dilbilim* (computational linguistics) alanlarına aittir. *Sözlük birim / sözlükbirim* terimi, ilişkili terimlerle biçimsel bağ kurabilen, Türkçe terim yapma ilkelerine uygun bir terim olsa da *sözcükbilim* alanındaki kullanımı nedeniyle *sözcük birim / sözcükbirim* terimleriyle kavram karışıklığına neden olmaktadır. Bununla birlikte *madde* terimi, geleneksel sözlük çalışmalarından bugüne dek kullanılması ve alanda farklı bir terim kullanımına yönlendirmenin anlamsız sayılacağı kadar büyük bir yaygınlık kazanması nedeniyle bu çalışmada kavramı belirtmek amacıyla kullanılacaktır.

2.3.4. Maddebaşı (Headword)

Parçacıl yapının başında, maddeye ait dilbilgisel ve anlamsal bilgilerin önünde yer alan birimdir. Batı’da kavram için *lemma* ve *headword* terimleri kullanılmaktadır. Hartmann ve James, *lemmayı referans çalışma* (reference work) yapısında maddenin yerleştirilebileceği konum (1998: 83); *headword* terimini *lemma* için seçilen sözcük ya da sözcük öbeğinin biçimi, maddenin başladığı sözlük içindeki konum (1998: 67) şeklinde tanımlamıştır. Burkhanov, *lemma* tanımını *headword* ile aynı diyerek yapmış (1998: 116); *headword* terimini “*benzerlik sözlüğünde* (analogical dictionary), *eş anlamlı* (synonym) ya da bazen anlamsal olarak ilişkisi bulunan sözcükleri içeren her kısmın başlangıcında yer alan *sözlüksel unsur* (lexical item)” (1998: 97-98) şeklinde tanımlamıştır. Sözlükbilim sözlüklerindeki bu tanımlar soyut ve karmaşıktır. Dilbilim açısından bakıldığında Crystal (2008: 273), *lemmanın* genel olarak sözlük maddelerinin başında yer alan ve sıklıkla *headword* olarak adlandırılan kısım olduğunu, ardından bu terimin özünde bir sözcüğün dilbilgisel değişimlerden bağımsız olarak belirlenen soyut biçimi gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca alanyazınında *canonical form*, *entry form*, *entry-term*, *entry word*, *entry head*, *base word*, *basic form* terimleri *lemma* ve *headword* terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Tüm bu görüşler bir araya getirildiğinde *lemma* ve *headword* terimlerinin aynı kavramı farklı alanlar içinde belirttiği görülmektedir¹¹. İlki, *derlem dilbilim*e ait bir terimdir ve sözcüğün soyut kök biçimini belirtir. İkincisi *sözlükbilim*e aittir ve sözcüğün tanımlanacak soyut kök biçimini gösterir¹².

Türkçe alanyazınında *lemma*, farklı alanlardaki çalışmalarda farklı şekilde Türkçeleştirilmiştir. Örneğin derlem üzerine çalışmalarda *başsözcük* (Aksan ve Aksan, 2017) ve *sözcük kökü* (Karaoğlu,

⁹ 5 ayrı metindeki 8 kullanımın *girdi* sözcüğünün çekimli eylem biçimindeki kullanımı olduğu belirlenmiştir.

¹⁰ Kullanım sayısı içinde *madde başı*, *alt madde*, *madde başlığı*, vb. çok sözcüklü birimler de yer almıştır.

¹¹ Konu hakkında geniş bilgi için bk. (Bilgin, 2014; Aksan ve Aksan, 2017: 599-605).

¹² *kapıyı*, *kapıya*, *kapıda*, *kapıdan* sözcüklerinin soyut kök biçimi *kapı* sözcüğüdür. Kök biçim, *derlem dilbilim*de *başsözcük* olarak taramaya konu olurken *sözlükbilim*de *maddebaşı* olarak maddenin başlangıcında yer alır.

2014), sözlükbilimle ilgili çalışmada *maddebaşı* (Bergenholtz [Çev. E. Corga Aslan], 2014) terimlerine rastlanmıştır. Buna karşılık *headword* terimi Türkçeleştirilirken *madde başı sözcük* (Kurtböke, 1996: 96) ve *maddebaşı* (Bilgin, 2014) kullanımları görülmüştür. İncelenen tezlerde Kumanlı (2016) ve Meral Türkmenoğlu (2019) *madde başı*; Aslan (2017) ve Sündü (2019) *maddebaşı* terimlerini kullanmıştır¹³. Terimlerin TSD'deki görünümü şöyledir:

Tablo 7. *Maddebaşı* terimlerinin TSD'de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 21.03.2021)¹⁴

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>başsözcük</i>	10	3
<i>sözcük kökü</i>	1	1
<i>maddebaşı</i>	92	12
<i>madde başı</i>	442	79

İncelenen terimlerden *başsözcük*, derlem dilbilimle; *sözcük kökü*, dilbilgisi incelemeleriyle bağlantılı olması nedeniyle elde edilen derlem verileri yalnız *sözlükbilimi* kapsayan bir sonuç vermektense uzaktır. Buna rağmen *maddebaşı* / *madde başı* terimleri önemli derecede yaygınlık kazanmıştır. Bu çalışmada, ilişkili olduğu *madde* terimiyle biçimsel ve anlamsal bağını göstermesi ve tek bir sözcükbirimden oluşması nedenleriyle *maddebaşı* terimi kullanılacaktır.

3. Sonuç ve Öneriler

Sözlükbilim alanında 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yayınların özel sayılarıyla¹⁵, sempozyumlarla¹⁶; 2010'lı yıllarda üniversiteler bünyesinde kurulan araştırma merkezleriyle¹⁷ ve bu ortam içinde gelişen makale, tez, kitap gibi çalışmalarla ülkemizde önemli bir külliyat oluşmuştur. Bu külliyat, terimler açısından değerlendirildiğinde genel görünüm şöyledir:

- Sözlükbilim alanında, dünya genelinde olduğu gibi Türkçe alanyazınında da *çok terimlilik* sorunu vardır.
- Sözlükbilimin *dilbilim*, *sözcükbilim*, *derlem dilbilim* ve *bilgisayar destekli dilbilim* ile yakın ilişkisi, bunlara ait kavram ve terimlerin karıştırılmasına neden olmaktadır.
- Sözlükbilimin görece yeni bir bilim dalı olması, *kişisel terim tercihlerine* olanak sunmaktadır.
- Sözlükbilimin *bilim*, *sanat* ve *meslek* üçgeninde temellenen yerli ve yabancı yaklaşım farkları, kullanılan terimleri etkilemektedir.
- Türkçe alanyazınındaki gelişimin ana olarak çeviri eserlerle sağlanması nedeniyle araştırmacılar arasındaki *çeviri farkları* çok terimliliği arttırmaktadır.
- Yazım kurallarının farklı yorumlanması, terimlerin *ayrı ya da birleşik yazılması* özelinde, aynı kavramı belirten terim sayısını çoğaltmaktadır.
- Çok terimlilik sorununun nedenlerinden biri olmakla birlikte, sözlükbilim terimlerinde güçlü bir Türkçeleşme eğilimi görülmektedir.

Bu çalışmada terim önerisinde bulunmak amaçlanmamış, alandaki terim kullanım eğilimlerine odaklanılmıştır. Ancak mevcutlar arasından terim kullanım tercihi yapılırken terimin *yaygınlığını*,

¹³ Aslan (2017) *lemma* ve *headword* terimlerinin her ikisini *maddebaşı*, Sündü (2019) *lemma* terimini *maddebaşı*, Meral Türkmenoğlu (2019) da *headword* terimini *madde başı* şeklinde karşılamıştır. Kumanlı'da (2016) İngilizce terim kullanımı hakkında bilgi verilmeyen alandaki kavram ve dolayısıyla terim karmaşası incelenen tezlerde de kendini göstermiştir.

¹⁴ TSD'de *madde başı sözcük* taramasında sonuç üretilememiştir.

¹⁵ *Kuram*, Kitap 11, 1996; *Kebikeç*, Sayı 7-8, 1999.

¹⁶ Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu, 20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa; I. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 26-27 Kasım 2014, Sakarya; II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 3-4 Kasım 2015, İstanbul; III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 3-4 Kasım 2016, Eskişehir; IV. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 17-19 Eylül 2018; İnküme-Bartın.

¹⁷ Hacettepe Üniversitesi Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜSBAM), 2014 ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÖZMER), 2015.

Türkçe kökenliliğini (değilse Türkçeye yerleşmişliğini), kısalığını ve mümkünse, belirleme kolaylığı açısından, tek sözcükbirimden oluşmasını önceleyen bir yöntem izlenmiştir.

Sözlükbilim alanındaki bakış açısı ve yaklaşım farkları nedeniyle, sözlükbilim terimlerini ölçünlü hâle getirebilmek yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Alandaki akademik çalışma tarihi, ülkemize göre oldukça eskiye dayanan Batı’da dahi ölçünleşmeden söz etmek olanaksızdır. Ancak bu durum, terimleri akışına bırakmak anlamına gelmemelidir. En azından kavram karışıklıklarını ortadan kaldırmak ve daha sağlıklı bir ortamda bilimsel etkinlikleri sürdürmek amacıyla;

- Alanda hazırlanacak tüm çalışmalarda *Türkçe-İngilizce* terim listelerine yer verilmeli,
- HÜSBAM, SÖZMER ve kurulması muhtemel yeni sözlükbilim araştırma merkezleri öncülüğünde sözlükbilim terimleri listesi oluşturulmalı ve Genel Ağ üzerinden yayımlanmalı,
- Sözlükbilim alanında kullanılan terimleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla, *sözlük kullanıcılarının* (dictionary user) sözlükbilime ilgi duymasını sağlayacak *popüler sözlükçülük faaliyetleri* (kurumsal blog, yılın sözcüğü seçimi, sözlüğe yeni eklenen sözcüklerin tanıtımı, vb.) sözlük profesyonelleri tarafından gerçekleştirilmeli,
- Alandaki tüm terim kullanımlarını kapsayan ve terim önermek yerine mevcut durumu gözler önüne seren geniş kapsamlı bir *Sözlükbilim Terimleri Sözlüğü* hazırlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. Halûk (2010). "Sözcük Bilimi ve Sözlüçülük", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 2010/(XCVIII)698, Şubat, s. 162-169.
- Aksan, Doğan (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, III Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, M. ve Aksan, Y. (2017). "Alanlararası Ortak Terimler: Sözlükbilim ve Derlem Dilbilim", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Ed. Erdoğan Boz vd.), s. 596-607, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, Ezgi (2017). Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme, Metin, Dizin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, Ezgi (2020). "Sözlükleri Oluşturan Temel Yapılar (Terim ve Tanım Denemeleri)", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020/(9)23, Aralık, s. 155-169.
- Ateşman, Ender (2007). "Türkçe Sözlükte Dış ve İç Yapı", *International Journal of Central Asian Studies*, 2007/(11)1, s. 99-120.
- Atkins, B. T. S. (1992). "Theoretical Lexicography and Its Relation to Dictionary-making", *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 1992-93/14, s. 4-43.
- Baskın, Sami (2014). "Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi", *International Journal of Language Academy*, 2014/4, s. 445-457.
- Başkan, Özcan (1974). "Terimlerde Özleşme Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 1974/21-22, s. 173-184.
- Béjoint, Henri (2010). *The Lexicography of English*, Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, H. R. (2014). "Sözlükbilimi Nedir?" (Çev. Ferdi Bozkurt), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014/9, s. 71-85.
- Bergenholtz, Henning (2014). "Sözlük Nedir?" (Çev. Ezgi Corga Aslan), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014/10, s. 7-21.
- Bilgin, Halim (2014). "Sözlükte Madde ile İlgili Terimlerin Tanımı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine", Yayımlanmamış Bildiri, *I. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu (26-27 Kasım 2014, Sakarya)*.
- Boz, E., Bozkurt, F., & Doğru, F. (2018). "Corpus-based research on terminology of Turkish Lexicography (CBRT-TURKLEX)", *Lexikos*, 2018/28, s. 428-439.
- Boz, Erdoğan (2011). "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/4, s. 9-14.
- Boz, Erdoğan (2018). "Sözlükler için Yeni Bir Dilbilgisel Bilgi Önerisi: İlgeçlerin Atadıkları Biçimbirimler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2018/(7)2, Haziran, s. 749-758.
- Boz, Erdoğan (2018). "Türk Dil Bilgisi Terminolojisinde Çok Terimlilik (Çok Adlılık) Sorunu", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2018/(7)3, Eylül, s. 1592-1603.
- Bozkurt, Ferdi (2016). Genel Sözlükler için Sözlük Birim Seçim Ölçütleri, Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Burkhanov, Igor (1998). *Lexicography A Dictionary of Basic Terminology*, Rzeszów: Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Considine, John (2016). "Chronology of Major Events in the History of Lexicography", *The Oxford Handbook of Lexicography* (Ed. Philip Durkin), s. 605-616, Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th Edition)*, US/UK/Australia: Blackwell Publishing.
- Çakmak, Asena (2010). Sözlük Aktarımı Üzerine Betimleyici ve Eleştirel Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilaçar, Agop (1957). "Terim Nedir?", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1957/(VI)64, Ocak, s. 207-210.
- Doğru, Fatih (2018). "Polyonymy in Terminology of Turkish Lexicography" *ASIALEX 2018: The 12th International Conference of The Asian Association for Lexicography "Lexicography in the Digital World"*, Krabi, Thailand, s. 127-143.
- Erikli, Fırat (2019). "Leksikografi Nedir?", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019/(36)1, Haziran, s. 1-10.
- Girişen, Nilay (2019). Terminolojide Tanım Tipolojisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, R. K. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*, London and New York: Routledge.
- Hausmann, F. J. (1989). "Pour une histoire de la métalexigraphie", *Wörterbücher. Dictionaries* (Ed. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand ve L. Zgusta), s. 216-225, Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jackson, Howard (2016). *Sözlükbilime Giriş* (Çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kamacı Gencer, Duygu (2020). *Biçimbilim*, "Dilbilim – Teorik ve Uygulamalı Alanlar (Ed. Erdoğan Boz), s. 279-308, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaoğlu, Serdar (2014). "Türkçe Çevrimiçi Derlemler Üzerine", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014/16(1), s. 181-188.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kumanlı, M. Samet (2016). Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtböke, Petek (1996). "Sözlükçülük Terimleri", *Kuram*, Kitap 11, s. 96.
- Landau, Sidney I. (1984). *Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Meral Türkmenoğlu, Tuğba (2019). Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Pfeifer, W. (1997). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München: dtv.
- Riggs, Fred W. (1983). "Lexicographical Terminology: Some Observations", *Proceedings of the 1st EURALEX International Congress* (Ed. S. Allén, vd.), s. 401-412, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Sündü, Sedagül (2019). Türkiye'de Hukuk Sözlükleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tahiroğlu, B. Tahir (2010). Bilgisayar Destekli Sözlük Bilimi Çalışmalarında Derleme Sözlüğü Veri Tabanı Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarp, Sven (2018). "Lexicography as an Independent Science", *Routledge Handbook of Lexicography* (Ed. P. A. Fuertes-Olivera), s. 19-33, London and New York: Routledge.
- Uçar, Aygül (2009). Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, H. İbrahim (2010). "Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2010/(7)2, Haziran, s. 92-101.
- Vardar, Berke (1980). "Terimsel Etkinlik ve Terimbilim", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1980/346, Ekim, s. 385-389.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yılmaz, Engin (2017). *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yüksekkaya, H. Yaşar (2001). "Avrupa'da Modern Sözlük Araştırmaları ve Bu Araştırmaların Türk Metasözlükçülüğüne Yansımaları", *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz), s. 207-234, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- Zgusta, Ladislav (1971). *Manual of Lexicography*, Berlin and New York: De Gruyter.
- Zülfikar, Hamza (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr> (08.03.2021)
- <http://www.tubaterim.gov.tr> (08.03.2021)

EXTENDED SUMMARY

The term is the basis of the scientific development process. The English equivalent of the "terim" is the term, etymologically based on the Latin word terminus, which means limit, end (Dilaçar, 1957: 210). The use of this term indicated the delimitation of the meaning given in the term; the other basic feature of the concept has been standardization. Standardization refers to the principle of using a term versus a concept. On the other hand, defining a concept with more than one term is seen in many branches of science in domestic and foreign literature. One of them is lexicography. Lexicography has progressed throughout history in a way that is divided into art, profession, and science. The fact that the dividedness led the employees to different schools and approaches has created terminological overabundance that can be defined as defining a concept with more than one term. And over time, terminological overabundance has become a perennial problem of lexicographic studies.

Are dictionary preparation, writing, and theoretical studies related to them activities belonging to an independent science discipline? This question and the answers given to it are at the root of the terminological overabundance problem in lexicography. While Tarp (2018: 29) answered yes to this question, Crystal (2008: 278) and Zgusta (1971: 15) stated that lexicology is related to lexicology and linguistics, respectively. On the other hand, Béjoint (2010: 381) and Atkins (1992: 4) stated that lexicography cannot be included in scientific studies for different reasons. In line with these views, the differing perspectives have blurred the boundaries of the concept first in the general literature and then in the Turkish literature, and opened the door to terminological overabundance.

There is no explicit discussion of the naming of the field in the general literature. However, many terms have been proposed for naming the field in Turkish literature. These can be exemplified as follows: sözlük bilgisi, sözlük derleme (Kurtböke, 1996: 96); sözlükçülük (Akalm, 2010); sözlükbilgisi (Vardar, 2002); sözlükbilim(i) (Boz, 2011); sözlük bilim(i) (Korkmaz, 2007) and sözlük yazımı (Erikli, 2019). The term preferences in the master's and doctoral theses examined are as follows: sözlükçülük (Kumanlı, 2016), sözlükbilim(i) (Aslan, 2017; Sündü, 2019) and sözlük bilim(i) (Meral Türkmenoğlu, 2019). To reveal the prevalence in the literature, all the determined terms were examined on The Turkish Lexicography Corpus (TLC) and it was seen that the following terms became common in the field: sözlükçülük, sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i).

When the branches of lexicology are considered, a terminological overabundance has been encountered in the general literature as well as in the Turkish literature. The first branch of lexicography is the art and profession-oriented dictionary-making phase. This stage is referred to by the following names in the general literature: dictionary-making, practical lexicography, and lexicographic practice. The other branch of lexicography is the science-oriented dictionary research phase. That stage is referred to by the following names in the general literature: theoretical lexicography, theory of lexicography, lexicographic theory, and metalexicography. Returning to the Turkish literature, it is seen that the following terms are used for the dictionary-making branch: sözlükçülük, pratik sözlükçülük, uygulamalı leksikografi, uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i). The following terms are used for dictionary research: sözlükbilim(i), metasözlükçülük, teorik sözlükçülük, sözlük araştırmacılığı, kuramsal leksikografi, kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i), and sözlük bilim(i).

The terminological overabundance seen in lexicography and lexicography branches continues increasingly in the other concepts within the field. Since it is not possible to evaluate all examples in this study, four concepts specified in the field were studied: macrostructure, microstructure, entry, headword. As a result of the study, it determined that these four concepts tend to be met with more than one term both in the general literature and in the Turkish literature. This situation, which is justified by TLC data, creates a negative

cycle in the way of science, especially by causing conceptual confusion and then a new terminological overabundance, particularly in Turkish literature.

As a result of the data obtained and the evaluations made on them, the following conclusions were reached about the term problems and terminological overabundance in lexicography:

- In the field of lexicography, there is a terminological overabundance problem in Turkish literature, as in the rest of the world.
- The close relationship of lexicography with linguistics, lexicology, corpus linguistics, and computational linguistics confuses terms and concepts.
- The fact that lexicography is a relatively new discipline allows personal term preferences.
- The differences in domestic and foreign approaches, which are based on the science, art, and profession triangle of lexicography, affect the terms used.
- Since the development in Turkish literature is mainly provided by translated works, translation differences among researchers increase terminological overabundance.
- Different interpretations of Turkish spelling rules increase the number of terms indicating the same concept, particularly when the terms are written separately or combined.
- Although it is one of the reasons for the terminological overabundance, there is a strong Turkishization tendency in lexicography terms.

This study is not aimed to suggest terms but focused on the term usage trends in the field. In addition, due to the differences in perspective and approach in lexicography, it does not seem possible to standardize lexicography terms shortly. It is impossible to talk about standardization even in the West, whose academic work history is quite old compared to Turkish literature. However, this should not mean letting the terms flow. At the very least, the following suggestions will be presented to eliminate conceptual confusion and to continue scientific activities in a healthier environment:

- Turkish-English term lists should be included in all studies to be prepared in the field,
- A list of lexicography terms should be created under the leadership of HÜSBAM, SÖZMER, and possible new lexicography research centers and published on the Internet,
- To introduce and disseminate the terms used in the field of lexicography, popular lexicography activities (corporate blog, word of the year selection, introduction of newly added entries to the dictionary) that will make dictionary users interested in lexicography should be carried out by dictionary professionals,
- A comprehensive Dictionary of Lexicography Terms should be prepared, which covers all term usages in the Turkish literature and reveals the current situation instead of suggesting terms.

Keywords

Lexicography, terminology, dictionary, term, terminological overabundance

GENİŞ ÖZET

Terim, bilimsel gelişme sürecinin temelidir. "Terim" sözcüğünün İngilizce karşılığı, etimolojik olarak sınır, son anlamına gelen Latince "terminus" sözcüğüne dayanmaktadır (Dilaçar, 1957: 210). Bu durum; terimin kullanımına, terimde verilen anlamın sınırlandırılmasına işaret eder; kavramın bir diğer önemli özelliği ise ölçünleme olmuştur. Ölçünleme, bir terime karşı bir kavram kullanma ilkesini ifade eder. Öte yandan, bir kavramı birden fazla terimle tanımlamak, yerli ve yabancı alanyazınında birçok bilim dalında görülmektedir. Bunlardan biri sözlükbilimdir. Sözlükbilim tarih boyunca sanat, meslek ve bilim olarak ayrılarak ilerlemiştir. Bölünmüşlüğü alanda çalışanları farklı ekollere ve yaklaşımlara yöneltmesi, bir kavramı birden fazla terimle belirtme anlamında kullanacağımız çok terimlilik sorununu yaratmıştır. Ayrıca zamanla çok terimlilik, sözlükbilim çalışmalarının daimi bir sorunu haline gelmiştir.

Sözlük hazırlama, yazma ve bunlarla ilgili kuramsal çalışmalar bağımsız bir bilim dalına ait midir? Sözlükbilimdeki çok terimlilik sorununun temelinde bu soru ve yanıtları yatmaktadır. Bu soruya Tarp (2018: 29) evet cevabını verirken, Crystal (2008: 278) ve Zgusta (1971: 15) sözlükbilimin sırasıyla sözcükbilim ve dilbilim ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan Béjoint (2010: 381) ve Atkins (1992: 4) sözlükbilimin farklı nedenlerle bilimsel çalışmalarda yer alamayacağını belirtmişlerdir. Bu görüşler doğrultusundaki farklı bakış açıları kavramın önce genel alanyazınında sonra da Türkçe alanyazınında sınırlarını bulanıklaştırmış ve çok terimliliğin kapısını açmıştır.

Genel alanyazınında alanın adlandırılması konusunda açık bir tartışma yoktur. Ancak Türkçe alanyazınında alanın adlandırılması için birçok terim önerilmiştir. Bunlar şu şekilde örneklenebilir: sözlük bilgisi, sözlük derleme (Kurtböke, 1996: 96); sözlükçülük (Akalin, 2010); sözlükbilgisi (Vardar, 2002); sözlükbilim(i) (Boz, 2011); sözlük bilim(i) (Korkmaz, 2007) ve sözlük yazımı (Erikli, 2019). İncelenen yüksek lisans ve doktora tezlerinde terim tercihleri şu şekildedir: sözlükçülük (Kumanlı, 2016), sözlükbilim(i) (Aslan, 2017; Sündü, 2019) ve sözlük bilim(i) (Meral Türkmenoğlu, 2019). Alanyazınındaki yaygınlığı ortaya çıkarmak için, belirlenen tüm terimler The Turkish Lexicography Corpus (TLC) üzerinde incelenmiş ve şu terimlerin alanda yaygınlaştığı görülmüştür: sözlükçülük, sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i).

Sözlükbilim dallarına bakıldığında, genel alanyazınında olduğu gibi Türkçe alanyazınında da çok terimlilikle karşılaşmaktadır. Sözlükbilimin ilk dalı bir sanata ve mesleğe yönelik olan sözlük yapma aşamasıdır. Bu aşama genel alanyazınında şu isimlerle anılır: dictionary-making, practical lexicography ve lexicographic practice. Sözlükbilimin diğer dalı bilim odaklı sözlük araştırma aşamasıdır. Bu aşama, genel alanyazınında şu isimlerle anılır: theoretical lexicography, theory of lexicography, lexicographic theory ve metalexigraphy. Türkçe alanyazınına bakıldığında sözlük yapma dalı için şu terimlerin kullanıldığı görülmektedir: sözlükçülük, pratik sözlükçülük, uygulamalı leksikografi, uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i). Sözlük araştırma dalında ise şu terimler kullanılmaktadır: sözlükbilim(i), metasözlükçülük, teorik sözlükçülük, sözlük araştırmacılığı, kuramsal leksikografi, kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i) ve sözlük bilim(i).

Sözlükbilim ve sözlükbilim dallarında görülen çok terimlilik, alandaki diğer kavramlarda da artarak devam etmektedir. Bu çalışmada tüm örnekleri değerlendirmek mümkün olmadığından, alanda belirtilen dört kavram incelenmiştir: bütüncül yapı, parçacıl yapı, madde, maddebaşı. Çalışma sonucunda bu dört kavramın hem genel alanyazınında hem de Türkçe alanyazınında birden fazla terimle karşılaşma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. TLC verileriyle doğrulanan bu durum, başta Türkçe alanyazınında olmak üzere, özellikle kavramsal karışıklığa ve ardından yeni birçok terimliliğe neden olarak bilimde olumsuz bir döngü oluşturmaktadır.

Elde edilen veriler ve üzerlerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda

sözlükbilimdeki terim sorunları ve çok terimlilik hakkında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Sözlükbilim alanında, dünya genelinde olduğu gibi Türkçe alanyazınında da çok terimlilik sorunu vardır.
- Sözlükbilimin dilbilim, sözcükbilim, derlem dilbilim ve bilgisayar destekli dilbilim ile yakın ilişkisi, bunlara ait kavram ve terimlerin karıştırılmasına neden olmaktadır.
- Sözlükbilimin görece yeni bir bilim dalı olması, kişisel terim tercihlerine olanak sunmaktadır.
- Sözlükbilimin bilim, sanat ve meslek üçgeninde temellenen yerli ve yabancı yaklaşım farkları, kullanılan terimleri etkilemektedir.
- Türkçe alanyazınındaki gelişimin ana olarak çeviri eserlerle sağlanması nedeniyle araştırmacılar arasındaki çeviri farkları çok terimliliği arttırmaktadır.
- Yazım kurallarının farklı yorumlanması, terimlerin ayrı ya da birleşik yazılması özelinde, aynı kavramı belirten terim sayısını çoğaltmaktadır.
- Çok terimlilik sorununun nedenlerinden biri olmakla birlikte, sözlükbilim terimlerinde güçlü bir Türkçeleşme eğilimi görülmektedir.

Bu çalışma terim önermeyi amaçlamamakta, alandaki terim kullanım eğilimlerine odaklanmaktadır. Ayrıca sözlükbilimdeki bakış açısı ve yaklaşım farklılıkları nedeniyle sözlükbilim terimlerinin kısa sürede ölçünlü hale getirilmesi mümkün görünmemektedir. Alandaki akademik çalışma tarihi Türkçe alanyazınına kıyasla oldukça eski olan Batı'da dahi ölçünleşmeden söz etmek olanaksızdır. Ancak bu durum, terimleri akışına bırakmak anlamına gelmemelidir. En azından kavram karışıklıklarının giderilmesi ve bilimsel etkinliklerin daha sağlıklı bir ortamda devam ettirilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler sunulacaktır:

- Alanda hazırlanacak tüm çalışmalarda Türkçe-İngilizce terim karşılıklarına yer verilmeli,
- HÜSBAM, SÖZMER ve kurulması muhtemel yeni sözlükbilim araştırma merkezleri öncülüğünde sözlükbilim terimleri listesi oluşturulmalı ve Genel Ağ üzerinden yayımlanmalı,
- Sözlükbilim alanında kullanılan terimleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla, sözlük kullanıcılarının (dictionary user) sözlükbilime ilgi duymasını sağlayacak popüler sözlükçülük faaliyetleri (kurumsal blog, yılın sözcüğü seçimi, sözlüğe yeni eklenen sözcüklerin tanıtımı, vb.) sözlük profesyonelleri tarafından gerçekleştirilmeli,
- Alandaki tüm terim kullanımlarını kapsayan ve terim önermek yerine mevcut durumu gözler önüne seren geniş kapsamlı bir Sözlükbilim Terimleri Sözlüğü hazırlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Sözlükbilim, terimbilim, sözlük, terim, çok terimlilik

Araştırma Makalesi

KUZEYDOĞU TÜRK LEHÇELERİNİN İSTATİSTİKSEL BİR KARŞILAŞTIRMASI

Ezgi ASLAN*

Özkan ASLAN**

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 15.12.2021

Kabul Tarihi 18.12.2021

Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.56

Yazar Bilgisi

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-0638-280X>

ezgicorga@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi, Eskişehir / TÜRKİYE

** Dr. Öğr. Üyesi

<https://orcid.org/0000-0002-2680-5419>Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Afyonkarahisar / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atıf Bilgisi

ÖZ

Türk dillerinin ve lehçelerinin sınıflandırılmasında genel olarak Türklerin yaşadığı bölgelerin coğrafi konumlarına ve ses özelliklerine göre yapılmış sınıflandırmalar ön plana çıkmaktadır. Türklerin tarihindeki göçlerin yoğunluğu ve farklı kültürlerle karşı karşıya gelmiş olması, sınıflandırmayı daha da güçleştirmektedir. Kuzeydoğu grubu lehçeleriyle ilgili sınıflandırmalarda Altay, Hakas ve Tuva Türkçeleri yer alırken kimi sınıflandırmalarda bu gruba Yakutça (Sahaca) da katılmakta (bk. Killi, 2002; Özyetgin, 2006 vd.) kimi sınıflandırmalarda ise Halaçça ve Çuvaşça ile birlikte Türk dilinin uzak lehçelerinden sayılmaktadır (bk. Kirişçiöğlü, ve ark. 2018). Yine de Yakutçanın bu gruba olan ilişkisinin altı pek çok çalışmada çizilmiştir. Bu çalışmanın iki amacı vardır. İlki; Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutçanın çeşitli ölçütler açısından karşılaştırılması, ikincisi Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutça tümceleri ile Türkiye Türkçesi tümceleri arasındaki düzenleme uzaklıklarının hesaplanmasıdır. Bu bağlamda Türk dillerinin sınıflandırılması çalışmalarına disiplinler arası bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre Yakutça sözcükler diğer Türk lehçelerine oranla anlamlı derecede uzundur. Bu durum Yakutçada uzun ünlülerin harf tekrarıyla gösterilmesinden kaynaklanıyor olabilir. İncelenen lehçeler arasında tespit edilen yüksek korelasyonlar, bu lehçelerin coğrafyaya ve diller arası ses denkliklerine dayalı Kuzeydoğu dilleri sınıflandırmasına paralel bir sayısal bulgudur. Yapılan entropi analizi sonucunda en düşük entropi ve en yüksek şaşırma değerleri Yakutça metinler için elde edilmiştir. Bu bulgu, Yakutçanın sınıflandırmalarda hem Kuzeydoğu lehçelerinden biri olarak kabul edilip hem de ayrı tutulmasını destekleyen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Levenshtein uzaklığı açısından yapılan inceleme de bu görüşle uyumaktadır. Ayrıca çok boyutlu ölçekleme analiziyle ortaya çıkan şekil, diğer bulguların çoğunluğu ile aynı sonucu vermiş, Yakutçanın; Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesine kıyasla anlamlı derecede farklı olduğu tezini güçlendirmiştir.

Kuzeydoğu Türk lehçeleri, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi, Yakutça, çağdaş Türk lehçeleri, entropi, çok boyutlu ölçekleme, düzenleme uzaklığı.

Aslan Ezgi, Aslan Özkan (2021). "Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin İstatistiksel Bir Karşılaştırması". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 79-94.

Research Article

A STATISTICAL COMPARISON OF NORTHEASTERN TURKISH DIALECTS

Ezgi ASLAN*

Özkan ASLAN**

Article info

Submitted 15.12.2021
Accepted 18.12.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.56

Authors info

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-0638-280X>

ezgicorga@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi, Eskişehir / TÜRKİYE

**Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-2680-5419>Afyon Kocatepe University,
Afyonkarahisar / TÜRKİYE

Keywords

Cite this article as

ABSTRACT

In the classification of Turkish languages and dialects, classifications made according to the geographical location and sound characteristics of the regions where Turks live in general come to the fore. The density of migrations in the history of Turks and the fact that they have come across different cultures make classification even more difficult. While Altai, Khakas and Tuvan Turkish are included in the classifications of the Northeastern group dialects, Yakut (Sakha) is also included in this group in some classifications (see Killi, 2002; Özyetgin, 2006 et al.), and in some classifications, it is considered as one of the distant dialects of the Turkish language together with Halac and Chuvash (see Kirişcioğlu, et al. 2018). Nevertheless, the relationship of Yakut language with this group has been underlined in many studies. This study has two purposes. First; The comparison of Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut language in terms of various criteria, and the second one is to calculate the edit distances between Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut sentences and Turkey Turkish sentences. In this context, it is aimed to provide an interdisciplinary contribution to the classification of Turkish languages. According to the findings, Yakut words are significantly longer than other Turkish dialects. This may be due to the repetition of long vowels in Yakut. The high correlations detected among the studied dialects are a numerical finding parallel to the Northeastern language classification of these dialects based on geography and interlingual sound equivalence. As a result of the entropy analysis, the lowest entropy and the highest perplexity values were obtained for the Yakut texts. This finding emerged as a result supporting both the acceptance of Yakut as one of the Northeastern dialects and keeping it separate in classifications. In addition, the examination made in terms of Levenshtein distance also agrees with this view. In addition, the figure revealed by the multidimensional scaling analysis gave the same result as the majority of the other findings, and strengthened the thesis that Yakut language was significantly different from Altai Turkish, Khakas Turkish and Tuvan Turkish.

Northeastern Turkish dialects, Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish, Yakut (Sakha), contemporary Turkish dialects, entropy, multidimensional scaling, edit distance.

Aslan Ezgi, Aslan Özkan (2021). "A Statistical Comparison of Northeastern Turkish Dialects". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 79-94.

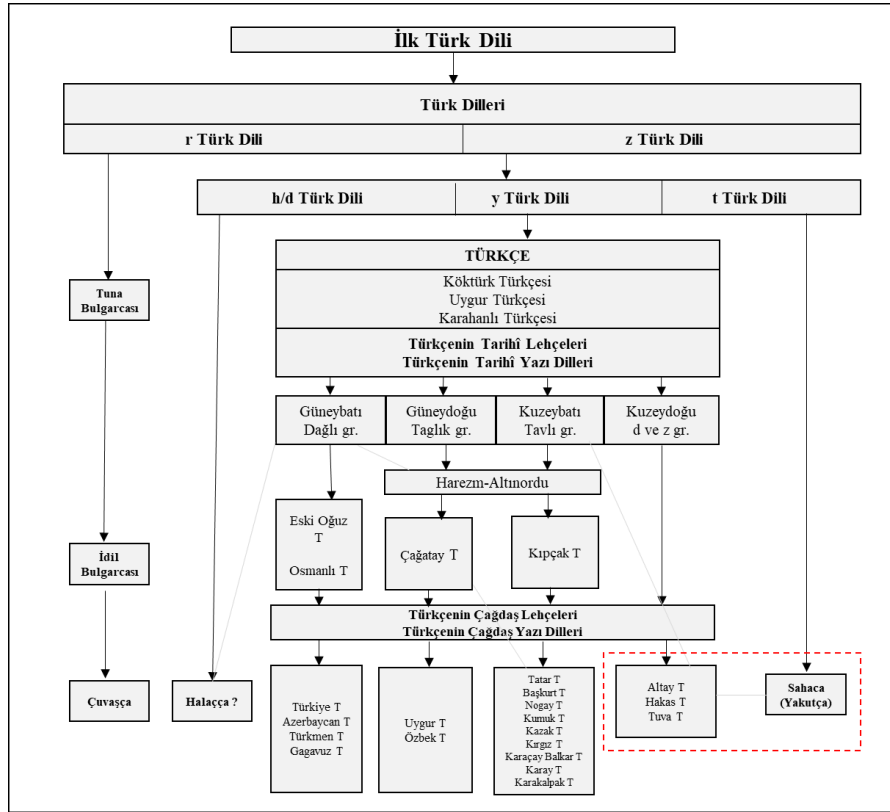
Giriş

Türkçe; dar anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmî dilinin adı, geniş anlamda ise değişik Türk topluluklarının çeşitli lehçeler hâlinde konuştukları ve yazdıkları dilin ortak adıdır (Buran ve ark. 2019, s. 7).

Türk dillerinin ve lehçelerinin sınıflandırılmasında Türkoloji’de bir fikir birliği bulunmamakla birlikte genel olarak Türklerin yaşadıkları bölgelerin coğrafi konumlarına ve ses özelliklerine göre yapılmış sınıflandırmalar ön plana çıkmaktadır. Türk milletinin tarihindeki göçlerin yoğunluğu ve farklı kültürlerle karşı karşıya gelmiş olması, sınıflandırmanın güçlüğüne ortaya koymaktadır. Genel kabul gören coğrafyaya ve ses özelliklerine göre sınıflandırmalardan biri Tablo 1’de verilmiştir.

Türk lehçeleriyle ilgili sınıflandırmalara bakıldığında Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinin d ve z grubuna mensup olduğu görülmektedir. Altay, Hakas ve Tuva Türkçesinin yer aldığı Kuzeydoğu (Sibirya) kolunda ise kimi sınıflandırmalara göre Yakutça (Sahaca) da bulunmaktadır (bk. Killi 2002; Özyetgin, 2006 vd.) ancak Yakutça, birçok bakımdan diğer Kuzeydoğu dillerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla Yakutça, sınıflandırmaların kiminde Çuvaşça ve Halaçça ile birlikte Türk dilinin uzak lehçelerinden biri olarak değerlendirilebilmektedir (bk. Kirişcioğlu ve ark., 2018).

Tablo 1. Türk Dillerinin Sınıflandırması (Buran ve ark., 2019, s. 20)

Entropi ile ilgili çalışmalar, sayısal pek çok alanda uygulandığı gibi sosyal bilimler alanındaki disiplinlerarası çalışmalarda da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Entropi optimizasyon metotları; matematik, istatistik, uzay bilimleri, coğrafya, sistem analizi, görüntü işleme, model belirleme, finans, ekonomi, pazarlama gibi pek çok alanda uygulama imkânı bulmuştur. Entropi aynı zamanda metin madenciliği ve doğal dil işlemede de çeşitli analizlerde, semboller/harflerden elde edilen olasılık modellerinin düzensizliğinin hesaplanmasında ve istatistiksel dil modellerinde kullanılmaktadır. Bu

çalışmalardan biri Türkçe lehçelerinin entropilerinin karşılaştırıldığı Saraçlı ve Akın'ın (2014) çalışmasıdır.

1. Kuzeydoğu (Sibirya) Türk Lehçeleri

Farklı Türk boylarının bir arada yaşadığı bir bölge olan Rusya Federasyonu'na bağlı Sibirya'nın güneyinde yaklaşık bir milyon Türk bulunmaktadır ve Kuzeydoğu ya da Sibirya grubu olarak adlandırılan bu boylar, Rusya federasyonuna bağlı Altay, Hakas ve Tuva Cumhuriyetlerinde boylar hâlinde yaşamaktadır (Buran ve ark., 2019, s. 9). Radloff'a göre bütün bu halklarda görülen tek özellik, İslamiyet etkisi altında kalmayan Türklerin küçük bir parçasını oluşturmalarıdır ve bu özellikleri dil ve geleneklerinde de kendini gösterir (Radloff'tan akt. Buran ve ark., 2019, s. 9).

Kendi yazı dilleri ve Rusya federasyonu içinde bağımsız cumhuriyetleri bulunan Saha (Yakut), Tuva, Hakas, Altay Türklerinin dilleri ve ağızları ile ayrı bir cumhuriyete sahip olmayan ve ayrı bir yazı dili bulunmayan Dolgan, Tofa ve Çulım Türklerinin dilleri ile son yıllarda tekrar yazı dili olarak kullanılan Şor lehçesi, Genel Türk dili alanının kuzeydoğusunda bulunduğu genelleştirilerek "Kuzeydoğu grubu Türk lehçeleri" olarak anılmışlardır (Killi, 2002, s. 59). Aynı zamanda Çuvaş Türkçesi dışındaki tüm lehçeler, r/z, l/ş uygunluğuna göre z/ş grubu içinde bulunmaktadır (Killi, 2002, s. 59). Bu çalışmada Altay, Hakas, Tuva Türkçeleri ile Yakutça (Sahaca); kuzeydoğu lehçeleri olarak ele alınacaktır.

1.1. Altay Türkçesi

Altay Türkçesi, Güney-Batı Sibirya'da Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti ve Altay Kray bölgelerinde yaşayan Altay Türklerinin edebi dilidir (Elcan, 2016, s. 2). Bugün Altaylar Güney Sibirya'da başlıca, %90'ı dağlarla, yarısından fazlası ormanlarla kaplı 92.600 km²'lik bir alanı kapsayan Altay Cumhuriyetinde, Altay Bölgesinde (Kray) ve Kemerovo Bölgesi'nde (Oblast') yaşarlar (Killi Yılmaz, 2011, s. 25).

Altay Türkçesi, zamansal ve mekânsal olarak Türkiye Türkçesinin en uzak akrabalarından biridir (Elcan, 2017, s. 118). Elcan'a göre Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen ses ve şekil bilgisi farklılıkları iki temel nedene dayanır: Her iki Türk dili tarihsel olarak farklı dil içi gelişim süreçlerinden geçmiş; bu da Eski Türkçe kaynaklı bazı özelliklerin bir lehçede korunurken diğerinde kaybolmasıyla sonuçlanmıştır. Farklılıkların diğer sebebi ise Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin tarih boyunca diğer dillerle kurduğu ilişkilerden kaynaklanmaktadır (2017, s. 118).

"Altay" adı Altay-Kiji, Teleüt ve Telengitlerden oluşan güney Altay boylarıyla Tuba, Çalkandı ve Kumandı gibi kuzey Altay gruplarını kapsayacak biçimde bu bölgede yaşayan Türk boylarının/alt etnik gruplarının hepsi için kullanılabildiği gibi son zamanlarda Altayların en kalabalık nüfuslu boyu olan Altay-Kijileri ifade etmek üzere de kullanılmaktadır (Killi Yılmaz, 2011, s. 25). Altay-Kiji ağızına dayanan Altay Türkçesi, Rusça ile birlikte günümüzde de Altay Cumhuriyetinin devlet dilidir.

Altaycanın güney ağızları Oyrot, Telengit, Teleüt ve kuzey ağızları Tuba, Kumandı, Çalkandı'dır. Altayca, Sovyet döneminde 1922'de yazı dili olmuştur. Altayca 1948'e kadar Oyrotça olarak adlandırılmıştır ve günümüzde 52000 (Oyrotça, Teleütçe) kişi tarafından konuşulmaktadır (Özyetgin, 2006, s. 24-25).

1.2. Hakas Türkçesi

Hakas Türkçesi ve ağızları, Rusya Federasyonu'na bağlı Hakas Özerk Cumhuriyetinde (başkent Abakan), Yenisey, Abakan ve Çulım ırmaklarının orta mecrasında yaşayan halklarca konuşulur. Hakas Türkçesinin bir ağızı olan Şor Türkçesi Kemerova eyaletinde konuşulur. Özyetgin'e göre Hakasça konuşan Türklerin asıl çoğunluğunu Sagay-Beltir ve Kaç-Koybal-Kızıl ve Şor grupları oluşturur. Hakas yazı dili bu konuşulan bölgelerde 1944 yılına kadar bir yazı dili olan Şorcanın yerini almıştır (2006, s. 24).

Eski Türkçeye ait birçok özelliği koruyan Hakas Türkçesini ana dili olarak kabul edenlerin sayısı zamanla azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni Rusçanın giderek yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmasıdır. 1926’da Hakas nüfusunun %96’sı Hakas Türkçesini ana dili olarak kabul ederken 1989’da bu sayı nüfusun %76’sını oluşturmuştur (Buran ve ark., 2019, s. 122).

Yakın geçmişte kaybolan ağızlarıyla birlikte Hakas Türkçesi 6 ağızdan oluşmaktadır: Sagay (Hks. Sağay), Kaç (Haas), Şor (Sor), Beltir (Piltir), Koybal (Hoybal), Kızıl (Hızıl). Bugün ise bu ağızların yalnızca dördü yaşamaktadır (Killi Yılmaz, 2006, s. 83, 85).

Hakas Türkçesi, Rusya Federasyonu’nda Hakas Otonom Cumhuriyetinde 10.000 Şorca olmak üzere 58.000 kişi tarafından konuşulmaktadır.

1.3. Tuva Türkçesi

Tuva Türkçesi, Rusya Federasyonu’na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyetinde konuşulan bir Türk lehçesidir. Özkan’a göre Tuvalar arasında Moğolca konuşanların oranı %4,5, Rusça bilenlerin oranı %58,4 Ruslar arasında Tuva Türkçesini bilenlerin oranı ise %0,6’dır. 1989 nüfus sayımında Tuvaların %99,2’si ana dili olarak Tuva Türkçesini bildirmiştir. Bu rakam, Rusya idaresinde bulunan millet ve topluluklar arasında tespit edilen en yüksek ana dilini sahiplenme oranlarından biridir (Özkan’dan akt. Buran ve ark., 2019, s. 200).

Tuva ağızlarıyla ilgili sınıflandırmalardan bugüne kadar geçerli sayılan tasnif Ş.Ç. Sat tarafından yapılmıştır. Sat, Tuva ağızlarını 5 gruba ayırmış, bunların ayırt edici fonetik, morfolojik ve leksik farklılıkları üzerinde durmuştur. Sınıflandırmada coğrafi adlandırmalar kullanılmıştır. Sat’a göre Tuva ağızları: Töp Diyalekt (Merkez Ağzı), Barın Diyalekt (Batı Ağzı), Murnuu-Çöön Diyalekt (Güneydoğu Ağzı), Soñgu-Çöön Diyalekt (Kuzeydoğu Ağzı), Kaa-Hem Ayalgazı ve Tere-Höl Ayalgazı. (Sat’tan akt. Koçoğlu Gündoğdu, 2012, s. 15).

1.4. Yakut (Saha) Türkçesi

Yakut (Saha) Türkçesi, bünyesinde bulundurduğu Moğolca ve Tunguzca unsurlardan dolayı Türk dili ailesi içinde özel bir yer teşkil etmektedir (Kirişçioğlu ve ark., 2018, s. 115). Pek çok sınıflandırmada da Yakut Türkçesi, Türkçenin uzak lehçelerinden biri kabul edilmektedir ancak coğrafi bakımdan bazı sınıflandırmalarda kuzeydoğu dillerine dahil edilmektedir.

Özyetgin’e göre genel Türk dilinin gelişim sürecinden oldukça erken ayrıldığı, coğrafi bakımdan genel Türk dünyasından ayrı düştüğü için bugünkü Türk lehçelerine oldukça uzaktır. Moğol ve Fin-Ugor dilleriyle olan münasebetinden dolayı dilde yabancılaşma oranı da oldukça yüksektir bununla birlikte Yakutça, Türk dilleri içinde en çok Tuvacaya yakındır ancak bununla birlikte iki lehçe arasındaki anlaşılabilirlik ölçüsü fazla değildir (2006, s. 24.).

Yakut Türkçesi, Yakutların nüfusu ve siyasi statüleri göz önüne alındığında oldukça iyi durumdadır. Eğitim dili olmamasına rağmen Yakutça bilmeyen Yakut neredeyse yoktur. Bugün Yakut Türkçesi ile kaleme alınmış onlarca gazete ve dergi ile Yakut Türkçesiyle yayın yapan TV ve radyo programları bulunmaktadır (Killi, 2006, s. 64). Dil hususunda oldukça hassas olan Yakutlar, baskın dil Rusça olmasına rağmen kendi aralarında asla Rusçayı kullanmamaktadırlar (Çolak, 2019, s. 5).

Ubryatova’ya göre Hakas Türkçesi, birbiriyle ilişkisi bulunan farklı kabilelerin dillerinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Yani farklı diller birleşip kaynaşarak genel bir dilin ağızlarını oluşturmuşlardır. Saha Türkçesinde ise tam tersi bir süreç söz konusudur. Saha ağızlarının oluşması, bütün bir yapı gösteren Saha Türkçesinin farklı dilli topluluklara yayılması ile gerçekleşmiştir (Ubryatova’dan akt. Killi Yılmaz, 2006, s. 77).

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın iki amacı vardır. İlki; Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutçanın çeşitli ölçütler açısından karşılaştırılması, ikincisi Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva

Türkçesi ve Yakutça tümceleri ile Türkiye Türkçesi tümceleri arasındaki düzenleme uzaklıklarının hesaplanmasıdır. Bu bağlamda Türk dillerinin sınıflandırılması çalışmalarına disiplinlerarası bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Metin madenciliği ve doğal dil işleme süreçlerinde başlangıçta metin verisinin doğasını ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli betimleyici istatistikler hesaplanmakta ve metinler üzerinde önışleme uygulanmaktadır. Bir metin verisinden veya derlemden çıkarılabilecek en temel veriler; tümce sayısı, sözcük sayısı, tip sayısı ve sembol/harf sayısıdır. Bunların bazıları üzerinde oranlama ve normalleştirme işlemleri gerçekleştirilerek karşılaştırılabilir ölçümler elde edilmektedir. Tip (type) bir dağarcıkta (vocabulary) gözlenen ve yalnızca bir adet bulunabilen sembol dizileridir. Tip sayısının sözcük sayısına bölünmesiyle elde edilen oran tip-sayı oranı (type-token ratio) adı verilmekte olup TSO ile gösterilebilir. Bu oran, ilgili metnin ne ölçüde farklı sözcük içerdiğinin bir ölçüsüdür ve oran büyüdükçe metnin sözcük çeşitliliği açısından zenginleştiği yorumu yapılır. Başka bir oran olarak harf sayılarının sözcük sayısına oranını ifade eden harf-sözcük oranından (HSO) söz edilebilir. Bu oran da sözcük başına düşen harf sayısını verdiği için çoğunlukla ilgili metnin geldiği dilin biçimbilimsel yapısıyla veya kelime seçimleriyle ilgili yorumlar yapmaya izin verir. Aşağıda TSO ve HSO oranlarının formülleri verilmiştir:

$$TSO = \frac{\text{Tip Sayısı}}{\text{Sözcük Sayısı}} \quad HSO = \frac{\text{Harf Sayısı}}{\text{Sözcük Sayısı}}$$

Metinleri karşılaştırmalı olarak inceleme yöntemlerinden biri, semboller dizisinin taşıdığı düzensizliği hesaplamaktır. Bu amaçla sembollerin olasılıklarından düzensizlik (entropi) hesaplanır. Entropi genel anlamı itibarıyla bir olayın gerçekleşmesi hakkındaki belirsizliğin ölçüsüdür. Bir sistemin entropisi, sistemin alabildiği bütün durumların belirsizliklerinin toplamıdır. Aşağıdaki formül entropinin genel denklemini ifade etmektedir:

$$H(X) = - \sum_{i=1}^n p(x_i) \log p(x_i)$$

Örneğin *aaba, aaaa, abaa, babaa, abaabaa* gibi beş sözcükten oluşan temsili bir derlem olduğu düşünülürse bu derlemi oluşturan tekil sembollerin toplam entropisi şöyle hesaplanır:

$$- [p(a) \cdot \log p(a) + p(b) \cdot \log p(b)]$$

Bu denklemde $p(a)$ a sembolünün olasılığıdır ve derlemdeki a sembollerinin sayısının toplam sembol sayısına bölünmesiyle elde edilir. Benzer şekilde $p(b)$ de hesaplanırsa:

$$- [18/24 \cdot \log 18/24 + 6/24 \cdot \log 6/24] = - [3/4 \cdot \log 3/4 + 1/4 \cdot \log 1/4]$$

Logaritma işlemi, enformasyon kuramı ve ikilik sistemle ilişkili olarak genellikle 2 tabanına göre yapılır ve böylece bu örnek derlemin entropisi 2,42 olarak elde edilir. Örnek derlem eşit sayıda a ve b sembolünden oluşsaydı entropi 2 olarak hesaplanacaktı. O hâlde derlemdeki a sembolünün lehine olan baskınlık, düzensizliği artıran bir etken olarak yorumlanabilir.

Entropiye dayalı metin inceleme ve karşılaştırma yapma konusundaki temel sorun, metinlerin yeterli çeşitlilik ve zenginlikte olup olmaması meselesiyle ilişkilidir. Bu konuda şu miktarda metin gereklidir gibi bir varsayımda bulunmak güçtür (Bentz vd., 2017).

Entropinin yanı sıra bir olasılık dağılımının örnekleri ne kadar iyi tahmin ettiğini bir ölçüsü olan şaşırma (perplexity) değeri de hesaplanabilir. Şaşırma, genellikle olasılık modellerini karşılaştırmak için kullanılmaktadır. Bu değer küçük olması, olasılık dağılımının örneği tahmin etmede başarılı olduğunu gösterir. İlgili formül aşağıda verilmiştir:

$$\frac{1}{\prod_{i=1}^n p(x_i)}$$

Yukarıda verilen örnek derlem için şaşırma değeri 1,75 olarak hesaplanır; sembol sayılarının eşit olması senaryosunda ise şaşırma değeri 2 olarak elde edilir. Bu sonuca göre örnek derlemdeki a sembollerinin fazlalığı, entropiyi arttırmakta ancak daha az şaşırma üretmektedir.

Paralel derlemi oluşturan tümce çiftlerinin arasındaki metinsel benzerliği ölçebilmek için çeşitli düzenleme uzaklık ölçüleri kullanılabilir. Bunlardan en yaygın olanları Levenshtein uzaklığı ve en uzun ortak dizidir (longest common subsequence). Levenshtein uzaklığı, bir sembol dizisini diğer sembol dizisine dönüştürmek için gereken en az düzenleme sayısıdır. Buradaki düzenleme; ekleme, silme veya değiştirme olabilir. En uzun ortak dizi ise iki metnin de ortak olarak içerdiği en uzun sembol dizisini ifade eder. Bu ölçümler, metin boyutundan etkilendiği için normalleştirilmeleri gerekir. Bu bağlamda Levenshtein ölçüsünün iki metnin en büyük olanının uzunluğuna, en uzun ortak dizisi uzunluğu ölçüsünün ise iki metnin en küçük olanının uzunluğuna bölünerek normal değerler elde edilebilir.

Diller arası farklılıklar, çeşitli ölçü ve oranlarla ifade edilebildiği gibi bütün bu ölçülerin bir özeti niteliğinde olan ve özel bir tekniğe dayalı çok boyutlu ölçekleme (multidimensional scaling) analizi ile görselleştirilebilir. Çok boyutlu ölçekleme analizinin genel amacı; her noktanın nesnelere veya bireyleri temsil ettiği ve nokta çiftleri arasındaki mesafelerin mümkün olduğu orijinal farklılıkları yansıttığı, genellikle Öklidyen bir uzaydaki noktaların konfigürasyonunu bulmaktır (Cox ve Cox, 2008).

Çok boyutlu ölçekleme ile temel bileşenler analizi yapılarak nesnelere tanımlayan bileşenlerin sayısı azaltılır ve sonuç olarak ulaşılan temel bileşenlerle veri hem özetlenmiş hem de görselleştirmeye uygun biçimde az sayıda bileşenle temsil edilmiş olur.

Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Kuzeydoğu Türk dillerinden Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutça metinler ile bu dillerde oluşturulmuş metinlerin Türkiye Türkçesi çevirileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Kültür Bakanlığı elektronik kitap projesinin “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi” bölümünde yer alan Altay Türkçesi (24. cilt) ve Hakas Türkçesi (25. cilt) metinleri ile bunların Türkiye Türkçesine çevirileri, Arçın (2009)’da yer alan Tuva Türkçesi destanı *Haan Tögüldür* ile Türkiye Türkçesi çevirisi ve Yakutça (Sahaca) *Kus Debeliye* destanı oluşturmaktadır. 2454 satır Hakas Türkçesi, 1060 satır Altay Türkçesi, 4969 satır Yakutça ve 1005 satır Tuva Türkçesi metin ve Türkiye Türkçesi çevirisi Excel tablosunda sayısallaştırılmıştır.

Tuva Türkçesi ile Yakutça metinler yalnızca destan türündeyken Hakas Türkçesi metinleri şiir ve hikâye türlerinde, Altay Türkçesi metinleri ise yalnızca şiir türündedir.

4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma Yakutça ile birlikte Kuzeydoğu dilleriyle sınırlandırılmıştır.

5. Bulgular

Çalışmanın temel malzemesi olan paralel derlem, toplam 9.487 tümce çifti içermektedir. Bu veri, üç farklı Türkçe lehçesinde (Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesi) yazılmış metinlerin yanı sıra Yakutça tümcelerin Türkiye Türkçesi çevirilerinden oluşmaktadır. Söz konusu derlem, çalışma çerçevesinde iki amaçla kullanılmıştır: 1) Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutçanın çeşitli ölçütler açısından karşılaştırılması, 2) Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutça tümceleri ile Türkiye Türkçesi tümceleri arasındaki düzenleme

uzaklıklarının hesaplanması. Birincisinde yalnızca seçilen dillerdeki tümceler (kaynak metin) işlenirken, ikincisinde paralel derlem, dolayısıyla tümce çiftleri kullanılmıştır.

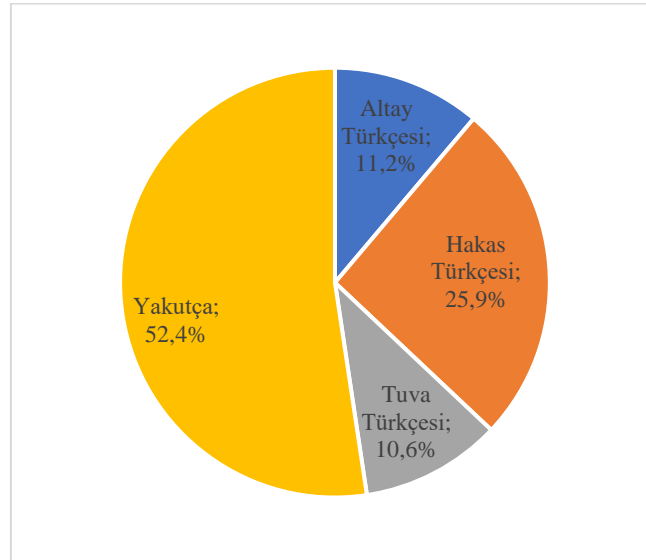
Tablo 2’de paralel derlemden örnek kesitler görülmektedir:

Tablo 2. Paralel derlem kesiti

Lehçe/Dil	S.No	Kaynak Metin	Hedef Metin	Yazar/Derleyen	Tür
Altay T.	61	Edilbegen nemeni	Yapılmayan şeyi	L. V. Kokışev	Şiir
Altay T.	62	Ederge meñdep,	Yapmak için acele edip,	L. V. Kokışev	Şiir
Hakas T.	1	Çir İrağı Kırım'da	Yer Uzağı Kırım'da	K. S. Prokopyeviç	Şiir
Hakas T.	2	İzen, Moskva	Selam, Moskova	K. S. Prokopyeviç	Şiir
Tuva T.	992	Çaa, am bayır eves bayırıp,	Haydi, şimdiye kadar kutlanmayan kutlamayı	S. M. Arçın	Destan
Tuva T.	993	Nayır eves nayırın nayırlan,	Bayram olmayan bayramı	S. M. Arçın	Destan
Yakutça	4918	Körsörbüt baha billibet.	Bir daha karşılaşır mıyız, bilinmez.	S. K. Dyakonov	Destan
Yakutça	4919	Onon oğonorum bihigini kıtta	Bu yüzden biz yaşlılarla birlikte	S. K. Dyakonov	Destan

Şekil 1’de verileri oluşturan tümcelerin geldiği lehçe/dil oranları verilmiştir:

Şekil 1: Tümce sayısı oranları

Tümce sayısı açısından verilerin yarısından çoğu Yakutça metinlerden gelmektedir. Altay Türkçesi ve Tuva Türkçesi metinleri ise yakın oranlarda olup en az örneği içermektedir. Kaynak metinler üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda çalışmanın verisiyle ilgili çeşitli istatistikler elde edilmiştir. Söz konusu bulgular Tablo 3’te sunulmaktadır:

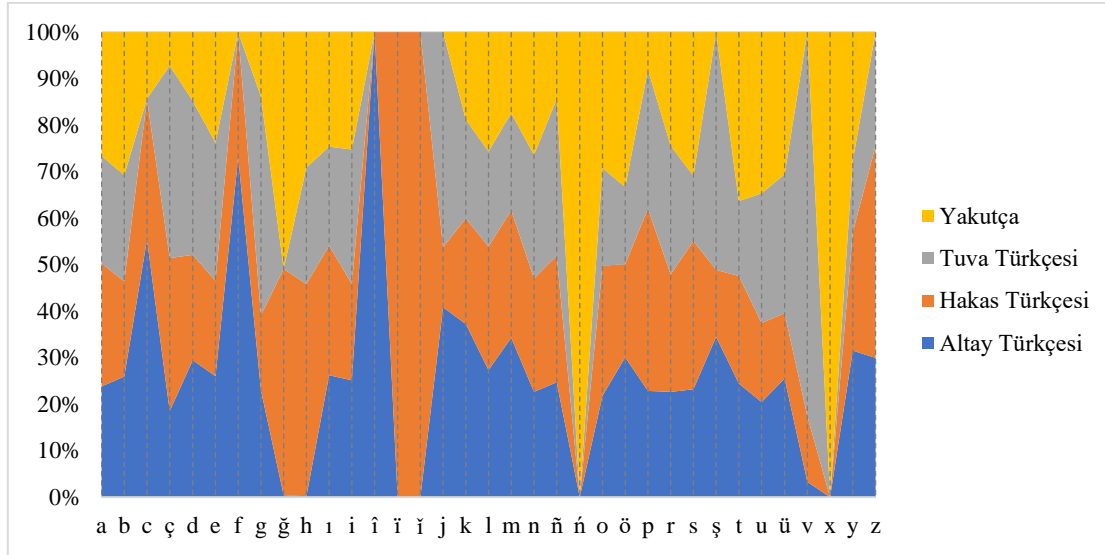
Tablo 3. Betimleyici istatistikler

	Sözcük	Tip	TSO	Harf	HSO
Altay Türkçesi	3.392	2.075	0,61	19.896	5,87
Hakas Türkçesi	17.293	7.784	0,45	101.663	5,88
Tuva Türkçesi	4.384	1.631	0,37	24.903	5,68
Yakutça	14.417	5.365	0,37	98.625	6,84
Toplam	39.486			245.087	

Kaynak metinler toplam 39.486 sözcükten oluşmaktadır. Tip sayıları, metinlerden elde edilen dağarcıkların boyutudur. Başka bir ifadeyle tekrar eden sözcüklerin atılmasıyla ortaya çıkan, her sözcüğün yalnızca bir kez gözlendiği listenin uzunluğudur. Örneğin “Ali koşa koşa eve gitti.” tümcesinde beş sözcük, dört tip bulunmaktadır. TSO, tip-sözcük oranı ifadesinin kısaltması olup tip sayısının sözcük sayısına bölünmesiyle hesaplanır ve sözcük çeşitliliğinin bir ölçüsüdür. Tablo 3’e göre TSO değeri en yüksek olan 0,61 ile Altay Türkçesi metinleridir. Veriler; sayı, noktalama işaretleri ve boşluklar hariç olmak üzere toplam 245.087 harf içermektedir. HSO, harf-sözcük oranı ifadesinin kısaltması olup harf sayısının sözcük sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu oran 6,84 ile en çok Yakutça için gözlenmiştir.

Kaynak metinlerde 35 farklı harf gözlenmiştir. Büyük harf formları frekans seyrekliğinden kaçınmak için küçük formlara dönüştürülmüştür. Şekil 2’de lehçelere/dillere göre harf olasılıklarının karşılaştırması görülmektedir:

Şekil 2. Karşılaştırmalı harf olasılıkları

Harfler arasında daha çok aksanlı semboller açısından farklılıklar göze çarpmaktadır (bk. Şekil 2.). Bununla birlikte, f ve ğ harfleri Tuva Türkçesinde; j, ş, v ve z harfleri Yakutçada hiç gözlenmemiştir ve x harfiyle yalnızca Yakutça metinlerde karşılaşılmıştır. Dört lehçe/dilin birbiriyle ikili korelasyonları incelendiğinde en düşük Pearson korelasyonu 0,85 ile Tuva Türkçesi ile Yakutça arasında belirlenmiştir. En büyük korelasyon ise 0,94 ile Altay Türkçesi ile Hakas Türkçesi arasındadır.

Betimsel istatistiklere ek olarak, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutça metinlerinde geçen harflerin tekil entropileri ve şaşırma değerleri hesaplanmıştır. Tablo 4, bu sonuçları göstermektedir:

Tablo 4. Harf entropi ve şaşırma değerleri

	Tek Harf Entropi	Şaşırma
Altay Türkçesi	4,37	80,68
Hakas Türkçesi	4,43	64,91
Tuva Türkçesi	4,36	51,29
Yakutça	4,10	106,63

İlgili analize göre (bk. Tablo 4) en düşük entropi (4,10) ve en yüksek şaşırma değeri (106,63) Yakutça için gözlenmiştir.

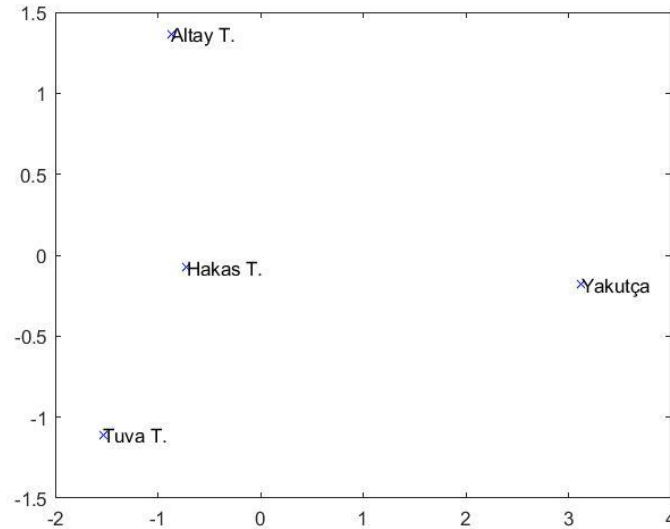
Çalışmanın ikinci amacı olan Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakutça tümcelerinin Türkiye Türkçesi çeviri tümceleriyle düzenleme uzaklığı karşılaştırması için paralel derlemdeki tümce çiftleri ele alınmış ve en yaygın düzenleme uzaklığı ölçüleri olan Levenshtein uzaklığı ve en uzun ortak dizi ile değerler hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 5.'te paylaşılmaktadır:

Tablo 5. Düzenleme uzaklığı sonuçları

	Levenshtein uzaklığı	En uzun ortak dizi
Altay Türkçesi	0,65	0,20
Hakas Türkçesi	0,64	0,15
Tuva Türkçesi	0,63	0,22
Yakutça	0,79	0,13

Levenshtein uzaklığı açısından Türkiye Türkçesinden en farklı metinler 0,79 değeri ile Yakutça metinleridir. Üç lehçe metinlerinin ise Türkiye Türkçesine benzerlikleri oldukça yakındır. En uzun ortak dizi ölçüsü açısından da yine en az ortaklık (0,13) Yakutça metinlerle gözlenmiştir. Tablo 3'te yer alan TSO ve HSO ölçüleri ile Tablo 4'teki entropi ve şaşırma ölçülerinden oluşan veri tablosu üzerinde standartlaştırılmış Öklid uzaklığı esasına göre bir uzaklık matrisi elde edilmiş ve bu matris yardımıyla da çok boyutlu ölçekleme analizi uygulanmıştır. Sonuçlar Şekil 3.'te görülmektedir:

Şekil 3. Çok boyutlu ölçekleme analizi

Şekil 3’te verilen grafik, çok boyutlu ölçekleme analizi sonuçlarına göre varyansın yaklaşık %90’ını açıklayan iki temel bileşenin eksenleri olarak almaktadır. Bu bileşenler arasında da en açıklayıcı olan (yaklaşık %75) yatay eksene tekabül etmektedir. Buna göre iki öbekten söz etmek mümkündür: 1) Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi grubu ile Yakutça. İkinci temel bileşene (dikey eksen) göre de daha zayıf bir şekilde üç lehçenin üç ayrı küme oluşturduğu görülmektedir.

6. Yorumlar

Yakutça sözcükler diğer Türk lehçelerine oranla anlamlı derecede uzundur. Bu durumun temel nedeni, Kirişçioğlu ve ark. (2018)’de de belirtildiği gibi “Ana Türkçede olduğu düşünülen ve Türkçenin tarihî dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde görülen aslî uzun ünlülerin büyük bir çoğunluğunu koruyan bir lehçe olması”dır. Örneğin “Kıhırar xaana” (Öfkelenmiş kanı) dizesinde ilk hecelerdeki uzun ünlü gösterimleri, aynı harfin tekrarıyla sağlandığından verinin genelindeki farklılığa yol açmış olabilir.

Bulgulara belirtilen TSO açısından Altay Türkçesinin ayrıklaşmasının nedeni, metin konularının çeşitliliği olabilir nitelikteki Yakutça ve Tuva Türkçesi metinleri tek bir destandan alınmışken Altay Türkçesi metinleri çeşitli konuları işleyen şiirlerden oluşmaktadır.

İncelenen lehçeler arasında tespit edilen yüksek korelasyonlar (bk. Şekil 2.), bu lehçelerin coğrafyaya ve diller arası ses denkliklerine dayalı Kuzeydoğu dilleri sınıflandırmasına paralel bir sayısal bulgudur. Burada Tuva Türkçesi ve Yakutça arasında ölçülen 0,85 korelasyonunun, Yakutçanın Kuzeydoğu dillerine ait olduğu iddiasını desteklediği söylenebilir.

Tablo 4.’te görüldüğü üzere en düşük entropi ve en yüksek şaşırma değerleri Yakutça metinler için elde edilmiştir. Bu bulgu, Yakutçanın sınıflandırmalarda hem Kuzeydoğu lehçelerinden biri olarak kabul edilip hem de ayrı tutulmasını destekleyen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Levenshtein uzaklığı açısından yapılan inceleme de bu görüşle uyusmaktadır (bk. Tablo 5.).

Çok boyutlu ölçekleme analiziyle ortaya çıkan şekil, önceki bulguların çoğunluğu ile aynı sonucu vermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Yakutçanın; Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesine kıyasla harf-sözcük oranı, entropi ve düzenleme uzaklığı ölçütleri açısından anlamlı derecede farklı bir konumda olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, alanyazında yer alan sınıflandırmaları destekleyici niteliktedir (bk. Kirişçioğlu, ve ark. 2018; Buran ve ark., 2019 vd.).

KAYNAKLAR

- Bentz, C., Alikaniotis, D., Cysouw, M., & Ferrer-i-Cancho, R. (2017). The entropy of words— Learnability and expressivity across more than 1000 languages. *Entropy*, 19(6), 275.
- Buran, A., Alkaya, E., Özeren, M. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 4. Kuzeydoğu Grubu*. Akçağ.
- Cox, M. A., & Cox, T. F. (2008). Multidimensional scaling. In *Handbook of data visualization* (pp. 315-347). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Elcan, A. (2016). *Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı ses ve şekil bilgisi* (doktora tezi). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elcan, A. (2017). Altay Türkçesinin ayırt edici ses bilgisi özellikleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (35), 123-135.
- Killi Yılmaz, G. (2011). Altay Türklerinin Dil Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 24-60.
- Killi, G. (2002). *Hakas Türkçesinin ağızları* (doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirişçioğlu, F., Gökdağ, B. A., Ersoy, F. ve Doğan, T. (2018). *Türk dilinin uzak lehçeleri*. Akçağ.
- Özyetgin, M. (2006). Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı. (*Conference*) *Chinese Academy of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department of Institute of History*, Beijing (CHINA) (23 January 2006). www.eurasianhistory.com.
- Saraçlı, S. ve Akın, C. (2014). Intertextual comparison of Turkish dialects via entropy approximation. *Electronic Turkish Studies*, 9(12), 1-7.

EXTENDED SUMMARY

Turkish; in a narrow sense, it is the name of the official language of the State of the Republic of Turkey, and in a broad sense, it is the common name of the language that different Turkish communities speak and write in various dialects (Buran et al. 2019, p. 7).

Although there is no consensus in Turcology in the classification of Turkic languages and dialects, classifications made according to the geographical location and sound characteristics of the regions where Turks live in general come to the fore. The intensity of the migrations in the history of the Turkish nation and the fact that it has faced different cultures reveals the difficulty of classification. One of the classifications according to generally accepted geography and sound characteristics is given in Table 1.

Looking at the classifications of Turkish dialects, it is seen that the Northeast group Turkish dialects belong to the d and z groups. In the Northeastern (Siberian) branch, which includes Altaic, Khakas and Tuvan Turkish, Yakut language (Sakha) is also found according to some classifications (see Killi 2002; Özyetgin, 2006 et al.), but Yakut language differs from other Northeastern languages in many respects. Therefore, Yakut can be considered as one of the distant dialects of the Turkish language along with Chuvash and Halac in some of the classifications (see Kirişçioğlu et al., 2018).

This study has two purposes. First; The comparison of Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut language in terms of various criteria, and the second one is to calculate the edit distances between Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut sentences and Turkey Turkish sentences. In this context, it is aimed to provide an interdisciplinary contribution to the classification of Turkish languages.

The universe of the study consists of Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut texts from Northeastern Turkic languages and Turkey Turkish translations of texts created in these languages. The sample of the study is the Altai Turkish (Volume 24) and Khakas Turkish (Volume 25) texts included in the "Anthology of Turkish Literatures Outside Turkey" of the Ministry of Culture electronic book project and their translations into Turkey Turkish, Tuvan Turkish in Arçın (2009). The epic consists of Haan Tögöldür and Turkey Turkish translation and Yakut (Saha) Kiis Debeliye epic. 2454 lines of Khakas Turkish, 1060 lines of Altaic Turkish, 4969 lines of Yakut and 1005 lines of Tuvan Turkish text and Turkey Turkish translation have been digitized in the Excel table.

While Tuvan Turkish and Yakut texts are only in epic type, Khakas Turkish texts are in poetry and story types, Altai Turkish texts are only in poetry type. The study is limited to Northeastern languages along with Yakut.

Parallel corpus, which is the main material of the study, contains a total of 9,487 sentence pairs. This data consists of Turkish translations of Yakut sentences as well as texts written in three different Turkish dialects (Altaic Turkish, Khakas Turkish and Tuvan Turkish). The corpus in question was used for two purposes within the framework of the study: 1) Comparison of Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut in terms of various criteria, 2) Calculating the arrangement distances between Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish and Yakut sentences and Turkey Turkish sentences. While only the sentences (source text) in the selected languages were processed in the first, parallel corpus, hence sentence pairs, was used in the second.

The source texts consist of 39,486 words in total. Type numbers are the size of the lexicon obtained from the texts. In other words, it is the length of the list in which each word is observed only once, resulting from discarding repetitive words. For example, “Ali ran home running.” There are five words and four types in the sentence. TSO is short for type-word ratio and is calculated by dividing the number of types by the number of words and is a measure of lexical diversity. According to Table 3, the Altai Turkish texts have the highest TSO value of 0.61. Data; The number contains 245,087 letters in total, excluding

punctuation and spaces. HSO stands for letter-to-word ratio and is obtained by dividing the number of letters by the number of words. This ratio was mostly observed for Yakut with 6.84.

Yakut words are significantly longer than other Turkish dialects. The main reason for this situation is Kirişçioğlu et al. As stated in (2018), "it is a dialect that preserves the majority of the main long vowels that are thought to be in the main Turkish language and seen in the historical periods and contemporary dialects of Turkish". For example, the long vowel representations in the first syllables in the string "Kihırrar xaana" (Indignant blood) may have caused the difference in the general data, since it is provided by the repetition of the same letter.

In terms of TSO stated in the findings, the reason why Altai Turkish is disjointed may be the diversity of text subjects, as the Yakut and Tuvan Turkish texts in the corpus are taken from a single epic, while the Altai Turkish texts consist of poems dealing with various subjects.

The high correlations detected among the studied dialects (see Figure 2.) is a numerical finding parallel to the Northeastern language classification of these dialects based on geography and interlingual sound equivalence. Here, it can be said that the 0.85 correlation measured between Tuvan Turkish and Yakut supports the claim that Yakut language belongs to the Northeastern languages.

As seen in Table 4., the lowest entropy and highest surprise values were obtained for Yakut texts. This finding emerged as a result supporting both the acceptance of Yakut as one of the Northeastern dialects and keeping it separate in classifications. In addition, the examination made in terms of Levenshtein distance is also compatible with this view (see Table 5.).

The figure revealed by the multidimensional scaling analysis gives the same result as the majority of previous findings.

Keywords

Northeastern Turkish dialects, Altai Turkish, Khakas Turkish, Tuvan Turkish, Yakut (Sakha), contemporary Turkish dialects, entropy, multidimensional scaling, edit distance.

GENİŞ ÖZET

Türkçe; dar anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmî dilinin adı, geniş anlamda ise değişik Türk topluluklarının çeşitli lehçeler hâlinde konuştuıkları ve yazdıkları dilin ortak adıdır (Buran ve ark. 2019, s. 7).

Türk dillerinin ve lehçelerinin sınıflandırılmasında Türkoloji'de bir fikir birliği bulunmamakla birlikte genel olarak Türklerin yaşadıkları bölgelerin coğrafi konumlarına ve ses özelliklerine göre yapılmış sınıflandırmalar ön plana çıkmaktadır. Türk milletinin tarihindeki göçlerin yoğunluğu ve farklı kültürlerle karşı karşıya gelmiş olması, sınıflandırmanın güçlüğünü ortaya koymaktadır. Genel kabul gören coğrafyaya ve ses özelliklerine göre sınıflandırmalardan biri Tablo 1'de verilmiştir.

Türk lehçeleriyle ilgili sınıflandırmalara bakıldığında Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinin d ve z grubuna mensup olduğu görülmektedir. Altay, Hakas ve Tuva Türkçesinin yer aldığı Kuzeydoğu (Sibirya) kolunda ise kimi sınıflandırmalara göre Yakutça (Sahaca) da bulunmaktadır (bk. Killi 2002; Özyetgin, 2006 vd.) ancak Yakutça, birçok bakımdan diğer Kuzeydoğu dillerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla Yakutça, sınıflandırmaların kiminde Çuvaşça ve Halaçça ile birlikte Türk dilinin uzak lehçelerinden biri olarak değerlendirilebilmektedir (bk. Kirişçioğlu ve ark., 2018).

Entropi ile ilgili çalışmalar, sayısal pek çok alanda uygulandığı gibi sosyal bilimler alanındaki disiplinlerarası çalışmalarda da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Entropi optimizasyon metotları; matematik, istatistik, uzay bilimleri, coğrafya, sistem analizi, görüntü işleme, model belirleme, finans, ekonomi, pazarlama gibi pek çok alanda uygulama imkânı bulmuştur. Entropi aynı zamanda metin madenciliği ve doğal dil işlemede de çeşitli analizlerde, semboller/harflerden elde edilen olasılık modellerinin düzensizliğinin hesaplanmasında ve istatistiksel dil modellerinde kullanılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Türkçe lehçelerinin entropilerinin karşılaştırıldığı Saraçlı ve Akın'ın (2014) çalışmasıdır.

Yakutça sözcükler diğer Türk lehçelerine oranla anlamlı derecede uzundur. Bu durumun temel nedeni, Kirişçioğlu ve ark. (2018)'de de belirtildiği gibi “Ana Türkçede olduğu düşünülen ve Türkçenin tarihî dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde görülen aslı uzun ünlülerin büyük bir çoğunluğunu koruyan bir lehçe olması”dır. Örneğin “Kıhırar xaana” (Öfkelenmiş kanı) dizesinde ilk hecelerdeki uzun ünlü gösterimleri, aynı harfin tekrarıyla sağlandığından verinin genelindeki farklılığa yol açmış olabilir.

Bulgularda belirtilen TSO açısından Altay Türkçesinin ayrışmasının nedeni, metin konularının çeşitliliği olabilir nitekim derlemedeki Yakutça ve Tuva Türkçesi metinleri tek bir destandan alınmışken Altay Türkçesi metinleri çeşitli konuları işleyen şiirlerden oluşmaktadır.

İncelenen lehçeler arasında tespit edilen yüksek korelasyonlar (bk. Şekil 2.), bu lehçelerin coğrafyaya ve diller arası ses denklıklarına dayalı Kuzeydoğu dilleri sınıflandırmasına paralel bir sayısal bulgudur. Burada Tuva Türkçesi ve Yakutça arasında ölçülen 0,85 korelasyonunun, Yakutçanın Kuzeydoğu dillerine ait olduğu iddiasını desteklediği söylenebilir.

Tablo 4.'te görüldüğü üzere en düşük entropi ve en yüksek şaşırma değerleri Yakutça metinler için elde edilmiştir. Bu bulgu, Yakutçanın sınıflandırmalarda hem Kuzeydoğu lehçelerinden biri olarak kabul edilip hem de ayrı tutulmasını destekleyen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Levenshtein uzaklığı açısından yapılan inceleme de bu görüşle uyumaktadır (bk. Tablo 5.).

Çok boyutlu ölçekleme analiziyle ortaya çıkan şekil, önceki bulguların çoğunluğu ile aynı sonucu vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kuzeydoğu Türk lehçeleri, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi, Yakutça, çağdaş Türk lehçeleri, entropi, çok boyutlu ölçekleme, düzenleme uzaklığı.